

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
УНІВЕРСИТЕТ БАНКІВСЬКОЇ СПРАВИ
ЧЕРКАСЬКИЙ НАВЧАЛЬНО-НАУКОВИЙ ІНСТИТУТ

ФІНАНСОВИЙ ПРОСТІР

МІЖНАРОДНИЙ
НАУКОВО-ПРАКТИЧНИЙ ЖУРНАЛ

No 1 (41) 2021

Черкаси
2021

ЕЛЕКТРОННЕ НАУКОВЕ ФАХОВЕ ВИДАННЯ
МІЖНАРОДНИЙ НАУКОВО-ПРАКТИЧНИЙ ЖУРНАЛ
«ФІНАНСОВИЙ ПРОСТІР»

<http://fp.cibs.ubs.edu.ua>

№ 1 (41) 2021

У журналі публікуються статті українською, російською, англійською та польською мовами.

Виходить 4 рази на рік.

Засновник:

Університет банківської справи, 79007, Україна, м. Львів, вул. Січових Стрільців, 11

Видавець:

Черкаський навчально-науковий інститут Університету банківської справи.

18028 м. Черкаси, вул. В'ячеслава Чорновола, 164.

Включено до Переліку наукових фахових видань України категорії Б з питань економіки (наказ МОНУ № 886 від 02.07.2020) та провідних міжнародних наукометричних баз: Index Copernicus, EBSCO Publishing (США), Open Academic Journal Index (ОАІІ),

Рекомендовано до поширення в мережі «Інтернет» вченою радою Черкаського навчально-наукового інституту Університету банківської справи, протокол № 5 від 26 березня 2021 року. При використанні матеріалів, опублікованих у журналі, посилання на «Фінансовий простір» обов'язкове.

Редакційна колегія

Головний редактор:

БАРАНОВСЬКИЙ Олександр Іванович,

доктор економічних наук, професор, проректор з наукової роботи Університету банківської справи (Україна)

Заступник головного редактора:

ПАНТЄЛЄЄВА Наталія Миколаївна, доктор економічних наук, доцент, заступник директора Черкаського навчально-наукового інституту Університету банківської справи (Україна)

Відповідальний секретар:

ЧЕПЕЛЮК Ганна Миколаївна, кандидат економічних наук, доцент кафедри фінансів та банківської справи Черкаського навчально-наукового інституту Університету банківської справи (Україна)

Члени редколегії:

АНДРІЙВ Василь Михайлович, доктор юридичних наук, професор кафедри трудового права та соціального забезпечення Київський національний університет ім Шевченка (Україна)

БАГОРКА Марія Олександрівна, доктор економічних наук, завідувач кафедри маркетингу Дніпропетровського державного аграрно-економічного університету (Україна)

ВИРВІЦКА Магдалена, доктор наук, професор, професор факультету інженерії менеджменту Познанського політехнічного університету (Республіка Польща)

ГРАБІНСЬКА Барбара, Ph. D., ад'юнкт кафедри фінансів Краківського економічного університету (Республіка Польща)

ГРАСІС Яніс, доктор юридичних наук, доцент, провідний науковий співробітник, заступник декана юридичного факультету Ризького університету імені Страдіня (Республіка Латвія)

ДМИТРЕНКО Ірина Миколаївна, доктор економічних наук, професор Національного центру обліку та аудиту, Національна академія статистики, обліку та аудиту (Україна)

ДУНСЬКА Маргарита, доктор економічних наук, професор, заступник декана факультету бізнесу, менеджменту та економіки Латвійського університету (Республіка Латвія)

ЗАЙНАЛОВ Жахонгір Расулович, доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри фінансів, Самаркандський інститут економіки і сервісу (Узбекистан)

КУЗНЕСЦОВА Анжела Ярославівна, доктор економічних наук, професор, ректор Університету банківської справи (Україна)

МІЩЕНКО Світлана Володимирівна, доктор економічних наук, доцент, професор кафедри банківської справи та фінансових технологій навчально-наукового інституту банківських технологій та бізнесу Університету банківської справи (Україна)

МИКОЛЕНКО Віктор Андрійович, доктор юридичних наук, професор кафедри управління в сфері цивільного захисту, Черкаський інститут пожежної безпеки імені Героїв Чорнобиля (Україна)

МОСКАЛЕНКО Сергій Іванович, доктор юридичних наук, доцент, професор кафедри права та правового регулювання авіаційної діяльності, Кіровоградська льотна академія Національного авіаційного університету (Україна)

ПАШКЯВІЧЮС Арвідас, доктор соціальних наук, професор, завідувач кафедри фінансів економічного факультету Вільнюського університету (Республіка Литва)

ПРОКОПЕНКО Наталія Семенівна, доктор економічних наук, професор, проректор з наукової роботи Приватного вищого навчального закладу «Європейський університет», радник податкової служби І рангу (Україна)

РОГОВА Наталія Василівна, кандидат економічних наук, доцент, директор Черкаського навчально-наукового інституту Університету банківської справи (Україна)

СЕМБІЄВА Ляззат Миктибеківна, доктор економічних наук, професор, професор кафедри державного аудиту Євразійського національного університету імені Л.М. Гумільова (Республіка Казахстан)

СМОВЖЕНКО Тамара Степанівна, доктор економічних наук, професор Інституту підприємництва та перспективних технологій Національного університету «Львівська політехніка» (Україна)

ХАБЕР Йозеф Антоні, Ph. D., професор Школи бізнесу Познані (Республіка Польща)

ШЕБЕКО Костянтин Костянтинович, доктор економічних наук, професор, ректор Поліського державного університету (Республіка Білорусь)

Адреса редакційної колегії

Черкаський навчально-науковий інститут Університету банківської справи,
 вул. В'ячеслава Чорновола, 164, м. Черкаси, 18028, тел.: (050) 640-38-84, e-mail: fp@cibs.ubs.edu.ua

© Черкаський навчально-науковий інститут
 Університету банківської справи, 2021

Ministry of Education and Science of Ukraine
Banking University
Cherkasy Educational-Scientific Institute

FINANCIAL SPACE

THE INTERNATIONAL
SCIENTIFIC AND PRACTICAL JOURNAL

No 1 (41) 2021

Cherkasy
2021

ELECTRONIC SCIENTIFIC EDITION
THE INTERNATIONAL SCIENTIFIC AND PRACTICAL JOURNAL
«FINANCIAL SPACE»

<http://fp.cibs.ubs.edu.ua>

No 4 (40) 2020

Contributions to the Journal are accepted in Ukrainian, Russian, English and Polish.

Published 4 times a year.

Founder:

Banking University
79007 Lviv, Sichovykh Striltsiv str., 11.

Publisher:

Cherkasy Educational-Scientific Institute of Banking University
18028 Cherkasy, V. Chornovol str., 164.

Included in the List of research and professional publications of Ukraine on economics
(Decree of the Ministry of Education and Science of Ukraine No 886 of July 2, 2020)

Recommended for online publication by the Academic Council of Cherkasy educational-scientific Institute
of the Banking University by protocol No 5 of March 26, 2021.

In case of reprinting of materials published in the journal, the reference to «Financial Space» is required.

Editorial Board

Editor-in-Chief:

Alexander BARANOVSKY, Doctor of Economics,
Professor, Vice Rector for Research Affairs of Banking
University (Ukraine)

Deputy Editor:

Nataliia PANTIELIEVA, Doctor of Economics,
Associate Professor, Deputy Director of Cherkasy
Educational-Scientific Institute of Banking University
(Ukraine)

Executive Secretary:

Hanna CHEPELIUK, Candidate of Science
(Economics), Associate Professor of the Department of
Finance and Banking, Cherkasy Educational and
Scientific Institute of Banking University (Ukraine)

Members of the editorial board:

Vasyl ANDRIYIV, Doctor of Law, Professor of the
Department of Labor Law and Social Security, Kyiv
National University named after T. Shevchenko (Ukraine)

Maria BAGORKA, Doctor of Economics, Head of the
Department of Marketing, Dnipropetrovsk State Agrarian
and Economic University (Ukraine)

Magdalena WYRWICKA, Doctor of Science,
Professor, Professor of the Faculty of Management
Engineering, Poznan Polytechnic University (Poland)

Barbara HRABINSKA, PhD, Associate Professor,
Department of Finance, Krakow University of Economics
(Republic of Poland)

Janis GRASIS, Doctor of Law, Associate Professor,
Leading Researcher, Deputy Head of the Faculty of Law
of the Stradin University of Riga (Latvia)

Irina DMITRENKO, Doctor of Economics, Professor
of the National Center for Accounting and Auditing,
National Academy of Statistics, Accounting and Auditing
(Ukraine)

Margarita DUNSKA, Doctor of Economics, Professor,
Deputy Dean of the Faculty of Business, Management
and Economics of the University of Latvia (Republic of
Latvia)

Djaxongir ZAYNALOV, Doctor of Economics, Professor,
Head of the Department of Finance, Samarkand Institute
of Economics and Service (Uzbekistan)

Anzhela KUZNYETSOVA, Doctor of Economics,
Professor, Rector of Banking University (Ukraine)

Svetlana MISHCHENKO, Doctor of Economics,
Professor, Professor of the Department of, Banking and
Finance Technologie Institute of Banking Technologies
and Business of the Banking University (Ukraine)

Victor MYKOLENKO, Doctor of Law, Professor of
the Department of Civil Defense Management, Cherkasy
Heroes of Chernobyl Fire Safety Institute (Ukraine)

Sergey MOSKALENKO, Doctor of Law, Associate
Professor, Professor of the Department of Law and Legal
Regulation of Aviation Activities, Kirovohrad Flight
Academy of the National Aviation University (Ukraine)

Arvidas PASHKIAVICHUS, Doctor of Social
Sciences, Professor, Head of Department of Finance
Faculty of Economics University of Vilnius (Republic of
Lithuania)

Natalia PROKOPENKO, Doctor of Economics,
Professor, Vice Rector of the Private higher educational
institution «European University», Adviser of the
Revenue Service of the 1-st rank (Ukraine)

Nataliya ROGOVA, Ph. D. in Economics, Associate
Professor, Director of Cherkasy Educational-Scientific
Institute of Banking University (Ukraine)

Tamara SMOVZHENKO, Doctor of Economics,
Professor, Lviv Polytechnic National University
(Ukraine)

Lyazzat SEMBIEVA, Doctor of Economics, Professor,
Professor of the Department of State Audit of the
Eurasian National University named after L.M. Gumilev
(Kazakhstan)

Anthony Joseph HABER, Ph. D., Professor of School
of Business, Poznan (Republic of Poland)

Konstantin SHEBEKO, Doctor of Economics,
Professor, Rector of Polessky State University (Republic
of Belarus)

Editorial office address:

Cherkasy educational-scientific institute of the Banking University
18028 Cherkasy, V. Chornovol str., 164, tel.: (050) 640-38-84, e-mail: fp@cibs.ubs.edu.ua

ЗМІСТ / CONTENT

Морозова Ольга Григорівна*КОМЕРЦІЙНІ НАВЧАЛЬНІ ЗАКЛАДИ ЯК ПЕРШІ ОСВІТНІ УСТАНОВИ ПРОФІЛЬНОЇ ЕКОНОМІЧНОЇ ОСВІТИ*7**Morozova Olga***COMMERCIAL EDUCATIONAL INSTITUTIONS AS THE FIRST EDUCATIONAL INSTITUTIONS OF PROFESSIONAL ECONOMIC EDUCATION* 15**Маслов Владислав Олександрович***ГЕНЕЗА РОЗВИТКУ ДЕРЖАВНО-ПРИВАТНОГО ПАРТНЕРСТВА*..... 18**Maslov Vladislav***GENESIS OF PUBLIC-PRIVATE PARTNERSHIP DEVELOPMENT*.....26**Сембиева Ляззат Мыктыбековна, Жагыпарова Аида Орынтаевна, Бексултанова Индира Руслановна***АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ РАЗВИТИЯ БАНКОВСКИХ ТЕХНОЛОГИЙ В РЕСПУБЛИКЕ КАЗАХСТАН*.....29**Sembiyeva Lyazzat, Zhagyparova Aida, Beksultanova Indira***CURRENT PROBLEMS OF BANKING TECHNOLOGY DEVELOPMENT IN THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN*.....43**Zaynalov Djaxongir, Khotamkulova Madina***DEVELOPMENT OF THE BANKING SYSTEM OF THE REPUBLIC OF UZBEKISTAN IN THE CONDITIONS OF ECONOMIC REFORM*47**Зайналов Жахонгир Расулович, Хотамкулова Мадіна Санжар кизи***РОЗВИТОК БАНКІВСЬКОЇ СИСТЕМИ РЕСПУБЛІКИ УЗБЕКИСТАН В УМОВАХ ЕКОНОМІЧНИХ РЕФОРМ*63**Литвин Олена Євгенівна, Хмелевська Вікторія Владиславівна***КОНКУРЕНТНІ ПОЗИЦІЇ УКРАЇНИ НА СВІТОВОМУ РИНКУ ФІНАНСОВИХ ПОСЛУГ* ...66**Lytvyn Olena, Khmelevska Victoria***COMPETITIVE POSITION OF UKRAINE ON THE WORLD MARKET OF THE FINANCIAL SERVICES* 79**Жагыпарова Аида Орынтаевна, Сембиева Ляззат Мыктыбековна, Самархан Гүлия Айдосқызы***СОВРЕМЕННОЕ СОСТОЯНИЕ БАНКОВСКОЙ СИСТЕМЫ КАЗАХСТАНА В УСЛОВИЯХ КРИЗИСА*82**Zhagyparova Aida, Sembiyeva Lyazzat, Samarkhan Guliya***CURRENT STATE OF THE BANKING SYSTEM OF KAZAKHSTAN IN THE CONDITIONS OF THE CRISIS*.....98

Пантєлєєва Наталія Миколаївна, Бондар Жанна Богданівна

АЛЬТЕРНАТИВНІ ВАЛЮТИ ЯК ДРАЙВЕР ГРОШОВОГО ПЛЮРАЛІЗМУ 102

Pantelieieva Nataliia, Bondar Zhanna

ALTERNATIVE CURRENCIES AS A DRIVER OF MONEY PLURALISM..... 111

DOI: [https://doi.org/10.18371/fp.1\(41\).2021.171517](https://doi.org/10.18371/fp.1(41).2021.171517)

УДК 378:33(091)

КОМЕРЦІЙНІ НАВЧАЛЬНІ ЗАКЛАДИ ЯК ПЕРШІ ОСВІТНІ УСТАНОВИ ПРОФІЛЬНОЇ ЕКОНОМІЧНОЇ ОСВІТИ

МОРОЗОВА Ольга Григорівна

*Кандидат економічних наук, доцент**Херсонського державного аграрно-економічного університету*ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-6501-3561>e-mail: postolgamorozova@gmail.com

Анотація. У роботі розкрито загальні умови розвитку освітніх установ на українських землях наприкінці XIX – на початку XX ст. Досліджено діяльність комерційних навчальних закладів як перших освітніх установ профільної економічної освіти. Узагальнено особливості появи перших економічних навчальних закладів у Південному регіоні України. Опрацьовано умови функціонування освітньої сфери. Досліджено загальні риси профільної економічної освіти. Проаналізовано особливості профільної економічної освіти в Україні. Обґрунтовано потенційні можливості розвитку економічної освіти в Україні. Опрацьовано проблеми української освітньої сфери в умовах євроінтеграції. Запропоновано напрями посилення ефективності освітнього процесу.

Ключові слова: економічна освіта, профільна освіта, освітні установи, євроінтеграція.

Постановка проблеми. Новітній стан функціонування української освітньої та господарської сфери висуває до державного керівництва низку завдань, що вимагають ретельного дослідження, професійного аналізу та подальшого вирішення. Одним із цих завдань є спрямування вітчизняної освітньої сфери на європейські стандарти. Проте, у цьому питанні держа-

Аннотация. В работе раскрыты общие условия развития образовательных учреждений на украинских землях в конце XIX - начале XX в. Исследована деятельность коммерческих учебных заведений как первых образовательных учреждений профильной экономического образования. Обзор особенностей появления первых экономических учебных заведений в Южном регионе Украины. Обработано условия функционирования образовательной сферы. Исследованы общие черты профильной экономического образования. Проанализированы особенности профильной экономического образования в Украине. Обоснованы потенциальные возможности развития экономического образования в Украине. Обработано проблемы украинской образовательной сферы в условиях евроинтеграции. Предложены направления усиления эффективности образовательного процесса.

Ключевые слова: экономическое образование, профильное образование, образовательные учреждения, евроинтеграция.

вні службовці та освітяни мають звертати увагу не лише на відповідність стандартам, а й на збереження національного історичного досвіду, на необхідність створення умов для набуття якісної освіти у цілому, й економічної – зокрема, на фаховість працівників освітньої сфери. На сьогоднішній день, на жаль, можемо спостерігати зниження фінансово-ділової активнос-

ті, що певною мірою засвідчує про таку тенденцію як в освітній, так і в економічній сферах, як брак кадрів високої кваліфікації, які змогли б спрямувати країну на шлях подолання кризових явищ.

Аналіз останніх досліджень та публікацій У важкі періоди розвитку традиційною стає увага до питань, пов'язаних як з особливостями національного відродження, так і вивченням та переосмисленням вітчизняного досвіду. Для Української держави вже були періоди, коли через спроби й помилки відбувалося формування професійної освіти, у тому числі й економічної. А економічна освіта традиційно була у полі зору не лише економістів, а й педагогів, істориків, філософів. Особливе посилення уваги до цієї освітньої сфери можна спостерігати починаючи з другої половини ХХ ст. Без глибинного переосмислення історичних надбань неможливе визначення векторів подальшого розвитку й покращення наявної системи економічної освіти. Розуміння цього вкрай важливе для майбутнього незалежної Української держави. Отже, необхідно підтримувати й стимулювати вивчення наявного досвіду історичної освіти, аналіз сучасного її стану та прогнозування шляхів удосконалення.

Важливість окреслених питань зумовила й увагу сучасних науковців до них. Серед тих, хто намагався дослідити окремі аспекти визначених проблем, слід відмітити таких дослідників: Е.Л. Лортикян Я.Є. Сошинська, З.В. Гіптерс, Г.І. Башнянин, О.А. Грішнова, О.А. Дубасенюк, В.І. Куценко, С.Л. Пакулін, В.П. Третьяк, Н.І. Флінтата ін.

Виокремлення невирішених раніше частин загальної проблеми Окреслення стану наукової розробки теми засвідчує, що питання розвитку економічної освіти досить актуальне, адже науковці вивчають різноманітні її аспекти, однак цілісної картини щодо зв'язку історичного досвіду розвитку економічної освіти на українських землях з сучасним станом та можливим прогнозуванням напрямів модернізації в їхніх працях не представлено. Цей факт і зумовив вибір теми дослідження.

Метою статті є розробка теоретико-методичних засад і практичних рекомендацій щодо історизму, стану, перспектив розвитку економічної освіти в Україні.

Для досягнення цілі дослідження в статті було поставлено та вирішено ряд наукових завдань: розкрито загальні умови розвитку освітніх установ на українських землях наприкінці ХІХ – на початку ХХ ст.; досліджено діяльність комерційних начальних закладів як перших освітніх установ профільної економічної освіти; узагальнено особливості появи перших економічних навчальних закладів у Південному регіоні України;

Виклад основного матеріалу дослідження Розглядаючи історію становлення економічної освіти, варто детальніше зупинитися на функціонування комерційних навчальних закладів, а саме: комерційних училищ, торговельних шкіл, торговельних класів і курсів комерційних знань. Із цього переліку до середніх навчальних закладів відносилися комерційні училища. Метою їх діяльності була підготовка спеціалістів відповідальних посад у торговельних і промислових підприємствах. Двох видів були

торгівельні школи: однокласні з терміном навчання в один рік і трикласні з терміном навчання три роки. Головне спрямування їх освітнього процесу: підготовка дрібних службовців для торговельно-промислових підприємств. Щодо торговельних класів і курсів комерційних знань, то підвищити свій освітній рівень там могли усі бажаючі старші 12 років, як правило, це були ті, хто вже працював на торговельно-промислових підприємствах і потребував додаткових знань у торговельній справі [1, с. 25].

Відповідно до того, як здійснювалося фінансування комерційних навчальних закладів, вони могли бути громадськими або приватними. Питаннями, пов'язаними з роботою громадських комерційних навчальних закладів, займалася так звана опікунська рада, до складу якої входили представники засновників навчального закладу (це могли бути представники від земств, станів, місцевих общин).

На кінець XIX ст. у Російській імперії нараховувалося 10 комерційних училищ, з яких 8 було підпорядковано Міністерству фінансів, за виключенням двох найстаріших, Московського та Санкт-Петербурзького, які підпорядковувалися Відомству установ Імператриці Марії [2, с. 34].

До 1896 р. взагалі не працювали торговельні школи та торговельні класи. Зміни відбулися після прийняття 15 квітня 1896 р. Нормального положення про комерційні навчальні заклади. Їх кількість надалі зростала дуже швидко: на 1899 р. уже нараховувалося 56 комерційних навчальних закладів, що підпорядковувалися Міністерству фінансів, а саме: 19 комерційних училищ, 16 торговельних

шкіл, 9 торговельних класів і 12 курсів комерційних знань.

Загальна кількість людей, які здобули в них освіту дорівнювала 10 950 чол., з яких 6 013 – навчалися в комерційних закладах, 2 284 – у торгових школах, 1 946 – у торговельних училищах і 707 проходили курси комерційних знань. В залежності від популярності спеціальності кількість осіб, які здобули освіту в тому або іншому відділенні, коливалось в межах: від 48 до 695 в училищах, від 27 до 967 в торгових школах, від 18 до 1 504 в торговельних класах і від 13 до 185 на спеціальних курсах [3, с. 137].

Окрім вищеописаних приватних навчальних закладів в той же час існували ще 2-класні комерційні класи при 25 реальних училищах, які відносились церквах різних конфесій і у складі при 3-х реальних училищах, а також приватні курси для жінок при Демідівському будинку піклування [2, с. 41].

Згідно із вищезазначеним положенням 1896 р. право на відкриття нових приватних навчальних закладів, а саме: торговельних курсів, класів, шкіл та комерційних училищ надавалось державним інституціям, становим товариствам та приватним особам. Головними товариствами, що цілеспрямовано формували цілісну мережу навчальних закладів, які надавали економічні знання, були ті, які розповсюджували комерційну освіту. 11 вересня 1897 р. з ініціативи та підтримки відомого вітчизняного підприємця, представника правління купецького товариства взаємного кредиту, Олексія Семеновича Вишнякова, таке товариство було відкрито у Москві. Керівником товариства обрали самого О. Вишнякова, почесним

головою – міністра фінансів С.Ю. Вітте. Крім того, до складу виконкому увійшли відомі підприємці й діячі: М. І. Гучков – співвласник торгівельного будинку «Юхим Гучков і сини», член ради Петербурзького міжнародного і Московського комерційного банків, виборний Московського біржового товариства; П.О. Морозов – член правління компанії Бродсько-Глухівської мануфактури, член ради Московського банку; С.М. Третьяков – директор правління Костромської лляної мануфактури, виборний Московського біржового товариства; член ради з'їздів представників промисловості і торгівлі, ради Московського банку, Московського купецького товариства взаємного кредиту та інші. Аналогічне – Київське товариство розповсюдження комерційної освіти розпочало свою діяльність на теренах України, очолив правління у 1896 р. відомий підприємець, благодійник Микола Артемович Терещенко [4, с. 3].

Коли у 1899 р. прийняли рішення про важливість заснування жіночої торгової школи, то вирішено було тимчасово розмістити її на першому поверсі будинку чоловічих торгових класів. Школу назвали на честь померлої дружини М. Терещенко – Пелагеї Терещенко. Це була перша Жіноча торгівельна школа не тільки на Україні, а й у всій Російській державі [5, с.19].

У 1902 р. в його закладі Міністерства фінансів нараховувалося 147 із загальною чисельністю понад 20 000 здобувачів освіти. Одночасно з цим в державі було відкрито 3 політехнічних інститути, один з яких знаходився у Києві та багато початкових навчально-професійних інституцій [5, с.20].

Однак, із поглибленням капіталістичних відносин дедалі очевидними ставали факти про те, що наявна освітня мережа не здатна підготувати необхідні професійні кадри, у тому числі в сфері фінансових справ. Тому вже на початок ХХ ст. почали підніматись питання про відкриття спеціалізованих вищих навчальних закладів, метою діяльності яких була б наукова економічна освітня діяльність для громадян, які займаються переважно економічною діяльністю, навчання їх розумінню складних проблем торгового і кредитного обігу та законам ринкових відносин. Окрім цього, такі заклади повинні були виховувати в особах ініціативність, новаторство, виявляти та шліфувати їх менеджерські здатності.

З ініціативи та підтримки відомого вітчизняного фінансиста, купця 1-ї гільдії Олексія Семеновича Вишнякова у 1907 р., завдячуючи товариству розповсюдження комерційної освіти, було відкрито комерційний інститут, який став одним із перших в Європі. Це стало початком формування вищого економічного навчання в державі [6, с. 354].

На території українських земель, які були включені на той час до складу Російської імперії ідея відкриття спеціалізованих навчальних закладів, які могли б здійснити підготовку на високому рівні кваліфікації спеціалістів, котрі змогли займали у фінансових підприємствах менеджерські посади, почала втілюватися ще у 1903 р. Однак, реалізація цього задуму була дещо спізніла. Спочатку такий заклад планувалось сформувати на базі існуючого на той час Київського 1-го комерційного училища, але ця пропозиція не знайшла підтримки. У

1906 р. завдячуючи ініціативі відомого професора Київського університету Св. Володимира М.В. Довнар-Запольського було відкрито Київські вищі економічні курси, які 12 травня 1908 р. було перейменовано на Київський комерційний інститут [7, с. 221].

Він став вищим навчальним закладом, який знаходився у структурі Міністерства торгівлі та промисловості. 7-го грудня 1912 р. міністром даного Міністерства був затверджений статут закладу освіти, за яким керівництво інститутом мала здійснювати спеціальна Опікунська рада. Навчальною частиною повинен був управляти Навчальний комітет. Виконавчими органами стали директор та правління при ньому.

Заснування закладу переслідувало дві цілі: теоретичну та практичну. В межах теоретичної мало відбуватися навчання здобувачів комерційних та економічних наук, практичної – підготовка їх до реальної життєдіяльності у торгово-промислових установах, фінансово-технічній, державній та громадській службі. Окрім цього випускники інституту повинні були провадити викладацьку діяльність спеціальних дисциплін комерційних навчальних закладах [7, с. 227].

Згідно із зазначеними вище напрямками підготовки в інституті було виокремлені два відділення: економічне та комерційно-технічне. А з метою більш детального оволодіння деякими сферами знань, було відкрито спеціальні підрозділи: залізничний, страховий, педагогічний, земсько-міський та, звісно ж, банківський, в якому підготовлені були спеціалісти банківської справи для державних, громадських та приватних фінансово-

кредитних інституцій. Освіта в інституті забезпечувалась за допомогою викладання таких дисциплін: юридичних, історії філософії, педагогіки, фізико-математичних, технологічних і товарознавчих, прикладних, нових мов, економічних та комерційних. Окрім цього, у деяких структурних частинах здійснювалось вивчення спецкурсів. Більшість дисциплін супроводжувались практичними навичками [7, с. 229].

Згідно із правилами вступу до інституту приймалися здобувачі двічі на рік: напередодні початку осіннього та весняного семестрів. Особливість полягала в тому, що на рівних засадах приймалися особи як чоловічої, так і жіночої статі, що мали відповідну базову середню освіту. Такі абітурієнти приймалися як дійсні слухачі, слабо підготовлені – мали право бути вільними. Бажаючим вступити до Київського комерційного інституту необхідно було: подати заяву-прохання; документи про наявність відповідної середньої освіти; християнам метричні свідоцтва видані Духовною Консисторією, а представникам інших конфесій – встановлений законом зразок свідоцтва про народження; документи про соціальне походження; відомості про прописку до призовної дільниці і військовозобов'язувальний стан призовника; три засвідчені в офіційному порядку фотокартки з підписом на звороті; свідоцтво про політичну благонадійність.

Платня за навчання на 1914/15 навч. рік становила 50 крб. за півроку для здобувачів економічного факультету і 55 крб. – для комерційно-технічного. Окрім цього, всі абітурієнти повинні були обов'язково здати по 2 крб. на розвиток інститутської бібліотеки.

Юнаки, які навчались в інституті (дійсні слухачі) за законом мали право на відстрочку від військового обов'язку до 27-річного віку [7, с. 232].

Популярність інституту стала такою, що за перші 8 років його існування кількість здобувачів зросла у 16,5 разів з 239 у 1906 р. до 3942 у 1913 р. До того ж кількість жінок в останньому представленому звітному періоді дорівнювала близько 10 %.

Залежно від соціального статусу на початку 1913 р. здобувачі поділялись таким чином: діти дворян – 179, поважних городян – 126, міщан – 1710, селян – 325, духівництва – 690, чиновників – 172, військових – 101, купців – 407, іноземців – 31, інших – 93 [8, с. 47].

Середній рівень освіти здобувачів інституту переважно забезпечували православні духовні семінарії, в яких навчались із прийнятих 1112 особи, далі йшли комерційні училища – 972 особи, згодом реальні училища – 643 особи, чоловічі – 359 та жіночі – 328 гімназії, за списками яких можна було б існувати багатьом іншим дійсним на той час училищам, інститутам і навіть університетам після яких до інституту поступало 4 особи [7, с. 234].

Деканом економічного факультету став доктор сільськогосподарських наук, магістр агрономії, почесний ординарний професор кафедри товарознавства, Сльозкін Петро Родіонович, деканом комерційно-технічного факультету – доктор ботаніки, почесний ординарний професор кафедри загальної біології.

Викладання забезпечувалось сильним викладацьким складом: 13 – почесних ординарних, 3 штатних та 5 почесних екстраординарних професорів, 3 штатних доцентів, 3 штатних і

28 почесних викладачів, 1 штатний та 4 почесних асистентів, 3 штатних і 3 почесних лаборантів. Серед науково-педагогічного складу були й відомі сучасникам видатні науковці. Так, економічні науки в Київському комерційному інституті викладались відомими Євгеном Євгеновичем Слущким – статистика, професором Костянтином Григоровичем Воблиєм – економічне страхування і політична економія, професор Леонід Миколайович Яснопольський викладав фінансове право та торгівельну політику, Петро Леонідович Кованько – економічну політику та місцеві фінанси, професор Дмитро Олександрович Граве – страхову математику й теорію ймовірностей, професор Михайло Мифодійович Катков – торгівельне право, вексельне право, страхове право тощо, викладач Олександр Васильович Абрамович – банківську бухгалтерію, викладач Лев Германович Барац – банківську справу та ін. [7, с. 236].

Подальший осередок професійних економічних знань було утворено в Харкові. На початку 1920-х рр. Харківське купецьке товариство стало піднімати питання про перетворення існуючих з 27 травня 1912 р. Харківських вищих економічних курсів на Харківський комерційний інститут [9, с. 4].

Середній рівень здобуття основ економічних наук, як уже було вище визначено, на території України забезпечували економічні училища. Вони були як для чоловіків, так і для жінок. При тому, що жіночі училища розпочали відкриватися тільки на початку ХХ ст. Одним з таких існувало у Києві 7-класна жіноча школа, заснована П.Д. Новицьким. Навчання в

ньому поділялось на 7 класів: 5 загальних і 2 спеціальних (підготовчих: молодший та старший). Кількість здобувачів в кожному класі не могла бути більш, ніж 40. На молодші підготовчі курси зараховувалися 8-10-річні учні, на старші – 9-12-річні. До першого класу мали бути зараховані дівчата віком 10-13 років, які мали визначену початкову освіту. У переліку вступних документів зазначались: заява-прохання про зарахування до закладу на ім'я директора училища, метрика та медична довідка про загальний стан здоров'я й щеплення. Учні з найбільш бідних родин мали бути звільнені від сплати за навчання або отримати право сплачувати 50 % суми. Але, загальна кількість пільговиків не могла бути більше, ніж 2-3 % [10, с. 19]. Відмінники після завершення навчання в училищі нагороджувались срібними та золотими медалями. Аналогічні умови освіти за деякими відмінними нюансами були й в інших подібних навчальних закладах України.

Таким чином, попри всі негаразди очевидним стає факт, що усвідомлення важливого значення економічної освіти у народногосподарській системі посилювались, і вже на початку XX ст. повага до неї остаточно затвердилась.

Узагальнюючи викладене, можна зробити висновок, що у подальшому глибинне усвідомлення громадськістю необхідності у якісній економічній освіті посприяло виникненню нових комерційних навчальних закладів, які, не зважаючи на складнощі та перепони, давали загальну та спеціальну економічну освіту своїм здобувачам та готували економістів-фахівців, збільшення кількості яких серед населення

посприяло в поширенні економічної обізнаності, пошуку нових, стратегічно-обґрунтованих менеджерських рішень та інноваційних шляхів розвитку економіки, що в цілому призвело до піднесення ефективності ведення народного господарства.

Висновки. Можна констатувати, що на українських землях, що входили до складу Російської імперії, склалася досить чисельна мережа навчальних економічних закладів. Промисловий переворот XIX ст. здійснив вплив і на розвиток Російської держави, де також почало поширюватися промислове виробництво. Ускладнення ринкових відносин, викликане проникненням капіталістичного виробництва, стимулювало появу у другій половині XIX ст. навчальних закладів, що надавали б фахову економічну освіту. Наприклад, наприкінці XIX ст. у Києві існувало два типи навчальних установ, що надавали комерційну освіту: два комерційних училища (державне та приватне), метою діяльності яких було надання середньої економічної освіти, та торгівельні школи (чоловіча та жіноча), що забезпечували нижчий рівень комерційної освіченості. А 1906 р. було засновано Київські вищі комерційні курси, які 12 травня 1908 р. були перейменовані на Київський комерційний інститут. Доведено, що попри всі перепони усвідомлення важливості значення комерційної освіти у господарській системі посилювалося, і на початку XX ст. повага до економічної освіти остаточно утвердилася. Аналіз розвитку економічної освіти на початку XX ст. дає змогу констатувати наявність таких її рівнів, як початкова (торговельні класи і школи), середня (комерційні учи-

лища) і вища (Київський та Харківський комерційні інститути).

Список використаної літератури

1. Голубка М. М. Економічна думка Карла Коберського та її вплив на розвиток фінансово-економічної та кооперативної освіти на західноукраїнських землях у другій половині XIX – початку XX сторіччя. *Траектория науки*. 2016. № 5(10). С. 1.21-1.27
2. Горкіна Л. П., Чумаченко М. Г. Перерваний поступ : віхи історії економічної науки в Україні. *Актуальні проблеми економіки*. 2008. № 4 (82). С. 12–28.
3. Губатюк І. В. Економічна думка України. *Економіка в школах України*. 2008. № 6 (43). С. 2–4.
4. Історія економічних учень: підруч.: у 2 ч. / За ред. В. Д. Базилевича. 2-ге вид., випр. К.: Знання, 2005. Ч. 1. 567 с.
5. Лортикян Э.Л. Развитие экономического и коммерческого образования в Украине в начале XX века. *Схід-захід: Історико-культурологічний збірник*. Х.: "Майдан", 1998. С.135-149.
6. Лортикян Э. Л. Украинские экономисты первой трети XX столетия: Очерки истории экономической науки и экономического образования. Харьков, 1995. 286 с.
7. Медвідь Л. А., Міщенко І. Б. Економічна освіта в контексті формування загальної системи освіти України. *Наукові записки НаУКМА. Серія 'Педагогічні, психологічні науки та соціальна робота'*. 2005. Том 47. С.18-22
8. Очерки истории школы и педагогической мысли народов СССР. Конец XIX - начало XX в. / Под ред. Э. Д. Днепров, С. Ф. Егорова, Ф. Г. Паначина, Б. К. Тибиева. М.: Педагогика, 1991. 342 с.
9. Ступарик Б. М. Національна школа: витоки становлення: Навч.-метод. посіб. К.: ІЗМН, 1998. 96 с.
10. Третяк В.П. Стан і пріоритети розвитку системи освіти Харківщини. *Сб. науч. тр. «Перспективные инновации в науке, образовании, производстве и транспорте»*. Одесса: Черноморье. 2007. Т. 4. С. 4–6.

JEL Classification A20, I29

COMMERCIAL EDUCATIONAL INSTITUTIONS AS THE FIRST EDUCATIONAL INSTITUTIONS OF PROFESSIONAL ECONOMIC EDUCATION

MOROZOVA Olga

*PhD in Economic sciences, Associate Professor
of Economics and Finance*

Kherson State Agrarian and Economic University

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-6501-3561>

e-mail: postolgamorozova@gmail.com

Abstract. *The article reveals the general conditions for the development of educational institutions in the Ukrainian lands in the late nineteenth - early twentieth century. The activity of commercial primary schools as the first educational institutions of profile economic education is investigated. The peculiarities of the appearance of the first economic educational institutions in the Southern region of Ukraine are generalized. The conditions of functioning of the educational sphere are worked out. The general features of profile economic education are investigated. Peculiarities of profile economic education in Ukraine are analyzed. Potential opportunities for the development of economic education in Ukraine are substantiated. The problems of the Ukrainian educational sphere in the conditions of European integration are studied. The directions of strengthening of efficiency of educational process are offered.*

Keywords: *economic education, profile education, educational institutions, European integration.*

The latest state of functioning of the Ukrainian educational and economic sphere puts forward to the state leadership a number of tasks that require careful research, professional analysis and further solution. One of these tasks is to direct the domestic educational sphere to European standards. However, in this regard, civil servants and educators should pay attention not only to compliance with standards, but also to the preservation of national historical experience, the need to create conditions for quality education in general, and eco-

nomic – in particular, the professionalism of education work

In difficult periods of development, it becomes traditional to pay attention to issues related to the peculiarities of the national revival, as well as the study and rethinking of domestic experience. For the Ukrainian state, there were already periods when, through trial and error, vocational education, including economic education, was formed. And economic education has traditionally been in the field of view not only of economists but also of teachers, historians, and philosophers.

The purpose of the study is to develop theoretical and methodological principles and practical recommendations for historicism, status, prospects for economic education in Ukraine.

Summarizing the above, we can conclude that in the future deep public awareness of the need for quality economic education contributed to the emergence of new commercial schools, which, despite the difficulties and obstacles, provided general and special economic education to their applicants and trained economists ... population contributed to the spread of economic awareness, the search for new, strategically sound management decisions and inno-

vative ways of economic development, which in general has led to increased efficiency of the national economy.

It can be stated that in the Ukrainian lands, which were part of the Russian Empire, there is a fairly large network of educational and economic institutions. Industrial revolution of the XIX century. influenced the development of the state, which also began to spread industrial production. The complication of market relations, caused by the penetration of capitalist production, stimulated the emergence in the second half of the nineteenth century. educational institutions that would provide professional economic education.

References

1. Golubka, M. M. (2016). Ekonomichna dumka Karla Koberskoho ta yiyi vplyv na rozvytok finansovo-ekonomichnoyi ta kooperatyvnoyi osvity na zakhidnoukrayinskykh zemlyakh u druhiy polovyni XIX – pochatku XX storichchy[Economic thought of Karl Kobersky and its influence on the development of financial, economic and cooperative education in the western Ukrainian lands in the second half of the XIX - early XX century]. *Traektorija nauki - The trajectory of science*, 5(10), 1.21-1.27 [in Ukrainian].
2. Gorkina, L.P. & Chumachenko, M.G. (2008). Perervanyy postup: vikhy istoriyi ekonomichnoyi nauky v Ukrayini[Interrupted progress: milestones in the history of economics in Ukraine]. *Aktualni problemy ekonomiky - Actual problems of economics*, 4 (82), 12–28. [in Ukrainian].
3. Gubatyuk, I.V. (2008). Ekonomichna dumka Ukrayiny[Economic thought of Ukraine]. *Ekonomika v shkolakh Ukrainy - Economics in schools of Ukraine*, 6 (43), 2–4. [in Ukrainian].
4. Bazilevich, V.D. (2005). Istoriya ekonomichnykh vchen [The history of economic studies].(Vol. 1). Kiev.: Knowledge[in Ukrainian]
5. Lortikyan, E.L. (1998). Razvytye ékonomycheskoho y kommercheskoho obrazovanyya v Ukrayne v nachale XX veka [Development of economic and commercial education in Ukraine at the beginning of the twentieth century]. *Skhid-zakhid: Istoriya*

ko-kulturolohichniy zbirnyk - East-West: Historical and Cultural Collection, 135-149. [in Ukrainian].

6. Lortikyan, E. L. (1995). *Ukraynskye ékonomysty pervoy trety XX stoletyya: Ocherky ystoryy ékonomycheskoy nauky y ékonomycheskoho obrazovanyya* [Ukrainian economists of the first third of the XX century: Essays on the history of economic science and economic education]. Kharkiv [in Ukrainian].

7. Medvid, L.A. & Mishchenko, I.B. (2005). *Ekonomichna osvita v konteksti formuvannya zahal'noyi systemy osvity Ukrayiny* [Economic education in the context of the formation of the general education system of Ukraine]. *Naukovi zapysky NaUKMA. Seriiia 'Pedahohichni, psykholohichni nauky ta sotsialna robota - Scientific notes of NaUKMA. Series "Pedagogical, psychological sciences and social work"*, 47, 18-22. [in Ukrainian].

8. Dneprova, E. D., Egorova, S.F., Panachina, F. G. & Tibieva, B. K (1991). *Ocherki istorii shkoly i pedagogicheskoy mysli narodov SSSR. Konets XIX - nachalo XX v* [Essays on the history of schools and pedagogical thought of the peoples of the USSR. Late 19th - early 20th century]. M.: Pedagogy. [in Russian]

9. Stuparyk, B.M. (1998). *Natsionalna shkola: vytoky stanovlennya* [National school: the origins of formation]. K .: IZMN. [in Ukrainian]

10. Tretyak, V.P. (2007). *Stan i priorityty rozvytku systemy osvity Kharkivshchyny* [Status and priorities of development of the education system of Kharkiv region]. *Sat. scientific tr. "Promising innovations in science, education, production and transport - Sat. scientific tr. "Promising innovations in science, education, production and transport"*, 4, 4–6. [in Ukrainian].

DOI: [https://doi.org/10.18371/fp.1\(41\).2021.182628](https://doi.org/10.18371/fp.1(41).2021.182628)

УДК 334.6

ГЕНЕЗА РОЗВИТКУ ДЕРЖАВНО-ПРИВАТНОГО ПАРТНЕРСТВА**МАСЛОВ Владислав Олександрович***аспірант Університету банківської справи*ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-8793-6033>

e-mail: maslov.v@ubs.edu.ua

Анотація. Розглянуто етапи та концептуальні основи виникнення та формулювання парадигми державно-приватного партнерства. Виокремлено основні характерні ознаки співпраці держави та приватного бізнесу у вченнях представників економічних шкіл впродовж усього періоду формування економічної науки. При написанні статті використано історичний та логічний методи, методи наукової абстракції та порівняння.

Ключові слова: державно-приватне партнерство, економічна теорія, меркантилізм, фізіократизм, кейнсіанство, неокласицизм.

Постановка проблеми. Актуалізація співпраці між державою та приватним бізнесом на сьогодні залишається одним із основних інструментів реалізації державою своїх функцій з метою зростання конкурентоспроможності національної економіки. Відсутність основоположних знань про генезис формування державно-приватного партнерства зумовлює наявність проблемних моментів у його цілісному впровадженні, що безумовно відображається на виборі напряму та глибини дослідження.

Аналіз досліджень та публікацій. Основні моменти формування та

Аннотация. Рассмотрены этапы и концептуальные основы возникновения и формулирования парадигмы государственно-частного партнерства. Выделены основные характерные признаки сотрудничества государства и частного бизнеса в учениях представителей экономических школ на протяжении всего периода формирования экономической науки. При написании статьи использованы исторический и логический методы, методы научной абстракции и сравнения.

Ключевые слова: государственно-частное партнерство, экономическая теория, меркантилизм, физиократизм, кейнсианство, неоклассицизм.

виокремлення державно-приватного партнерства як однієї із основ реалізації державою своїх функцій розглядалися у працях Г. Атаманчука, О. Василенко, В. Вишнякова, Н. Ларіної, В. Місюри, С. Майстро, О. Петроє, О. Радченка, Н. Сорокіної, Ю. Тихомирова, Н. Чепурної та інші. Зазначені автори акцентують увагу на необхідності зміни державно-адміністративного стилю управління на партнерський, запроваджений на механізмі державно-приватного партнерства, який забезпечить «співробітництво між органами державної влади, органами місцевого самоврядування, приватним сектором

та інститутами громадянського суспільства». Не у повній мірі залишаються дослідженими основні концептуальні принципи формування державно-приватного партнерства впродовж усього історичного шляху формування економічної науки.

Мета статті. Метою статті є послідовний аналіз теоретичних та методичних положень категорії державно-приватного партнерства у більшості економічних шкіл, міжнародних організацій та формулювання авторської дефініції досліджуваного поняття.

Виклад матеріалів дослідження. Аналізуючи генезу розвитку поняття ДПП крізь призму розвитку економічної науки і формування економічних теорій варто зауважити, що попри різноманітність підходів представників різних наукових шкіл, які часто були діаметрально протилежними, всі вони розглядали проблему рівня впливу державного регулювання на приватний сектор економіки з позиції антагонізму.

Основи теорії державно-приватного партнерства були закладені у вченнях меркантилістів і пов'язуються з початком формування і розвитку зовнішньоекономічних зв'язків та наданням при цьому державою допомоги ринку і приватним підприємцям. Меркантилізм як економічна школа і, водночас, напрям господарської політики, підтримував ідею державного протекціонізму на внутрішньому й зовнішньому ринках, активного впливу держави на діяльність приватного капіталу шляхом придбання промислових секретів, машин і устаткування, фінансування розвитку інфраструктури. Прихильники цього

напрямку Т. Мен, Ж.-Б. Кольбер і А. Монкретьєн обґрунтовували необхідність збільшення багатства не стільки в окремих людей, скільки в державі загалом [1].

Представники іншої наукової школи – фізіократизму, А. Тюрго, Ф. Кене, теоретично обґрунтовували необхідність і практику впливу держави на економічні процеси, і відстоювали ліберальну концепцію зв'язків держави і приватного капіталу, яку поглибили і розвинули засновники лібералізму Дж. Локк, а згодом – А. Сміт [2].

Основоположний принцип економічного лібералізму – заохочення конкуренції і застосування державного регулювання тільки там, де вона, неможлива, став підґрунтям поняття «раціональної поведінки» «*homo economicus*» – людини економічної. Лібералісти розвивали ідею «чесного партнерства» як найважливішої економічної функції держави, потрібної для налагодження роботи ринкового механізму, і наголошували на необхідності відстоювання державою дотримання гарантій функціонування приватного капіталу. А. Сміт у праці «Дослідження про природу і причини багатства народів» вперше комплексно обґрунтував економічний і політичний лібералізм, наполягаючи, що «вільне поєднання й конкурентна боротьба приватних інтересів принесуть велику користь суспільству і матимуть кращі результати, аніж втручання держави, яка повинна лише забезпечувати умови для конкуренції. І в такому обмеженні її функції полягає інтерес підприємців» [2].

Прихильник господарського лібералізму Дж.-С. Мілль, аналізуючи взаємодію приватного капіталу й

держави, виступав за широкий розподіл приватної власності серед громадян при безумовному дотриманні їх економічних прав, і обстоював верховенство громадян над урядом. Мілль вважав, що самостійне ділове життя є важливою складовою практичного виховання народу, а уряд повинен визначити приватному підприємництву умови діяльності, які забезпечують загальну вигоду. Ведення справ, на думку вченого, «краще надати приватному капіталу з активними агентами, а контроль належного виконання прийнятих ним на себе обов'язків – суспільству» [3].

Німецький учений Ф. Ліст, який заклав основи історичної школи політичної економії, обґрунтовував необхідність державного втручання у ті сфери економіки, які недостатньо прибуткові для приватного капіталу і довго окупаються, наприклад, інфраструктура [3].

Дж.-М. Кейнс і кейнсiанство в контексті розвитку ДПП збагатили теорію економічної думки обґрунтуванням системи державного добробуту та підвищення соціальної захищеності громадян внаслідок посилення втручання держави в економіку і її ефективній співпраці з приватним капіталом за межами сфери інфраструктури. «Тенденція до розширення й поглиблення співпраці держави з приватним капіталом впродовж XX століття стала визначальною і у виробничій сфері. Якщо класичне кейнсiанство розглядало переважно непрямі методи державного регулювання економіки за допомогою бюджетних і грошово-кредитних важелів, то неокейсiанство досліджувало теорію економічного зростання і циклів,

приділяючи, одночасно, увагу взаємодії приватного капіталу з державою у формі участі останнього в розвитку інфраструктури. Від її стану залежить і динаміка суміжних промислових галузей, рівень інвестицій у них» [4].

А. Маршалл, засновник неокласичного напрямку економічної теорії, який прийшов на зміну кейнсiанству, конкуренцію розглядав як опору для розвитку свободи підприємництва, визнаючи можливість державного втручання для забезпечення повноцінного функціонування економіки. Він вважав, що в ринковій економіці уряд повинен обґрунтувати застосування тих або інших заходів впливу для гарантування вигоди крупним державним підприємствам, без яких унеможлиблюється їх ефективне функціонування [3]. Отже, А. Маршалл надавав перевагу ринковому механізму, при звуженні прямої участі держави в підприємстві.

В останній третині XIX ст. бурхливий розвиток НТР дав поштовх розвитку неолібералізму, представниками якого були німецький вчений В. Ойкен і Ф. фон Хайєк [5], які розглядали поєднання державної участі в господарській і соціальній сферах у формі розробки спільних програм між урядом і крупними підприємствами, співпраці приватного капіталу й держави, із залученням фінансових ресурсів останнього і банківського сектора. Неолібералізм культивував розширену взаємодію держави з приватним капіталом, поєднання конкуренції з державним регулюванням, особливо в непробуктових секторах (освіта і наука, соціальне забезпечення, охорона здоров'я) [6].

Упродовж XX ст. господарський вплив держави почав суттєво зростати, в результаті чого з'явився альянс держави з приватною ініціативою у формі «змішаної економіки». Це стало приводом до розвитку неокейнсіанства, представником якого є П. Самуельсон, якому вдалося поєднати елементи неокейнсіанського і неокласичного напрямів економічної теорії і сформувати концепцію змішаної економіки [6]. Вчений розглядав можливість мінімального втручання держави в господарські процеси за таких умов:

- при рівності доступу до людських і природних ресурсів;
- при однаково сприятливих можливостях економічних суб'єктів;
- при відсутності заздрості й інших суб'єктивних чинників.

У таких умовах, вважав Самуельсон, «необхідність виконувати державі хоч якісь функції взагалі б відпала, її роль звелася б до нуля, а з нею – і необхідність у змішаній економіці» [7].

Пізніше, разом з іншим американським економістом Р. Макгрейвом, П. Самуельсон розробив основні положення абстрактної теорії суспільних благ, в якій показано, що державні й приватні економічні інтереси не завжди знаходяться в конфлікті і що можна визначити напрями і раціональні межі державної участі в господарських процесах, доцільність і ступінь її взаємодії з приватним капіталом.

У середині XX століття на макрорівні змішана економіка стала поєднанням регулюючого і ринкового механізмів. На рівні мікроекономіки це виявилось в розподілі праці і кооперації виробництва за участю

крупних, середніх і дрібних підприємств. Державі, з одного боку відводилася роль законодавця макроекономічної політики, особливо в періоди труднощів, а з іншого – самостійного господарського гравця зі своєю програмою дій.

Після масштабної світової приватизації 1980-1990-х років частка держави в капіталі підприємств скоротилася. Відбувалося взаємопроникнення складових змішаної економіки з чергуванням фаз націоналізації і приватизації [8]. Фактично лише в другій половині XX ст. з'явилися перші наукові концепції саме співпраці держави і бізнесу, які вилилися у ДПП, в рамках якого держава передавала частину своїх функцій бізнесу, запозичуючи у нього певні правила роботи.

Сьогодні ДПП все частіше є комплексом договірних взаємовідносин між внутрішніми і зовнішніми інвесторами. Серед форматів ДПП – контракти, угоди, особливі економічні зони, спільні підприємства, концесії, які ми будемо детальніше розглядати у наступних параграфах роботи.

Економісти-науковці розглядають термін «державно-приватне партнерство» в широкому та вузькому розумінні. У широкому розумінні ДПП – це «система відносин держави та бізнесу, яка широко використовується як інструмент національного, міжнародного, регіонального, міського, муніципального, економічного і соціального розвитку» [8], «взаємовигідне середньо- і довгострокове співробітництво між державою і бізнесом, що реалізується в різних формах (починаючи від контрактів на виконання робіт, акціонування і закінчуючи

консультаціями держави і бізнес асоціацій) і яке ставить за мету вирішення політичних і суспільно значимих завдань на національному, регіональному і місцевому рівнях» [9], «довгострокове співробітництво, що регулюється договором, між державою і приватним сектором з метою виконання суспільних завдань, яке охоплює весь життєвий цикл відповідного проекту: від планування до їх експлуатації, включаючи технічне обслуговування» [8, с.4]. У вузькому – ДПП є механізмом економічної політики держави, який дозволяє залучити позабюджетні джерела фінансування, а також інтелектуальні, технологічні, управлінські й інші ресурси приватного сектора до вирішення суспільно-важливих інвестиційних завдань.

Предметною областю науковців-політологів є ідеологічні засади ДПП, його роль і місце в політичній системі суспільства та політичних відносинах. Так, у працях Ф. Узунова зазначено, що в державі ще «не сформована активна ідеологія державно-приватного партнерства, яка пропонує мирне співіснування різних соціальних груп зі специфічними і часто протилежними інтересами, цивілізовані форми подолання суперечностей і досягнення консенсусу, що виявляється у поширенні правового нігілізму, відсутності ціннісно-нормативного консенсусу, недостатньому розвитку людського і соціального капіталу». Таку ж думку, але в різних інтерпретаціях висловлюють у наукових дослідженнях вчені А. Близнюк, В. Боделан, В. Бульба, О. Толстенко, Р. Чапін, А. Шуліка.

Щодо представників економічної

науки, то, як зазначає Д. Лаврентій, вони «виносять у фокус дослідницької уваги фінансово-економічні аспекти застосування механізмів ДПП». Зокрема, Г. Ходж і К. Грейв під ДПП описують фінансові моделі, які дозволяють державному сектору залучати й використовувати капітал приватного сектора для поліпшення можливостей діяльності як регіонального уряду, так і приватних компаній, залучених у проект. Таким чином, автори підкреслюють наявність тісних фінансових взаємозв'язків між державою і приватним сектором, які утворюються при реалізації спільного проекту при використанні механізму ДПП. Близьке до вказаного визначення дають Д. Грімсі і М. Левіс. Під ДПП вони розуміють відносини, в рамках яких відбувається розподіл ризиків і які ґрунтуються на спільній для держави та одного або декількох приватних партнерів меті надання погодженого державою результату і державної послуги. Н. Мартинова розглядає систему соціального партнерства, насамперед, як «ринкове явище, що почало складатися завдяки радикальним перетворенням в економіці» [9].

На сьогодні міжнародні урядові й фінансові інститути дають такі визначення ДПП:

- «всі види взаємодії між державним і приватним сектором по формуванню стандартів, наданню послуг і доступу до інфраструктури» [10];

- «базується на контрактних взаємовідносинах між державними структурами й представниками приватного сектора, спрямованих на збільшення ступеня участі приватного

бізнесу в реалізації транспортних проектів» [11];

- «це інституційний і організаційний альянс між державою і бізнесом, створений з метою реалізації суспільно значимих проектів і програм у широкому спектрі галузей – від промисловості і НДДКР до сфери послуг» [12. с.18-19];

- «середньострокові й довгострокові відносини між державним і приватним сектором; партнерство містить у собі розподіл ризиків і доходів, а також використання кваліфікації і ресурсів державного і приватного сектора для досягнення намічених стратегічних результатів в інтересах держави» [13];

- «сукупність спеціальних правил і технологій для вирішення проблем соціально-економічного розвитку» [14].

Як бачимо, усі визначення є досить загальними і не розкривають цілей, завдань, принципів і галузевих особливостей кожної зі сторін партнерських відносин. Здебільшого, вони є розпливчастими і зводяться до конкретизації відносин партнерів на мікроекономічному рівні.

Держава в проектах ДПП є одночасно законотворцем, контролером і бізнес-партнером, який бажає одержати різні преференції від співпраці з приватним бізнесом, і який має в своєму розпорядженні речові, неречові, виробничі, фінансові та інші ресурси. Держава не має достатньо коштів для модернізації, обслуговування й розширення інфраструктури, яка знаходиться в її власності та є менш ефективним власником, ніж приватний бізнес [15].

Приватний сектор має в своєму розпорядженні ресурси, які відсутні у держави, володіє інструментами більш раціонального їх використання і за-

цікавлений в одержанні прибутку та конкурентних переваг за рахунок освоєння таких економічних ніш, які до того або не були представлені на ринку або знаходилися у винятковому володінні держави. Отже, одне з важливих завдань у рамках ДПП – таке узгодження інтересів учасників, яке дозволило б кожному з них реалізувати власні потреби з мінімальними втратами і одержати вигоди.

Таким чином, з урахуванням проведеного аналізу теоретико-методологічних підходів до визначення ДПП, вважаємо за необхідне уточнити сутність та економічний зміст цієї дефініції з точки зору системного підходу, врахування економічних передумов виникнення самого ДПП як явища, можливостей фінансування проектів і розподілу ризиків ДПП.

Державно-приватне партнерство – це організаційно, економічно та юридично оформлена система відносин взаємовигідної співпраці державного і приватного секторів економіки, заснована на ефективному розподілі ризиків, яка одночасно зорієнтована на одержання максимального ефекту від реалізації проектів та задоволення інтересів усіх суб'єктів в умовах обмеженості ресурсів кожної окремої сторони таких відносин.

На відміну від існуючих визначень, уточнена інтерпретація поняття ДПП дозволяє без обмежень розглядати різні організаційні форми і методи фінансування проектів і розподілу відповідальності за ризики при передаванні частини публічної квідповідальності за процес забезпечення соціально-економічного розвитку зі сфери компетенції держави у приватний сектор.

Висновки. Створення парадигми будь-якого явища, процесу чи категорії визначається вивченням теоретичного підґрунтя його становлення, особливо важливим є вивчення трактування сутності та ознак досліджуваної категорії основними економічними школами.

Дослідження історичного та логічного аспектів формування теоретико-методичних положень категорії «державно-приватне партнерство» дало можливість виокремити суспільну та індустріальну корисність налагодження зв'язків між державним та приватним бізнес-сектором, визначити особ-

ливості глобального та локального економічного трактування поняття, проаналізувати особливості визначення досліджуваної категорії міжнародними інституціями.

Зазначений аналіз теоретичних аспектів категорії «державно-приватне партнерство» із виявленими особливостями та характеристиками сутності цього поняття дозволив сформулювати авторську дефініцію, яка у повній мірі може використовуватися у подальших дослідженнях напрямів розвитку державно-приватного партнерства в Україні.

Список використаної літератури

1. Юрах В. Меркантилізм в історіографії розвитку теорій інвестицій та інвестиційної діяльності. *Наукові записки*. 2010. Вип. 13. С. 319.
2. Смит А. Исследование о природе и причинах богатства народов. М.: Эксмо, 2007. 960 с.
3. Хрестоматия по экономической теории. [сост. Е. Ф. Борисов]. М. : Юристъ, 2000. 536 с.
4. Коддингтон А. Кейнсианская экономическая теория: в поисках главных принципов. *Истоки*. 1998. Вып. 3. С. 338.
5. Єфименко Т. І. Державно-приватне партнерство в системі регулювання економіки: монографія. К. : [б. в.], 2012. 371 с.
6. Маршалл А. Основы экономической науки [предисл. Дж.М.Кейнс; пер. с англ. В.И.Бомкина, В.Т.Рысина, Р.И.Столпера]. М.: Эксмо, 2007. 832 с.
7. Самуэльсон П., Нордхаус В. Экономикс: Реферат учебника. *Экономические науки*. 1990. № 7. С. 114-128.
8. Павлюк К. В., Павлюк С. М. Сутність і роль державно-приватного партнерства в соціально-економічному розвитку держави. *Наукові праці КНТУ. Економічні науки*. 2010. № 17. С. 10–19.
9. Кузьминов Я. И. Государственно-частное партнерство: на пути к эффективности. URL: <http://www.hse.ru/lingua/en/news/recent/4016069.html> (дата звернення: 24.04.2021)

10. Public private partnerships. HM Treasury. 2008. URL : http://www.hm-treasury.gov.uk/documents/public_private_partnerships/ppp_index.cfm. (дата звернення: 24.04.2021)
11. Public-Private Partnership: PPPs Defined. United States Department of Transportation, Federal Highway Administration. 2008. URL : <http://www.fhwa.dot.gov/ppp/defined.htm>. (дата звернення: 24.04.2021)
12. Риски бизнеса в частно-государственном партнерстве. Национальный доклад. М. : Ассоциация менеджеров, 2007. 116 с.
13. Использование концессии как формы государственно-частного партнерства для реализации крупных предпринимательских проектов в автодорожной отрасли РФ. М. : МИРБИС, 2007. 25 с.
14. Гриценко А.А. Совместно разделённые отношения: труд, собственность и власть. *Економіка України*. 2003. № 6. С. 50-58.
15. Брайловський І. А. Контракт постачання та управління як модель державно-приватного партнерства. *Вісник Донецького національного університету. Серія «Економіка і право»*. 2013. № 1. С. 24–26.

DOI: [https://doi.org/10.18371/fp.1\(41\).2021.182628](https://doi.org/10.18371/fp.1(41).2021.182628)

JEL Classification: M48

GENESIS OF PUBLIC-PRIVATE PARTNERSHIP DEVELOPMENT

MASLOV Vladislav

PhD student,

Banking University

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-8793-6033>

e-mail: maslov.v@ubs.edu.ua

Abstract. *The materials of the article consider the stages and conceptual bases of the origin and formulation of the paradigm of public-private partnership. The main characteristic features of cooperation between the state and private business in the teachings of representatives of economic schools throughout the period of formation of economic science are highlighted. Historical and logical methods, methods of scientific abstraction and comparison were used in writing the article.*

Keywords: *public-private partnership, economic theory, mercantilism, physiocracy, Keynesianism, neoclassicism.*

The materials of the article consider the stages and conceptual bases of the origin and formulation of the paradigm of public-private partnership. The actualization of cooperation between the state and private business today remains one of the main tools for the state to implement its functions in order to increase the competitiveness of the national economy. The lack of basic knowledge about the genesis of the formation of public-private partnership determines the presence of problematic issues in its holistic implementation, which is certainly reflected in the choice of direction and depth of research.

The purpose of the article is to form ideas and theoretical and methodological provisions on the genesis of public-private partnership in terms of identifying the main ideological provisions for this category at all stages of development of economics.

Consistent study of the conceptual

provisions of public-private partnership has identified the following provisions: Mercantilism as an economic school and, at the same time, the direction of economic policy, supported the idea of state protectionism in domestic and foreign markets, which led to primary partnership in the form of policy representatives of physiocracy theoretically substantiated the need and practice of state influence on economic processes, and defended the liberal concept of relations between the state and private capital; representatives of classical political economy, and later neoclassicists justified the limited functionality of public-private partnership, giving competition and market regulators a dominant role in coordinating economic processes, and the possibility of government intervention - only to ensure the proper functioning of the economy; DM Keynes and supporters of his economic school

singled out state regulation as the main system of measures to maintain market equilibrium and, as a result, formed the latest paradigm for the formation of relations between the state and private business; industrialization of economies during the formation of large monopolies and scientific and technological revolutions cultivated expanded interaction of the state with private capital, combining competition with government regulation, especially in non-profit sectors of the economy (education and science, social security, health care), etc.

The content of the modern vision of public-private partnership by scientists and practitioners is revealed, its

theoretical content and applied significance for the formation of economic efficiency at the macro level are formulated.

When writing the article, historical and logical methods were used to reflect the genesis of the category "public-private partnership"; method of scientific abstraction - in distinguishing the features of public-private partnership among the tools of public administration, proposed by each economic school; method of comparison in the extrapolation of the results of past studies of public-private partnership to date.

References

1. Iurakh, V. (2010) Merkantylizm v istoriografii rozvytku teorii investytsii ta investytsiinoi diialnosti [Mercantilism in the historiography of the development of theories of investment and investment activity]. *Naukovi zapysky- Scientific Papers*, 13, 319. [in Ukrainian]
2. Smyt, A. (2007). *Issledovanie o prirode i prichinakh bogatstva narodov* [Research on the nature and causes of the wealth of nations]. M.: Eksmo. [in Russian]
3. Borysov, E. F. (2000). *Khrestomatiya po ekonomicheskoy teorii* [Readings on economic theory]. M.: Yurist". [in Russian]
4. Koddynhton, A. (1998). *Keynsianskaya ekonomicheskaya teoriya: v poiskakh glavnykh printsipov* [Keynesian Economic Theory: In Search of Fundamental Principles]. *Istoki - Beginnings*, 3, 338. [in Russian]
5. Iefymenko, T.I. (2012). *Derzhavno-pryvatne partnerstvo v systemi rehuliuвання ekonomiky* [Public-private partnership in the system of economic regulation: a monograph]. K. [in Ukrainian]
6. Marshall, A. (2007). *Osnovy ekonomicheskoy nauki* [Fundamentals of Economics]. M.: Eksmo. [in Russian]

7. Samuel'son, P. & Nordkhaus, V. (1990). Ekonomiks: Referat uchebnika [Economics: Textbook Abstract]. *Ekonomicheskie nauki - Economic sciences*, 7, 114-128. [in Russian]
8. Pavliuk, K. V. & Pavliuk, S. M. (2010). Sutnist i rol derzhavno-pryvatnoho partnerstva v sotsialno-ekonomichnomu rozvytku derzhavy [The essence and role of public-private partnership in the socio-economic development of the state]. *Naukovi pratsi KNTU. Ekonomichni nauky - Scientific works of KNTU. Economic sciences*, 17, 10–19. [in Ukrainian]
9. Kuzmynov, Ia. Y. Gosudarstvenno-chastnoe partnerstvo: na puti k effektivnosti [Public-Private Partnerships: Towards Efficiency]. hse.ru. Retrieved from: <http://www.hse.ru/lingua/en/news/recent/4016069.html> [in Russian]
10. Public private partnerships. HM Treasury. (2008). hm-treasury.gov.uk. Retrieved from: http://www.hm-treasury.gov.uk/documents/public_private_partnerships/ppp_index.cfm.
11. Public-Private Partnership: PPPs Defined. (2008). United States Department of Transportation, Federal Highway Administration. Retrieved from: <http://www.fhwa.dot.gov/ppp/defined.htm>.
12. Riski biznesa v chastno-gosudarstvennom partnerstve. Natsional'nyy doklad [Business risks in public-private partnerships. National report]. (2007). M. : As-sotsyatsyia menedzherov. [in Russian]
13. Ispol'zovanie kontsessii kak formy gosudarstvenno-chastnogo partnerstva dlya realizatsii krupnykh predprinimatel'skikh projektov v avtodorozhnoy otrasli RF [Using the concession as a form of public-private partnership for the implementation of large entrepreneurial projects in the road industry of the Russian Federation]. (2007). M. : MYRBYS. [in Russian]
14. Hrytsenko, A.A. (2003). Sovmestno razdelennye otnosheniya: trud, sobstvennost' i vlast' [Shared Relationships: Labor, Property and Power]. *Ekonomika Ukrainy - Economy of Ukraine*, 6, 50-58 [in Ukrainian]
15. Brailovskyi, I.A. (2013). Kontrakt postachannia ta upravlinnia yak model derzhavno-pryvatnoho partnerstva [Supply and management contract as a model of public-private partnership]. *Visnyk Donetskoho natsionalnogo universytetu (Seriia «Ekonomika i pravo» - Bulletin of Donetsk National University. Series "Economics and Law")*, 1, 24–26. [in Ukrainian]

АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ РАЗВИТИЯ БАНКОВСКИХ ТЕХНОЛОГИЙ В РЕСПУБЛИКЕ КАЗАХСТАН

СЕМБИЕВА Ляззат Мыктыбековна

доктор экономических наук, профессор кафедры финансов

Евразийского национального университета имени Л. Н. Гумилева

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-7926-0443>

e-mail: sembiyeva@mail.ru

ЖАГЫПАРОВА Аида Орынтаевна

кандидат экономических наук, ассоциированный профессор кафедры финансов

Евразийского национального университета имени Л. Н. Гумилева

e-mail: Zhagyparova_Aida@mail.ru

БЕКСУЛТАНОВА Индира Руслановна

соискатель Евразийского национального университета имени Л. Н. Гумилева

e-mail: ibeksultanova@mail.ru

Аннотация. В статье охарактеризована сущность и представлена классификация банковских технологий, обоснована роль информационных технологий. Автором исследованы современные тенденции развития рынка банковских услуг республики Казахстан, основой предоставления которых является использование современных технологий и обоснованно перспективные направления его дальнейшего развития.

Ключевые слова: банковская технология, банковская инновация, платежная система, цифровизация.

Анноватція. В статті охарактеризовано суть та надано класифікацію банківських технологій, обґрунтовано роль інформаційних технологій. Автором досліджено сучасні тенденції розвитку ринку банківських послуг республіки Казахстан, що базуються на використанні сучасних технологій та обґрунтовано перспективні напрями його подальшого розвитку.

Ключові слова: банківська технологія, банківська інновація, платіжна система, цифровізація.

Постановка проблемы. В современном мире основные бизнес-процессы переходят в Интернет-пространство: покупка, продажа банковских продуктов и услуг, денежные переводы, реклама, управление активами и пассивами, хранение базы данных, удаленное управление разными устройствами и другие.

Рынок банковских услуг испытывает глубокие изменения и в последние годы приобрел все характеристики стремительно растущего рынка новых банковских технологий. В деятельности банков многих стран практически нет таких сфер и видов операций, в которые бы не вторгались компьютеры и другие

электронные устройства. В настоящее время безналичная оплата товаров и услуг во многих странах достигает высших показателей, так как банковские услуги с использованием пластиковых карт стремительно развиваются. Банковские технологии неразрывно связаны с развитием экономической цифровизации. Использование современных информационных технологий позволяет банковскому сектору осуществлять экономически привлекательные операции и услуги с более низкими процентными платежами, что кардинально изменяет бизнес-процессы в банках, выводя их на принципиально иной уровень.

Современная банковская система Республики Казахстан – это сфера многообразных услуг. В нем предоставляются депозитно-ссудные, расчетно-кассовые операции и новейшие формы услуг (денежно-кредитные и финансовые инструменты, используемые банковскими структурами). Основной целью банка является увеличение доли безналичных расчетов; достижение простоты и высокой скорости обслуживания клиентов; повышение уровня и качества банковских услуг, предоставляемых организациям и населению. Достижение данной группы целей является необходимым условием развития экономики и повышения ее конкурентоспособности на международном уровне за счет перехода на инновационный путь развития. Повышение конкурентных преимуществ банков возможно, главным образом, за счет внедрения технологических, финансовых и организационных инноваций. Сегодня банки – это достаточно технологически развитые организации, которые функционируют в условиях конкуренции нового фор-

мата. Так, кредитные учреждения испытывают усиливающуюся конкуренцию как со стороны традиционных участников рынка, так и со стороны новичков типа телекоммуникационных компаний или провайдеров услуг в глобальной сети. В настоящее время любой традиционный банк может совершенно неожиданно оказаться перед фактом наличия конкуренции со стороны виртуального банка, зарегистрированного за сотни тысяч километров от рынка сбыта. Актуальность темы обусловлена тем, что автоматизация бизнес-процессов уже в течение многих лет является устойчивым направлением в сфере информационных технологий.

Анализ последних исследований и публикаций.

Теоретико-методологическую основу исследования проблемных вопросов развития современных банковских технологий формируют научные работы многих отечественных и зарубежных авторов, таких, как: Аджиевой А.Ю., Астахова В.Ю., Василенко О.А., Гудковой О.В., Дворецкой Ю.А., Ермаковой Л.В., Пининой К.А., Самсоновой Е.А. и других исследователей, в которых представлено детальное толкование понятия и видов банковских технологий, приведены методологические подходы к реализации инновационных подходов в банковском обслуживании. Однако, дополнительного изучения требует вопрос оптимизации направлений развития банковских технологий в республике Казахстан.

Цель статьи заключается в исследовании рынка предоставления банковских услуг с использованием современных технологий в Республике Казахстан и обосновании наиболее

эффективных направлений его развития.

Изложение основных результатов исследования. В мире современных коммуникаций большое место занимают банковские технологии. Они представляют собой совокупность информационных и телекоммуникационных технологий. В современной банковской сфере банковские технологии становятся все более важными с каждым днем [1]. Термин «банковская технология» начала использоваться в деловой практике относительно с недавних времен. Примерно десять лет назад его еще просто не существовало. С развитием технических средств и, в первую очередь, компьютерных технологий и средств связи, а также вследствие проявления новейших тенденций в развитии отечественной и мировой банковской системы, такие возможности не только открылись перед большинством кредитных организаций, но активнейшим образом стали внедряться в нашу жизнь. Нередко под банковской технологией предполагается автоматизация некоторых бизнес – действий, которая, по сути, представляет лишь часть общего процесса.

Понятие «банковские технологии» используется достаточно широко. Оно включает в себя такие задачи, как построение системы обслуживания клиентов по отдельным операциям и в целом по банку, комплекс средств (в том числе и технических) по реализации операций, например, с пластиковыми карточками, интерактивному обслуживанию клиентов или каких-либо других.

Банковская технология – это определенный подход банка, каким он оказывает банковскую услугу нуждающемуся в ней клиенту. Это оформлен-

ный документально комплекс взаимосвязанных финансовых, организационных, юридических и других действий, что составляет полный и целостный регламент взаимодействия сотрудников банка с обслуживаемым клиентом, которая завершает единую технологию обслуживания клиентов [2].

Перечень современных банковских операций достаточно разнообразен. Более того, он может и расширяться в связи с теми или иными новациями, основанными на новых информационных или финансовых технологиях, развитие которых стимулируется необходимостью повышения рентабельности бизнеса. В то же время, как всякое действие, в соответствии с законами физики, влечет противодействие, так и развитие новых банковских технологий и основанных на них продуктах влечет за собой новые риски, учет которых требует системности и дополнительных усилий. При этом постоянно нужно помнить о потенциальной угрозе системных рисков при несбалансированном внедрении новаций [3].

К банковским технологиям относятся специальные компьютерные программы, внутренние процедуры и различные модели, связанные с управлением рисками. В этом контексте средства защиты играют очень важную роль, и для этого, используются методы криптографии. Кроме того, большое значение в сфере кредитно-финансовых учреждений придается безопасности, в том числе, применительно к информационной составляющей. Из-за таких причин, активно применяются разнообразные технические средства, для защиты кредитных

карт, базы данных, а также банкоматов и кассовых узлов [4].

Без банковских технологий в текущее время нереально решить ни одну из задач, которые касаются управления банком, так как за прошедшие пару лет резко поменялись требования к скорости принятия решений, возрос размер операций и применяемой в процессе деятельности информации.

Эти технологии характеризуются системой способов изучения работы заведений, способствующих росту вещественной стойкости и совершенному сотрудничеству с пользователями. Оптимизация рабочего процесса обеспечивается при помощи внедрения информационных, компьютерных, документных и технологических нововведений. Подобные действия дают возможность организовать разговор с клиентом и прийти к необходимому результату.

Вложения в развитие средств улучшения сервисного обслуживания производят передовые большие банки, расширяя клиентские услуги, что оказывает влияние на рост лояльности покупателей. Современные банковские технологии направлены на обеспечение достаточной устойчивости кредитной организации и создание максимально эффективных условий взаимодействия банка с клиентами.

Банковские технологии почти во всем облегчают процесс работы финансовой компании, делают его резвее и надежнее, устанавливают единые формы отчетности и предоставления данных, помогают сделать действенный документооборот и сотрудничество профессиональных специалистов банка.

Банковская инновация – это процесс, предусматривающий, с одной

стороны, модернизацию процесса предоставления услуг, продуктов, которые удовлетворяют потребителей банка, а с другой стороны, увеличение объемов оказываемых услуг и повышение доходов [5].

Как показывает современная тенденция развития сферы банковских услуг в мире, перед большим количеством крупных и отделений финансовых учреждений банки будущего должны быть социальными и инновационными, способными удовлетворить потребности потребителей. Чтобы внедрить данные особенности в свою деятельность, банку необходимо увеличить объем выделяемых на эту отрасль средств, быть первым на рынке и уметь качественно реализовывать инновации (рис. 1).

Наиболее исчерпывающим является определение банковской технологии как сделанной банком системы производства и доставки банковского продукта целевой аудитории для удовлетворения ее потребностей. Банковская технология – это упорядоченная совокупность функционально и информационно взаимосвязанных операций, действий, работ и процедур, обеспеченных необходимыми ресурсами, реализуемых техническими и человеко-машинными системами и направленными на достижение эффективности банковских операций.

Банковская технология представляет собой способ организации целесообразной практической деятельности, опирающейся на совокупность приемов и методов, направленных на принятие оптимальных управленческих решений, создание банковского продукта и оказание банковской услуги. Появление данной формулировки обусловлено тем, что за последние пятна-

дцать лет возросло значение средств и [7].
методов реализации банковских задач

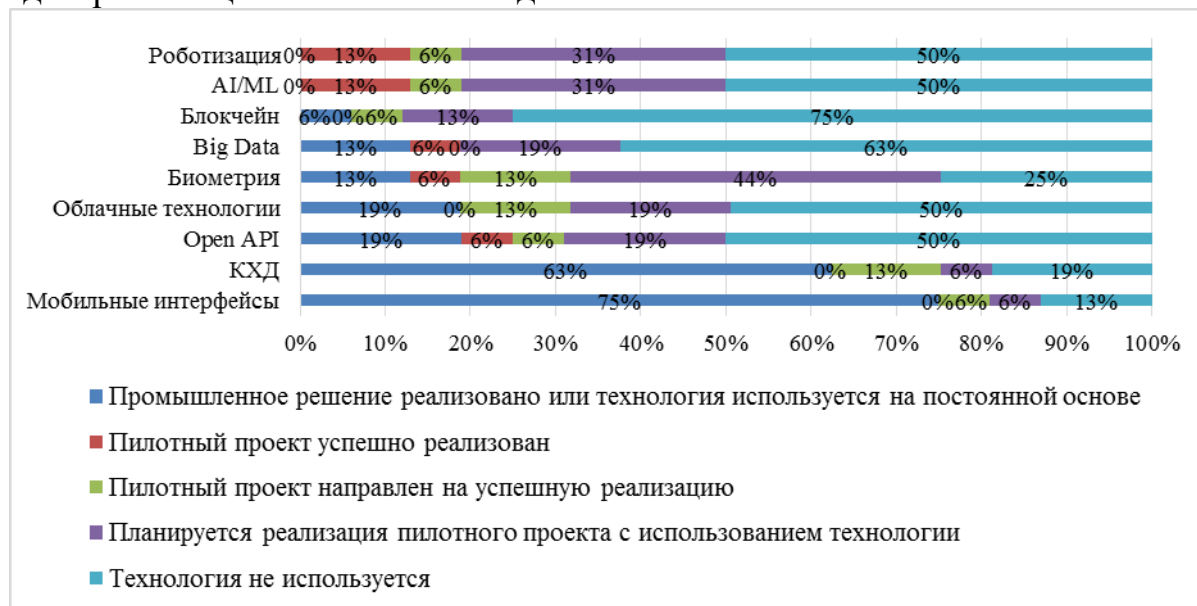

Рис. 1. Показатели уровня использования банками современных технологий

Источник: составлено на основе [6]

Для обеспечения банками тенденции всеохватывающей автоматизации бизнеса, необходимо обеспечить процесс непрерывного улучшения банковских технологий, которые, в свою очередь, нерушимо соединены с современными IT продуктами.

Существует ряд определенных принципов банковских технологий, которые выступают как основа для поддержки и развития банковского бизнеса (табл. 1).

Таблица 1

Определенные принципы банковских технологии

Принцип	Основные критерии проявления
Доступность технологий	Это поспособствует открытому взаимодействию с разными внешними системами, обеспечит выбор наиболее подходящей программной платформы, ее удобство в эксплуатации и переноске на другие аппаратные средства.
Масштабность	По мере развития бизнес-процессов будет проходить усложнение и расширение функциональных модулей системы.
Возможность	Возможность алгоритмических настроек, моделирование банка и его бизнес процессов.
Принцип построения	Также существует модульный принцип построения, который способствует простой конфигурации систем под определенный заказ с дальнейшим наращиванием.
Доступ	Доступ к данным каждому пользователю онлайн и возможность реализации функций в одном общем информационном пространстве.

Завершение табл. 1

Удобство	Удобство настроек модуля банковской системы и возможность подстроиться к потребностям каждого банка.
Развитие и улучшение	Постоянное развитие и улучшение системы на основе ее фундаментального переосмысления и радикального перепроектирования бизнес-процессов, для достижения наивысшего результата в производственно-хозяйственной и финансово-экономической деятельности

Источник: составлено на основе [8]

Развитие и модернизация формирования кредитно-финансовой отрасли напрямую зависит от IT продуктов. Естественно, сейчас мир не стоит на месте и всё меняется каждый день. Денежно-финансовые учреждения должны вкладывать в развитие технологий, по-другому им просто придется уступать дорогу больше развитым компаниям или организациям.

В банках разрабатываются новые модели анализа факторов риска и уровня инвестиционной привлекательности проектов, для того, чтобы поддержать общий уровень конкурен-

тоспособности. Другими словами, банковские технологии включают в себя систему действий, с помощью которых обеспечивается организация сервиса, соответствующего запросам потребителей. Современные информационные технологии в значительной степени влияют на бизнес-процессы в банках, выводят их на принципиально новый качественный уровень [9]. Банковские технологии и IT связаны неразрывно, так как банковские технологии базируются на информационных (рис. 2).

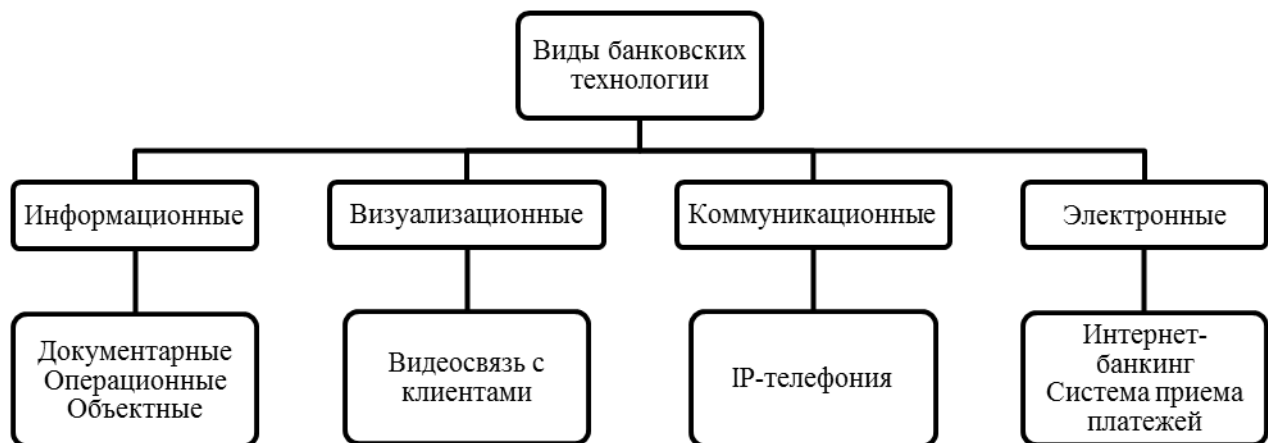

Рис. 2. Виды банковских технологий

Источник: составлено на основе [3]

Банковские и информационные технологии помогают настроить и обеспечить автоматизацию банковского бизнеса [10].

Для того, чтобы не оказаться в положении технологического отставания, банкам необходимо заниматься

автоматизацией приоритетных направлений своей деятельности. Конкурентоспособность банка в современных реалиях во многом определяется уровнем его технологичности [11].

Внедрение инноваций во все сферы деятельности экономических субъектов, переход экономики на инновационный путь развития, стали одними из приоритетов государственной политики, влияющих на экономический рост, развитие и структурные сдвиги в экономике, а также важнейшим инструментом, поддерживающим конкурентоспособность национальной экономики, в том числе и банковского сектора [12, с. 153]. Поэтому, основным содержанием нового этапа в развитии банковского сектора должно стать повышение качества банковской деятельности, включающее расширение состава банковских продуктов и услуг, рост их качества и совершенствование способов предоставления, повышение долгосрочной эффективности и устойчивости бизнеса. Инвестиции и инновации стали сутью современного развития не только в банковском деле, но и во всех отраслях экономики [13, с. 86]. Таким образом, разработка и внедрение финансовых инноваций и технологий в банковский сектор экономики еще не потеряла свою актуальность, а наоборот обретает необычную актуальность.

Надежные и безопасные платежные системы способствуют повышению стабильности финансовой системы государства в целом, обеспечивают эффективное использование финансовых ресурсов и улучшают ликвидность финансовых рынков, а также гарантируют своевременный расчет между продавцами и покупателями.

Опыт создания новых банковских продуктов, услуг и технологий на рынке Республики Казахстан опирается на мировой опыт. Любые банковские инновации на банковские продукты и услуги не являются иннова-

циями по истечении некоторого периода времени в полном смысле из-за отсутствия процедуры патентов, так как занимают широкую нишу на рынке и в среде конкурентов.

В настоящее время на территории Республики Казахстан функционируют две национальные платежные системы: Межбанковская система переводов денег (МСПД) и Система межбанковского клиринга (СМК) (рис. 3).

В целом, за январь-февраль 2021 года через Межбанковскую систему переводов денег и Систему межбанковского клиринга было проведено 8,8 млн. транзакций на сумму 114,3 трлн. тенге. По сравнению с аналогичным периодом 2020 года количество платежей в указанных платежных системах увеличилось на 22,5% (на 1614,1 тыс. документов), сумма платежей увеличилась на 0,8% (на 0,9 трлн. тенге).

В 2020 году АО «Kaspi Bank» возглавил рейтинг крупнейших казахстанских банков, который последние годы занимается созданием инновационных сервисов и продуктов в банковском секторе. В ноябре 2014 года запущен «Kaspi Магазин» – онлайн-агрегатор для сравнения цен и покупки товаров в кредит. В августе 2016 года презентована программа Kaspi Red, предоставляющая рассрочку для потребительских покупок.

В течение 2016-2017 годов начали действовать Kaspi Gold и приложение Kaspi.kz, которые изменили рынок безналичных платежей для пользователей. На начало 2020 года число активных пользователей Kaspi.kz составило более 6 млн., Kaspi Gold – более 4,5 млн. (рис. 4) [15].

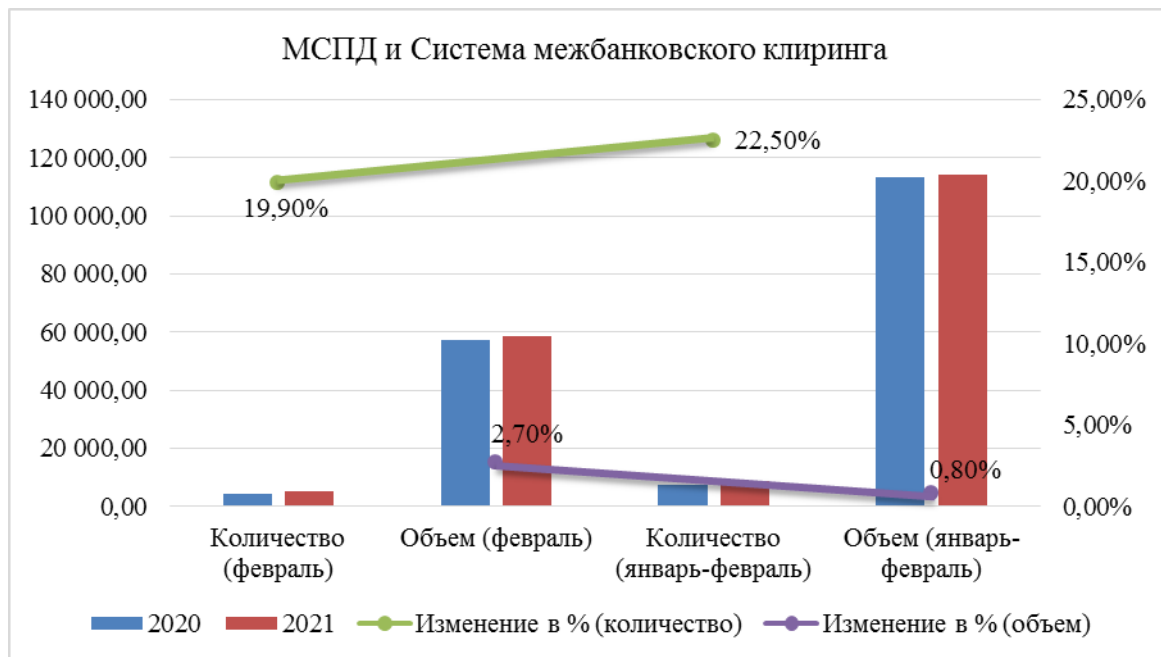

Рис. 3. Показатели работы национальных платежных систем (тыс. транзакций и млрд. тг. соответственно)
 Источник: составлено на основе [14]

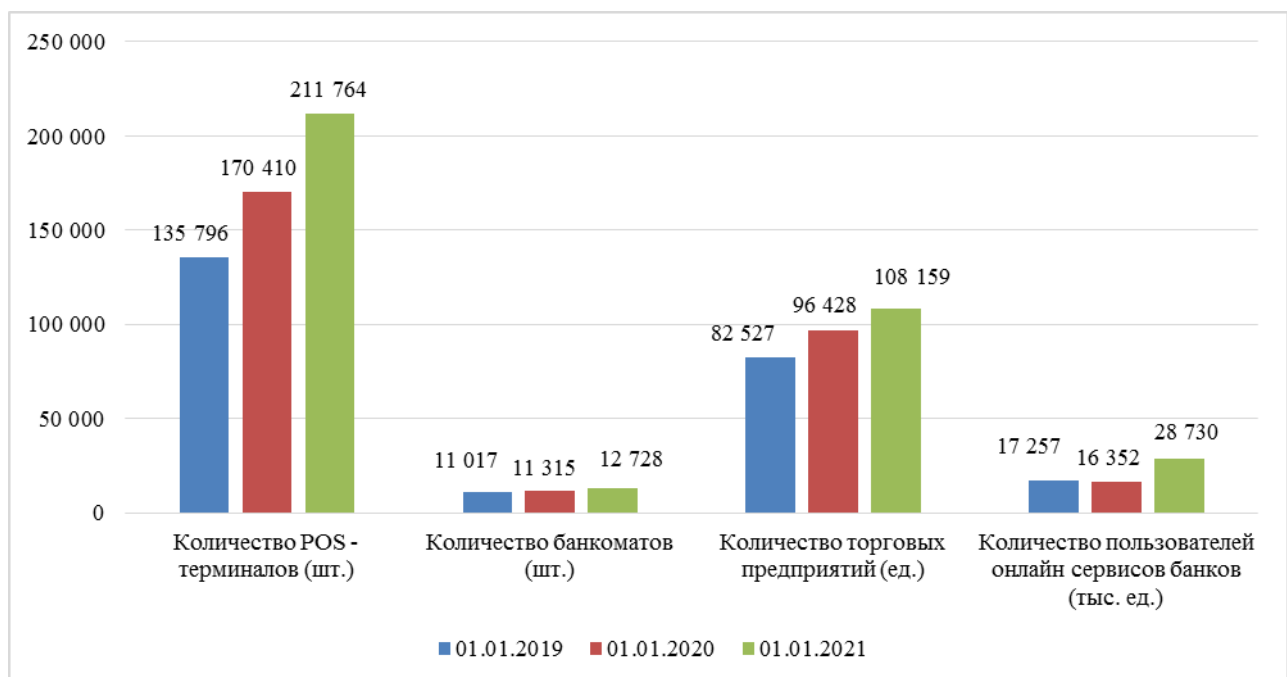

Рис. 4. Количество POS-терминалов, банкоматов, торговых предприятий и пользователей онлайн сервисов банков в течение 2019-2021 годов
 Источник: составлено на основе [14]

По состоянию на 01.01.2021 года больше всего POS-терминалов установлено в Алматы – 59189, в Нур-Султане – 35749, в Карагандинской области – 16771 терминалов. Меньше всего их в Кызылординской области –

3832 и в Жамбылской области – 4798 терминалов (рис. 5).

Большая часть банкоматов находится в городе Алматы, там – 2463 банкоматов. На втором месте, город Нур-Султан – 1552 банкоматов и в Туркес-

станской области и в городе Шымкент находится 1092 банкоматов. Меньше всего банкоматов находится в Северо-

Казахстанской области, там всего – 339 банкоматов.

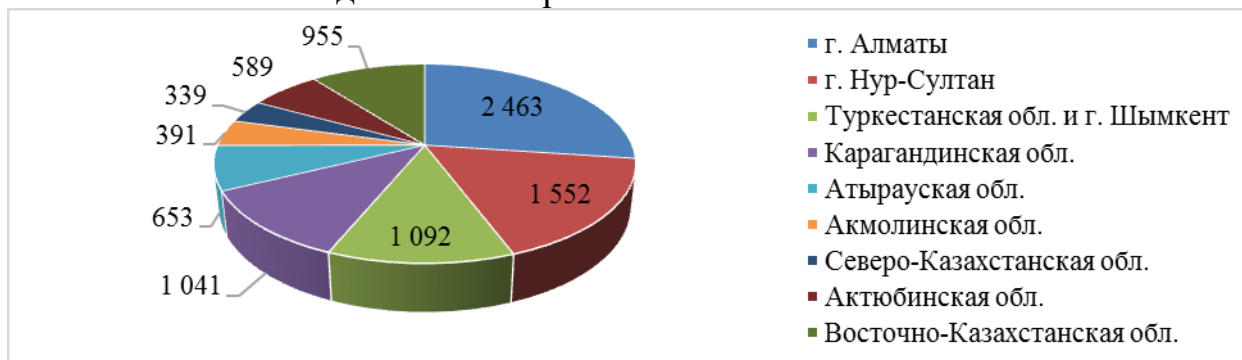

Рис. 5. Количество банкоматов, по состоянию на 01.01.2021 года

Источник: составлено на основе [14]

Банками Казахстана и АО «Казпочта» предоставляются услуги по переводам денег через такие системы, как Золотая корона, Вестерн Юнион, Юнистрим, Contact, Faster, MoneyGram и иные СДП. Доля переводов денег, проведенных в феврале

2021 года на территории Казахстана, составляет 24,5 % от общего количества и 7,6 % от общей суммы переводов денег, отправленных посредством СДП. Доля переводов денег, отправленных за рубеж, составляет 75,5 % и 92,4 % соответственно (рис. 6) [16].

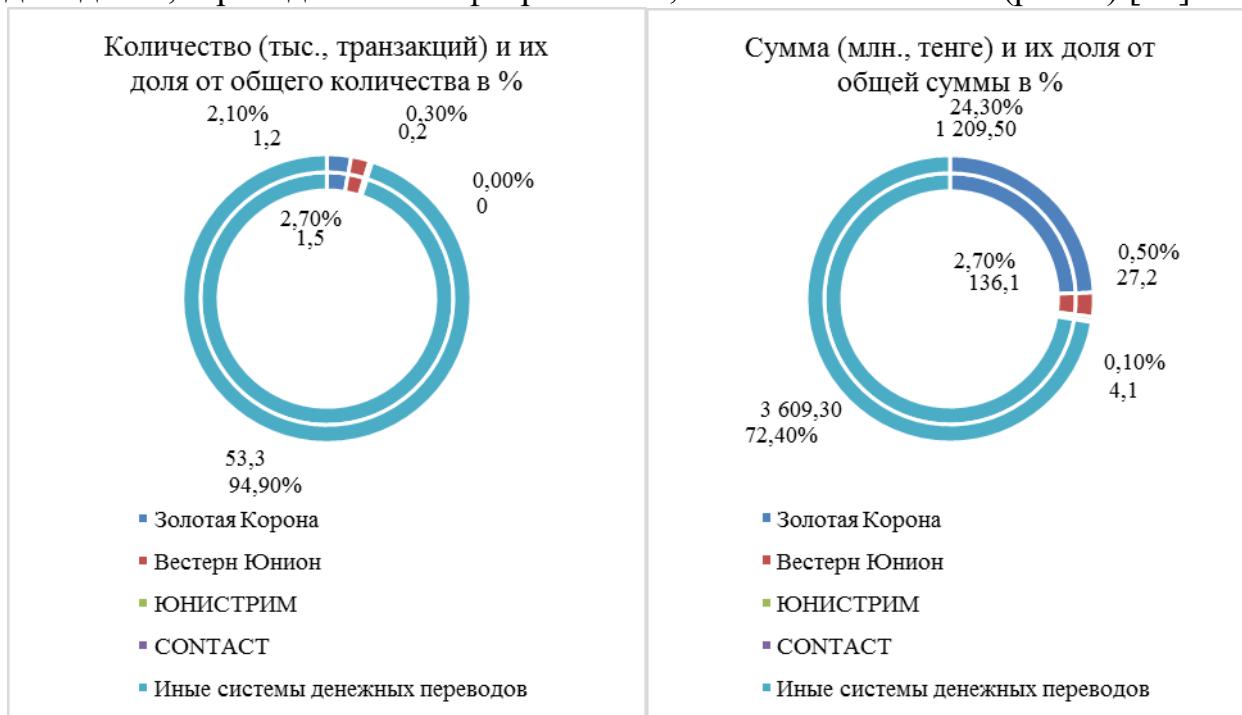

Рис. 6. Характеристика переводов на территории Казахстана (в разрезе систем денежных переводов) по состоянию на 01.02.2021 года

Источник: составлено на основе [16]

На территории Казахстана в феврале 2021 года было проведено 56,1 тыс.

транзакций на сумму 4 986,2 млн. тенге (рис. 7).

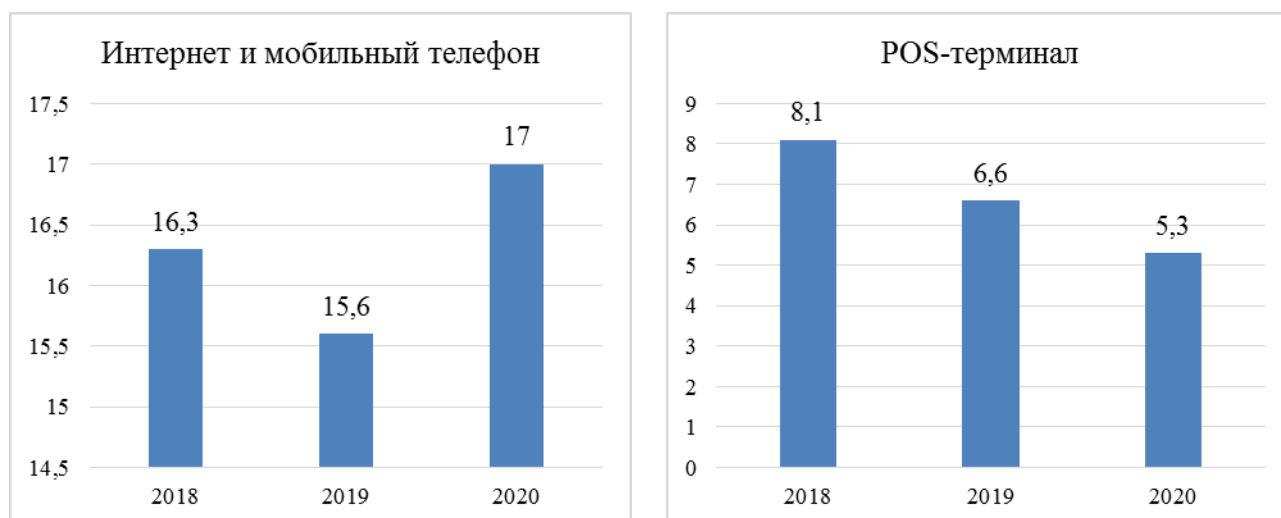

Рис. 7. Средний размер безналичного платежа, совершенного с карты через интернет и мобильный и средний чек оплаты через POS-терминал, в течение января-ноября 2020 года

Источник: составлено на основе [17]

Средний размер одного безналичного платежа, совершенного с карты через интернет и мобильный телефон, в 2020 году составил 17 тысяч тенге (рис. 7), увеличившись по сравнению с предыдущим годом почти на полторы тысячи тенге. В то же время, средний чек оплаты через POS-терминал, сократился до 5,3 тысячи тенге. Доля платежей, совершенных на территории Казахстана через интернет и мобильные телефоны, а также через POS-терминалы составляют 99,6% от всего объема безналичных платежей. При этом, за период с января по ноябрь 2020 года 24,4 триллиона тенге было потрачено держателями карт через интернет и мобильные телефоны, и только 5,4 триллиона – через POS-терминалы.

Средний размер одного безналичного платежа, совершенного с карты через интернет и мобильный телефон, в 2020 году составил 17 тысяч тенге (рис. 7), увеличившись по сравнению с предыдущим годом почти на полторы

тысячи тенге. В то же время, средний чек оплаты через POS-терминал, сократился до 5,3 тысячи тенге. Доля платежей, совершенных на территории Казахстана через интернет и мобильные телефоны, а также через POS-терминалы составляют 99,6% от всего объема безналичных платежей. При этом, за период с января по ноябрь 2020 года 24,4 триллиона тенге было потрачено держателями карт через интернет и мобильные телефоны, и только 5,4 триллиона – через POS-терминалы.

В настоящее время популярность банковских приложений – мобильного и онлайн банкинга – постоянно растет. Одна из причин – появление цифровых альтернатив, что позволяет клиентам банков не тратить время на походы в отделение. Кроме того, среди общего числа клиентов финансовых организаций растет число молодых пользователей, так называемых миллениалов.

Рассмотрим еще одно важное направление развития банковских технологий на современном этапе – развитие отношений с клиентами и индивидуализация данных отношений (CRM – customer relationship management). Технологии CRM дают знание запросов и потребностей клиентов и позволяют выбрать наиболее целесообразные способы их обслуживания. Это, в свою очередь, делает экономическую деятельность банка более активной и продуктивной. Управление клиентскими отношениями дает возможность банку получать дополнительный доход от использования знаний о клиентах. Важнейшей сложностью внедрения CRM-систем в банки является интеграция CRM и других систем банка.

Таким образом, основной из тенденций развития банковских инноваций является повышенное внимание к переходу от ценовых и количественных характеристик финансовых продуктов к сервисным и качественным характеристикам, таким как индивидуальное качественное и быстрое обслуживание клиента.

В настоящее время много интернет-пользователей употребляет системы интернет-банкинга как добавочный инструмент управления своими средствами. Все-таки исследование представляет, что чем энергичнее интернет-пользователи будут усваивать новейшие технологии интернет-банкинга, тем активнее будет расти их доверие к сходным системам. Одной из перспективных технологий притягивания интернет пользователей в виртуальные банки в наши дни является технология полной комплексной работы с несколькими счетами с одного Веб-сайта, пропускающая необхо-

димость управления каждым отдельным счетом с разных интернет-порталов. Интернет и вообще банковские услуги на дому проявляют свое влияние на отделения банков, банкоматы и банковские центры обращения. Тем не менее, сегодня системы такого типа еще не очень популярны. Формирование таких систем сильно замедляется отсутствием четких правовых основ коммерческих расчетов в киберпространстве. Все же, остаются актуальными проблемы безопасности таких расчетов. Нужно подметить, что качество линий в Казахстане пока ограничивает надежность работы в режиме онлайн. Скорости передачи ограничены, что ведет к главному росту времени при работе с большими объемами данных, в особенности через международные шлюзы.

Одна из следующих рекомендации по улучшению банковских технологий, – усовершенствование искусственного интеллекта. Искусственный интеллект поможет банкам автоматизировать процессы и повысить качество обслуживания клиентов.

Искусственный интеллект продолжает быстро распространяться в отраслях, которые в значительной степени зависят от данных, – это практически все отрасли промышленности. Сектор финансовых услуг не является исключением.

Исследование PricewaterhouseCoopers фиксирует, что 52% руководителей индустрии финансовых услуг в настоящее время вкладывают существенные инвестиции в искусственный интеллект, и 72% лиц, принимающих бизнес-решения, считают, что искусственный интеллект станет основным бизнес-

преимуществом для субъектов финансовой сферы в будущем [19].

Таким образом, клиенто-ориентированной целью внедрения искусственного интеллекта в банковский сектор является обеспечение персонализированных и высококачественных условий для формирования удовлетворенности клиентов параллельно с эффективными и экономящими время услугами.

Следующее решение по развитию банковских технологий, это – персонализация предложений. Современный цифровой банк, используя нынешние облачные системы, может дать каждому клиенту услуги именно в той форме, в которой они им будут востребованы. Например, курьер доставит документы, заказанные через мобильное приложение, автомобиль банкомат позволит депонировать наличные, а облачная платформа интернет банкинга предоставит всю информацию по счету, включая сервисы по проверке контрагентов. И все это будет создано с одной целью – предоставить удобство клиенту при их использовании [20, с. 2].

Следовательно, в условиях инновационной глобализации банкам просто необходимо пользоваться новыми инновационными технологиями. Чтобы выстоять в глобальной конкуренции, казахстанские банки должны улучшить уже имеющиеся новые технологии и как можно быстрее внедрить новые технологии, с помощью которых будет выстоять в глобальной конкуренции.

Выводы. В нашей стране совершается поэтапный процесс изменения схемы и тактик убеждений взаимодействия с клиентами в большинстве банков. Немалая часть банковских орга-

низаций в настоящее время способна предоставлять комплексное обслуживание: выгодное карточное обслуживание, дистанционное обслуживание и обслуживание с помощью мобильных приложений. Для улучшения процесса развития банковской системы в условиях рынка необходимо совершенствовать применение банковских технологий. Внедрение новой банковской технологии в нашей стране находится в неудобном положении из-за отсутствие своих аналитических отделов, умелых и высокопрофессиональных специалистов, способных формировать результативные финансовые модели, приспособить инструменты, которые предлагают специалисты из многих западных стран.

Сфера банковской системы наиболее активно употребляет информационные технологии. Развитие банковского бизнеса без использования информационных технологий невозможно, потому что реализация задач по внедрению новых банковских услуг и продуктов, организация взаимодействия с клиентами, контрагентами, биржами напрямую связана с информационными технологиями. Более того, использование информационных технологий является одним из ключевых факторов эффективности и конкурентоспособности современного банка.

В настоящее время банковская система переходит на качественно новый этап своего развития, когда в условиях жесткой конкуренции банки для сохранения своего положения на рынке должны создавать принципиально новые организационные структуры, использовать новейшие банковские технологии.

В заключении можно сказать, что развитие банковских технологий необходимо. В настоящее время существует ряд проблем по внедрению новых информационных технологий, в основном касающихся способов защиты передаваемой информации. Их внедрение позволит банкам избавиться от недостатков существующих систем, оптимизировать издержки на проведение различных операций, ис-

пользовать преимущества за счет тиражирования технологически апробированных решений во всех подразделениях банка, а также уверенно прогнозировать планомерный рост своей деятельности, конкурентоспособные условия обслуживания клиентов и укрепления позиции на рынке кредитных организаций.

Список использованной литературы

1. Шамин Е.А., Генералос И.Г., Завиваев Н.С., Черемухин А.Д. Сущность информатизации, ее цели, субъекты и объекты. *Вестник НГИЭИ*. 2015. № 11. С.99–107.
2. Тавасиев А.М., Мехряков В.Д., Эриашвили Н.Д. Банковское дело. Управление и технологии. М.: Юнити-Дана, 2017. 56 с.
3. Горелая Н.В., Карминский А.М. Основы банковского дела. Учебное пособие. М.: ИД «ФОРУМ» ИНФРА-М, 2013. 272 с.
4. Макаров А.Д., Ломакин А.Ю. Управление инновациями и инновационными технологиями в банковском менеджменте. *Ученые записки Санкт-петербургского университета управления и экономики*. 2014. № 4. С. 38–46.
5. Охлопков А.В. Инновации в сфере предоставления банковских услуг: дис. ...канд.экон.наук : 08.00.10. Москва, 2011.
6. Қаржылық технологиялар мен инновацияларды дамытудың 2020-2025 жылдарға арналған тұжырымдамасы, Нұр-Сұлтан, 2020.
7. ГОСТ Р 8.561-95. Государственная система обеспечения единства измерений. Метрологическое обеспечение банковских технологий. Общие положения. URL: <https://docs.cntd.ru/document/1200026048>. (дата обращения: 12.03.2021)
8. Пинина К.А. Современные информационные банковские технологии. *Тенденции и перспективы развития банковской системы в современных экономических условиях*: материалы межд. научн.-практ. конфр. Казань, 2018. С. 174–176.

9. Самсонова Е. А., Астахов В. Ю., Аджиева А. Ю. Информационные технологии как инструмент совершенствования банковского сектора. *Аллея науки*. 2018. № 4. С. 932–934.
10. Ермакова Л.В., Гудкова О.В., Дворецкая Ю.А. Инновационные технологии на рынке банковских услуг. *Бюллетень науки и практики*. 2018. № 5. С. 424–429.
11. Комарова Л.В. Применение информационных технологий в банковской сфере. *Экономика и управление: проблемы, решения*. 2015. № 3. С. 101–103.
12. Жирнова А.М., Зиновьева Н.М. Инновационный фактор как основа развития предпринимательства. *Инновационные подходы к решению социально-экономических, правовых и педагогических проблем в условиях развития современного общества*: материалы I междунар. науч.-практ. конф., 26-27 ноября 2015 г. Старый Оскол: АНОО ВО ВЭПИ, 2015.
13. Зиновьева Н.М. Основы формирования инвестиционной политики коммерческого банка. Новая наука: современное состояние и пути развития. Стерлитамак: РИЦ АМИ. 2016. Ч. 1.
14. Национальный Банк Казахстана URL: https://www.nationalbank.kz/ru?switch=kazakh_ (дата обращения: 12.03.2021)
15. Forbes: Kaspi Bank URL: https://forbes.kz//ranking/object/8_ (дата обращения: 12.03.2021)
16. Межбанковская система переводов денег (статистика за февраль 2021 года) URL: <https://finreg.kz/?docid=672&switch=russian> (дата обращения: 12.03.2021)
17. Новости Казахстана URL: <https://www.nur.kz/> (дата обращения 12.03.2021)
18. Зорин Г.Е. Искусственный интеллект и его применение в банковской сфере. *Вестник Российского университета кооперации*. 2020. 1(39). С. 31–36.
19. Василенко О. А. Основные тенденции развития новых банковских продуктов и услуг в России на современном этапе. *Вестник науки и образования*. 2018. № 10(46). С. 33.

DOI: [https://doi.org/10.18371/fp.1\(41\).2021.294346](https://doi.org/10.18371/fp.1(41).2021.294346)

JEL Classification G21, F24

CURRENT PROBLEMS OF BANKING TECHNOLOGY DEVELOPMENT IN THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN

SEMBIYEVA Lyazzat

Doctor of Economic sciences, Professor

L.N. Gumilyov Eurasian National University

Nur-Sultan (Astana) Kazakhstan

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-7926-0443>

e-mail: sembiyeva@mail.ru

ZHAGYPAROVA Aida

Candidate of Economic sciences, Associate Professor

L.N. Gumilyov Eurasian National University

Nur-Sultan (Astana) Kazakhstan

e-mail: Zhagyparova_Aida@mail.ru

BEKSULTANOVA Indira

PhD student,

L.N. Gumilyov Eurasian National University

Nur-Sultan (Astana) Kazakhstan

e-mail: ibeksultanova@mail.ru

Abstract: *The article describes the essence and provides a classification of banking technologies, substantiates the role of information technology. The author studies the current trends in the development of the banking services market of the Republic of Kazakhstan, based on the use of modern technologies and substantiates the promising areas of its further development.*

Keywords: *banking technology, banking innovation, payment system and digitalization.*

A study of modern trends in the development of the banking services market, which is based on using of modern technologies, showed that banking technologies in almost everything facilitate the working process of a financial company, make it faster and more reliable, establish uniform forms of reporting and data provision, help to make efficient workflow and cooperation of bank's professional specialists.

The author investigates the essence of the concept of banking technology, presents its types, describes a number of certain principles of banking technologies that act as the basis for supporting and developing banking business: the availability of technologies, scale, opportunity, principle, construction, access, convenience, development and improvement.

The article analyzes the main indicators of the level of use of modern

technologies by banks in the Republic of Kazakhstan. Among the investigated technologies were considered such as: mobile interfaces, Open API, cloud technologies, biometrics, Big Data, blockchain, AI / ML, robotization. The performance indicators of the national payment systems operating in the territory of the Republic of Kazakhstan are presented: the Interbank Money Transfer System and the Interbank Clearing System. The main trends in development of the banking technology market were analyzed by researching such indicators: the number of POS terminals, ATMs, trade enterprises and users of online banking services, the characteristics of transfers

(in the context of money transfer systems), the average size of a non-cash payment made from a card via the Internet and mobile and average check of payment through a POS terminal.

Based on the results of analysis, it was found that the introduction of innovations in all spheres of activity of economic entities, the transition of the economy to an innovative path of development, have become one of the priorities of state policy affecting economic growth, development and structural shifts in the economy, as well as the most important a tool supporting the competitiveness of the national economy, including the banking sector.

References

1. Shamin, E. A., Generalos, I.G., Zavivaev, N.S. & Cheremukhin, A.D. (2015) *Suschnost informatizatsii, ee tseli, sub'ekty i ob'ekty* [The essence of informatization, its goals, subjects and objects]. *Vestnik NGIEI - NGIEI Bulletin*, 11, 99–107 [in Russian].
2. Tavasiev, A. M., Mehryakov, V. D. & Eriashvili, N. D. (2017). *Bankovskoe delo. Upravlenie i tehnologii* [Banking. Management and technology]. Moskva: Yuniti-Dana [in Russian].
3. Gorelaya, N. V. & Karminskiy, A. M. (2013) *Osnovy bankovskogo dela* [Banking Basics]. Moskva: ID «FORUM» – INFRA-M [in Russian].
4. Makarov, A. D. (2014) *Upravlenie innovatsiyami i innovatsionnyimi tehnologiyami v bankovskom menedzhmente* [Management of innovations and innovative technologies in banking management]. *Uchenye zapiski Sankt-peterburgskogo universiteta upravleniya i ekonomiki - Scientific notes of the St. Petersburg University of Management and Economics*, 4, 38–46 [in Russian].
5. Ohlopkov, A. V. (2011) *Innovatsii v sfere predostavleniya bankovskih uslug* [Banking innovation]. Doctor's thesis. Moskva [in Russian].
6. Нұр-Сұлтан (2020) Conception, that was dedicated 2020-2025 to the years, development financial technologies innovations [In Kazakhstan].

7. State system for ensuring uniformity of measurements. Metrological support of banking technologies. General Provisions. Requirements. GOST P 8.561-95. Retrieved from: <https://docs.cntd.ru/document/1200026048> [In Kazakhstan].

8. Pinina, K.A. (2018) Sovremennyye informatsionnyie bankovskie tehnologii [Modern information banking technologies]. *Tendentsii i perspektivy razvitiya bankovskoy sistemy v sovremennyih ekonomicheskikh usloviyah: materialy Mezhdunarodnoy nauchno-prakticheskoy konferentsii - Proceedings of the international scientific and practical conference: Trends and prospects for the development of the banking system in modern economic conditions*, (pp. 174–176). Kazan [in Russian].

9. Samsonova, E. A., Astahov, V. Yu. & Adzhieva, A. Yu. (2018) Informatsionnyie tehnologii kak instrument sovershenstvovaniya bankovskogo sektora [Information technology as a tool for improving the banking sector]. *Alleya nauki - Alley of Science*, 4, 932–934 [in Russian].

10. Ermakova, L. V., Gudkova, O. V. & Dvoretzkaya, Yu. A. (2018) Innovatsionnyie tehnologii na rynke bankovskikh uslug [Innovative technologies in the banking market]. *Byulleten nauki i praktiki - Science and Practice Bulletin*, 5, 424–429 [in Russian].

11. Komarova, L. V. (2015) Primenenie informatsionnyih tehnologiy v bankovskoy sfere [The use of information technology in the banking sector]. *Ekonomika i upravlenie: problemy, resheniya - Economics and Management: Problems, Solutions*, 3, 101–103 [in Russian].

12. Zhirnova, A. M. & Zinoveva, N. M. (2015) Innovatsionnyiy faktor kak osnova razvitiya predprinimatelstva [Innovation factor as the basis for the development of entrepreneurship]. *Innovatsionnyie podhodyi k resheniyu sotsialno-ekonomicheskikh, pravovyyih i pedagogicheskikh problem v usloviyah razvitiya sovremennogo obshchestva: materialy Mizhnarodnoyi naukovo-praktychnoyi konferentsiyi – Proceedings of the scientific and practical conferences: Innovative approaches to solving socio-economic, legal and pedagogical problems in the context of the development of modern society. Staryiy Oskol* [in Russian].

13. Zinoveva, N. M. (2016) Osnovy formirovaniya investitsionnoy politiki kommercheskogo Banka [Fundamentals of the formation of the investment policy of a commercial bank]. *Novaya nauka: sovremennoe sostoyanie i puti razvitiya - New science: current state and development paths*, Part 1 [in Russian].

14. Natsionalnyiy Bank Kazahstana [National Bank of Kazakhstan]. Retrieved from: <https://www.nationalbank.kz/ru?switch=kazakh> [in Russian].

15. Forbes: Kaspi Bank URL: <https://forbes.kz//ranking/object/8> [in Russian].
16. Mezhsbankovskaya sistema perevodov deneg (statistika za fevral 2021 goda) [Interbank money transfer system (statistics for February 2021)]. Retrieved from: <https://finreg.kz/?docid=672&switch=russian> [in Russian].
17. Novosti Kazahstana [Kazakhstan news] Retrieved from: <https://www.nur.kz/> [in Russian].
18. Zorin, G. E. (2020) Iskusstvennyiy intellekt i ego primeneniye v bankovskoy sfere [Artificial intelligence and its application in banking]. *Vestnik Rossiyskogo universiteta kooperatsii - Bulletin of the Russian University of Cooperation*, 1(39), 31–36 [in Russian].
19. Vasilenko, O. A. (2018) Osnovnyie tendentsii razvitiya novyih bankovskikh produktov i uslug v Rossii na sovremennom etape [Main trends in the development of new banking products and services in Russia at the present stage]. *Vestnik nauki i obrazovaniya -Science and Education Bulletin*, 10(46), 33 [in Russian]

DOI: [https://doi.org/10.18371/fp.1\(41\).2021.476365](https://doi.org/10.18371/fp.1(41).2021.476365)

JEL Classification F 36, G 20

DEVELOPMENT OF THE BANKING SYSTEM OF THE REPUBLIC OF UZBEKISTAN IN THE CONDITIONS OF ECONOMIC REFORM

ZAYNALOV Djaxongir

Doctor of Economics, Professor

Samarkand Institute of Economics and Service

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-5141-544X>

e-mail: dz50@mail.ru

KHOTAMKULOVA Madina

Student of Samarkand Institute of

Economics and Service

e-mail: khotamkulova18madina@gmail.com

Abstract. *The article analyzes the current situation in the banking sector of Uzbekistan, shows the presence of a number of systemic problems that impede development of the banking sector in accordance with economic transformations and needs of society. The necessity of reformation the banking system of the country is scientifically substantiated, the main directions are determined and the effectiveness of its implementation is assessed.*

Keywords: *modernization of the economy, financial intermediation, banking system, risk management in banks.*

Аннотация. *В статье анализируется текущая ситуация в банковском секторе Узбекистана, показано наличие ряда системных проблем, препятствующих развитию банковского сектора в соответствии с экономическими преобразованиями и потребностями общества. Научно обосновано необходимость реформирования банковской системы страны, определены основные направления ее реализации по повышению эффективности и обеспечению финансовой стабильности банковской системы, снижению государственной доли в банковском секторе, повышению доступности и качества финансовых услуг.*

Ключевые слова: *модернизация экономики, финансовое посредничество, банковская система, управление рисками в банках.*

Formulation of the problem. *The banking system of Uzbekistan is an integral part of the country's financial system, is the circulatory system of the economy. The development of the banking and financial system in our country, increasing stability, effective cash flow is one of the necessary conditions for the openness and competitiveness of the economy. The development of banking*

infrastructure is a factor that ensures the consistency of an effective mechanism associated with the flow of financial resources moving between economic entities, satisfying their financial needs. Therefore, reforming the banking system based on the development of the financial market, expanding the sphere of services in banks, as well as attracting money from the population to bank savings is

one of the priority tasks for the development of the country's economy. As part of the implementation of the State Program, approved by the Decree of the President of the Republic of Uzbekistan "On the Strategy for Reforming the Banking System of the Republic of Uzbekistan for 2020-2025" [1], a Comprehensive Plan of Measures for Reforming the Banking System was developed and approved, and it yielded results. At the same time, an analysis of the current situation in the banking sector shows the presence of a number of systemic problems that impede the development of the banking sector in accordance with economic transformations and the needs of society, such as a high share of the state's presence in the banking sector, insufficient quality of management and risk management in banks with state participation, low level of financial intermediation in the economy.

Analysis of recent research and publications. For the study, the works of domestic and foreign scientists were studied: A.V. Vakhobov, E.J. Dolan, E.F. Zhukov, J.R. Zainalov, A.V. Kotov, O.I. Lavrushina, V. Ten etc.

The purpose of the article. The hypothesis of the work consists in the scientific substantiation of reforming the country's banking system and assessing the effectiveness of its implementation. The practical significance of the work lies in the fact that the main provisions and conclusions of the work can be used in the development of financial and economic policies by local authorities in relation to the development of the banking system, as well as in the possibility of improving financial and credit support for the real sector of the economy.

Presentation of the main research material. With the creation of commer-

cial banks on a joint-stock basis, the amount of banks' own funds increased significantly. For three years, enterprises and cooperatives bought shares of commercial banks and their effective demand decreased by the same amount. Of course, these funds are now used to finance the needs of enterprises, but on a repayable basis. Thus, in particular, the creation of commercial banks influenced the improvement of the material and financial balance of the economy.

The increase in the share of banks' own funds in the total volume of their credit investments increased the stability of the banking system. After all, these funds can be used to cover losses, the probability of which was growing at the first stage of the transition period to the market. And for shareholders, money invested in the capital of commercial banks began to serve as a source of additional profit.

To maximize this profit, banks must be completely independent in decisionmaking, an impartial approach to lending, giving preference to highly profitable and competitive borrowers. While receiving dividends on invested capital, shareholders at the same time could not qualify for concessional lending.

Credit intermediation was the main task of commercial banks. To this end, they found in the money market and bought temporarily free funds on conditions acceptable to both sides and provided them to needy enterprises. The lender of last resort was the Central Bank of the republic. By expanding or narrowing lending to commercial banks, they have a direct impact on the mass of money in circulation.

An equally important task of the banking system is intermediation in payments. The importance of this issue has in-

creased especially in the market economy. Calculations mediated the relationship in which goods are exchanged for money. Needless to say, the importance of uninterrupted settlement for sellers is essential. As for buyers, timely payment for goods is an indicator of their financial stability, on which relations with both counterparties and banks largely depended in determining the creditworthiness of borrowers.

It should be noted that the problem of the timeliness of settlements lay mainly on the side of the payers themselves, who had to have funds to pay off all their obligations. The task of the banks was to create an efficient payment mechanism. Gone are the days when banks were entrusted with constant and abundant "lubrication" of this mechanism by issuing payment loans. Many enterprises could not do without such "lubrication", and without receiving it, they delayed payments. As a result, in the years under review, the mutual indebtedness of enterprises has increased significantly. This greatly complicated the situation of suppliers, who were forced to increase demand for credit in order to compensate for the shortfall in receiving funds from payers.

Factoring operations of banks contributed to the mitigation of payment difficulties, but they were still underdeveloped at that time. More promising is the legalization of commercial lending, i.e. organization of circulation of bills.

Commercial banks satisfied the needs of state, private, joint-stock enterprises, and public organizations. At the same time, self-employed enterprises, tenants, and farmers were not adequately included in the sphere of banking services. Many banks, to put it simply, did not get their hands on them.

To expand and facilitate credit servicing of these spheres of labour activity of the population, it was advisable to restore the credit cooperation that existed in our country until 1930 as an independent type (along with production and consumer). Credit cooperation is still successfully functioning in many countries with different levels of development. But in our republic, preference was given to credit unions and microcredit banks. Thanks to this, tenants, farmers, and other self-employed persons living both in the city and in the countryside had access to a loan from these banks. The creation of a wide network of such banking entities throughout the country brought them closer to the population, made it possible to solve several problems: first, to accumulate funds of citizens, which were kept in stockings, egg-boxes, etc.; secondly, to make it easier for them to obtain loans for the development of their labour activity. Finally, the creation of credit unions and microbanks has made it possible to further democratize banking by introducing the population to it. Knowing well the property status of their clients, these banks accordingly began to build credit and interest rate policies. They had the right to participate in the creation of similar banks, to receive loans from other banks of their choice. And banks have become more confident in the repayment of loans.

The means of including credit institutions in solving the problems of state monetary policy were the regulatory requirements of the Central Bank for these institutions. They were of an economic nature and were aimed primarily at protecting the interests of creditors and bank depositors.

The central bank constantly monitored commercial banks' compliance with

regulations because they were risky and some banks were tempted to overstep its boundaries. The effectiveness of banking supervision largely depended on the reliability of the materials on the basis of which it was carried out. In this regard, the creation of independent audit firms, designed to confirm the correctness of the balance sheets of commercial banks, the compliance of their operations with the current rules, acquired great importance. The presence of external audit has become a more solid basis for the relationship of commercial banks with their partners, who should have been confident in the stability of banks.

The granting to the Central Bank of the republic of the right to issue licenses to conduct banking activities should not have led to a decrease in exactingness, the establishment of numerous exceptions to the rules. As a result, unequal competitors could appear on the money market, i.e. banks operating in different modes. Not to mention the fact that banks will be created in this or that territory, which could establish the most favourable conditions for them. Competition in this matter could lead to a weakening of the exactingness and financial instability of banks, and hence to their bankruptcy, with corresponding negative consequences for the economy. The only reasonable alternative to such competition was the observance of uniform requirements throughout the country in the creation and operation of banks. Of course, such requirements had to be worked out with the participation of all commercial banks. Uniform requirements were also necessary for the effective supervision of the activities of commercial banks. After all, then many of them created branches in the regions of

the republic, and this process is still going on.

In the conditions of the emergence of a market economy, the complication of the banking system, the rapid expansion of the number of commercial banks and the variety of their operations, it was necessary to constantly improve the content and methods of banking supervision.

A characteristic feature of this period was the creation of credit and financial organizations that discussed individual sectors of the economy. This specialization was due to the need to finance certain industries and sectors of the national economy (automobile industry, aircraft construction, agriculture, etc.). Subsequently, specialized banks expanded the range of their operations and clients in accordance with the requirements of the business environment and a new level of development of the republic's economy.

The established banks were distinguished by a wide variety of banking methods. This was determined by the fact that they were completely independent in the conduct of credit policy, were not bound by centrally issued instructions on lending, conducting a number of other operations. The democratization of the banking system sharply reduced its assistance to the prompt resolution of banking issues.

The processes of formation of the Central Bank of the Republic of Uzbekistan as a regulatory and supervisory body of the banking sector continue. A qualitative update of the legislative base, provisions, which are being carried out in accordance with international banking practice, began to be carried out.

Banks on a share basis began to vary greatly in size: their authorized funds fluctuated up to several million soums. The organization of small commercial

banks was one of the most effective means of countering gigantomania in banking. Small banking institutions were much better able than large ones to resolve issues of local, territorial importance, related, for example, to meeting the needs of the population.

At the same time, the main volume of credit and settlement operations was carried out until recently by state specialized banks: Uzpromstroybank, Agroprombank and Zhilsotsbank, which had over a dozen branches in almost all regions and districts of the country, which significantly exceeded the number of commercial banks. In such conditions, it was difficult to expect significant competition between banks on a share basis with specialized banks throughout the country in the coming years.

This process intensified after the provision of incentives for opening banks with a share of individuals' capital of at least 50% [2]. 1997 went down in the history of the development of the banking sector in connection with the introduction of information systems into the activities of banks. Until that time, almost all calculations on the territory of the republic were carried out during the day. Since March 1997, new software has been introduced and all calculations have been transferred to automatic mode. This allowed payments within the republic to pass within 15 minutes, and within Tashkent within 3 minutes.

A settlement mechanism is being developed and a modern system of inter-bank electronic payments is being introduced. The banks were given a unique opportunity for those times to equip departments with modern computer and telecommunication equipment. As already mentioned, they were exempted from paying a number of taxes, so that

the freed up funds could be used to modernize equipment. All this contributed to the emergence in the country of qualitatively new consumers of financial and economic information - domestic foreign investors.

The country's banks in 1998 began to gain strength so much that it began to facilitate their work in accordance with the Basel recommendations. Based on the recommendations of the Basel Committee on Banking Supervision and International Practice, a set of regulations was developed to regulate the activities of commercial banks within the framework of international financial reporting standards. At the same time, the principle of early identification of problems in the balance sheet of a commercial bank and taking preventive measures to prevent the depletion of capital and reduce the bank's liquidity in order to give financial stability to commercial banking structures was used.

Carrying out further liberalization of foreign exchange policy in 1999-2000, Uzbekistan began to develop and introduce a mechanism for the sale of foreign currency in the over-the-counter foreign exchange market.

This mechanism involves the purchase of foreign currency by authorized banks from their clients on a contractual basis at a free exchange rate, based on supply and demand in the foreign exchange market.

It should be noted that the years 2000-2010 in the activities of banks were generally characterized by serious achievements in strengthening the banking system. The creation of an efficient banking sector with a modern infrastructure was carried out. The banking system was faced with strategic tasks that were supposed to determine the prospects for the

development of the banking sector in Uzbekistan. The first was to increase the financial stability of banks and expand the range of financial services in the domestic market. The second is the activation of the banks of Uzbekistan in the international capital market.

During this period, the 1st President of Uzbekistan Islam Karimov pays even more attention to the development of the country's financial and banking system, its strengthening and qualitative improvement of its activities so that its stability and stability can withstand crises. In this regard, important decisions were made to increase the level of capitalization of a number of leading banks (JSCB "Uzpromstroybank", JSCB "Asaka", etc.). Decree of the President of the Republic of Uzbekistan "On measures to further expand the activities of JSCB" Microcreditbank "to support business entities" qualitatively changed the activities of this bank, turning it into one of the main credit centers for financing small businesses and private entrepreneurship.

Each year of this period became a new stage in the overall progressive development of the country's banking and financial system.

At the same time, it is still too early to talk about a complete recovery of the credit system: a significant number of banks are problematic and had a not entirely positive capital value, the total capital of banks is insufficient for large-scale servicing of the economy, bank assets in real terms did not reach the required size, bank loans did not take their due place in the development of the real sector of the economy and the economic environment for the banking business leaves much to be desired.

Since July 1, 2001, small businesses have been able to export goods (works,

services) of their own production for cash foreign currency through the cash desks of bank institutions with the transfer of foreign currency earnings to their accounts in accordance with the established procedure. The government has taken a decisive step to stimulate the development of small business, private entrepreneurship and expand their foreign economic activity. Nevertheless, a Consolidated Stabilization Fund in freely convertible currency is being created, which has become not only a serious instrument for the further development of the over-the-counter foreign exchange market, but also an important factor contributing to the development of cooperation between the private sector and the banking sector, the partnership has gradually improved the quality of banking services, engendered competition in banking environment, business entities received financial and credit support, which laid the foundation for a balanced policy of lending to banks, a careful study of customer requests and a quick response to the needs of their business. These positive trends made it possible in 2002 to improve the reliability and efficiency of the mechanism for protecting household deposits in banks. In order to implement this mechanism within the framework of the Law of the Republic of Uzbekistan "On guarantees of protection of citizens' deposits in banks"[3]. The Fund for Guaranteeing Citizens' Deposits in Banks was founded, whose members (except for the People's Bank) were all commercial banks operating in the republic. Reliability, high quality of service, partnership with clients have become the main principles in the work of banks in Uzbekistan. Along with this, the main thing during this period was the decisiveness of the measures taken to im-

prove the institutional framework for the functioning of the banking system. Moreover, the adoption of policy documents in 2002 aimed at liberalizing banking activities predetermined an increase in the efficiency of its activities. They were based on the principles of a systematic and phased process of liberalization of banking activities, which made it possible to strengthen public confidence in domestic banks. This was a great achievement in the field of creating a stable and reliable banking system. It should be noted that the effect of liberalization depended on the stage of development and is closely related to the level of development of the state regulation system.

At the initial stages, in the conditions of the unformed institutional foundations of market relations, liberalization did not have a significant impact on economic growth and, in accordance with the starting conditions and the shocks of the transition period, its impact was negative. However, with the formation of new institutions, it has become the main factor in GDP growth.

The processes of liberalization and reform covered all aspects of the economy and directions of economic policy. At the same time, it was important to monitor the achieved level of liberalization of the economy as a whole. For this purpose, various liberalization indices were used, periodically determined by international rating agencies in various countries.

One of these indices, most often used in macroeconomic analysis, was the index of economic freedom, which characterizes the effectiveness of reforms in the sphere of economic liberalization. This index was developed and is still being developed by the international rating agency The Heritage Foundation in 178

countries of the world. It shows the "advancement" of economic reforms in general. The index is ranked in the range from 0 to 100, where a value of 0 corresponds to the level of lack of economic freedom.

At the same time, it would be wrong to view liberalization as the main source of economic growth. Moreover, rapid and insufficiently thought-out reforms during the transition period can do more harm than good. A cross-country analysis of the relationship between liberalization and growth, carried out at the Center for SocioEconomic Research, showed that at the initial stage of the change in the index of economic freedom (up to about 60%), the growth of liberalization does not have a significant impact on the level of economic development, and only after passing this range can one expect significant growth in GDP per capita.

Consequently, liberalization in itself was not a sufficient condition for the prosperity of the economy; it is necessary to create other factors and conditions that affect the dynamics of economic development.

This conclusion was obtained by Russian economists. Studies conducted on the example of 28 countries with economies in transition, including China and Vietnam, aimed to assess the relationship of GDP dynamics with the main factors and conditions in the first ten years of the transition period. The list of analyzed factors included the starting conditions (the initial level of income of the population, the degree of distortion of the structure of the economy, the available public debt, etc.), the level of development of formal and informal institutions, as well as the parameters of the economic policy pursued in the countries. The results showed a weak impact of liberalization

on GDP dynamics at the initial stage of the transition period (1989-1995). Other factors (for example, inflation) had a significantly stronger effect on GDP dynamics than the liberalization index [4].

The years 2002-2004 became the years of development of the banking regulation system with a special emphasis on further liberalization and deepening of reforms, on the achievement of which the direction of the future development of banks depended - strengthening public confidence in all banking activities, turning banks into a financial support for the reforms carried out in the republic.

Over the years, the processes of corporatisation of enterprises have intensified and their forms of ownership have changed. Banks, following the concept of their development, improved their strategies in accordance with the requirements of a new stage of economic development. The expansion of the resource base and the increase in the level of capitalization were carried out mainly due to during this period, the main emphasis was placed on the money supply, based on the inflow of foreign exchange, but this did not give a complete picture of the real need of the economy for monetary resources. Therefore, special attention should be paid to the expansion of the tools used, such as: pledges and the promptness of the funds provided.

Of no small importance was the increased role of interest rates in the conduct of monetary policy, which, in turn, turned the refinancing rate into a real instrument. This presupposes the modification of a number of approaches and mechanisms, primarily the money supply. At the same time, it was advisable to consider the possibility of expanding the elements of the financial market (securities) accepted as collateral. Then we

could only talk about such instruments of the non-state sector as corporate bonds and other securities, which should have contributed to a more even formation of liquidity and its inflow, firstly, not in export industries, but, secondly, in the area of strategically important industries. contributing to their development.

With adequate optimization of the regulatory framework for derivatives, creating the possibility of using optimal forms and methods of covering such transactions, for example, the use of NOTs, which allow splitting the total loan amount into parts, which will significantly increase the ability of lenders to re-finance individual loan shares in the market, providing the necessary liquidity.

Factors related to the continuation of the process of liberalization of the foreign exchange market and the creation of the necessary conditions for ensuring the convertibility of the soum on current international transactions began to have a direct impact on the work of banks. In October 2003, the Republic of Uzbekistan accepted the obligations of Article VIII of the Agreement of the International Monetary Fund, as a result of which, relying actually on its own resources and without attracting external borrowings, the measures taken contributed to the expansion of the activities of domestic entrepreneurs who received access to the conversion of the national currency. The number of exchange offices was increased, the procedure for buying foreign currency was simplified.

It was a stage of intense and productive work. The policy of the Central Bank, along with curbing inflation and preventing sharp fluctuations in the exchange rate of the national currency, was aimed at stimulating exports and efficient use of foreign exchange resources. The

favourable pricing environment for the main export goods of Uzbekistan in world markets, as well as the implementation of an export-oriented foreign exchange policy, contributed to an increase in export volumes and an increase in gold and foreign exchange reserves.

Work on reforming the banking system continued intensively. Its main directions were: strengthening the corporate governance system by enhancing the role of shareholders in bank management; increasing the financial stability of banks by improving the quality of their assets, including foreign currency; further improvement of banking and expansion of the types of banking services provided; increasing the role of commercial banks in investment processes and improving the mechanism of access of entrepreneurial structures of all forms of ownership to credit resources, including through international financial organizations.

In the conditions that began in 2005-2006, reviving the economy, reducing inflation, it was important to strengthen the national currency and thereby ensure the rate of real GDP growth. The most important macroeconomic indicator that is used in world practice to compare the levels of economic development of different countries is the gross domestic product (GDP). Since 2000 the economy of Uzbekistan is developing at a high and stable pace. In the last seven years, the annual GDP growth has ranged from 3.8% to 7.3%.

World Bank estimates obtained using purchasing power parity support the conclusion that the country's economy is growing steadily. GDP per capita increased from \$ 1516 in 2000, to \$ 1869 in 2004 and \$ 171.416 billion in 2014 [5].

It is also appropriate to note here that the forecasts of a number of international organizations about a slowdown in the rates of economic development of Uzbekistan, made by them 2-3 years ago, did not justify themselves. According to the forecast of the International Monetary Fund, it was assumed that GDP growth in Uzbekistan will be in 2005, at the level of 7.0%. In 2006, according to the estimates of the same organization, economic growth was projected at 4.0%, which turned out to be noticeably lower than the actual value of this indicator - 7.3%.

If in 2000-2003 the GDP growth rate was about 4%, then since 2004, they increased to 7% or more. At the same time, the rates of GDP growth in the last three years are distinguished by a higher level of stability than in individual CIS states, in particular, in Ukraine and Russia.

The high rates of economic development were facilitated by the expansion of both internal and external demand. The growth in domestic demand was reflected in the growth of retail turnover (from 2.1% in 2002 to 7.3% on average over the past four years). The emphasis on the priority development of the service sector is beginning to bring its results, as can be seen from the dynamics of paid services, the growth rates of which increased from 8.6% in 2002 to 19.3% in 2006 and significantly outstripped the GDP growth rates for the entire analyzed period [6].

Expansion of external demand manifested itself in outstripping export growth rates, which amounted to about 18% in 2006. Since 2003, the rate of export growth has consistently outstripped the rate of GDP growth, reflecting the process of increasing the competitiveness of the national economy. At the same time, it is important to note the qualitative changes in the structure and geography

of exports, where favorable growth trends of finished products have remained - in the last three years alone, the share of machinery and equipment in the structure of exports increased from 5.9% to 10.1%, and the share of food products - from 2.7% to 7.9% [6].

In addition, 2005-2006 became a period of increasing the level of capitalization of banks and attracting them to participate in investment processes and structural transformations of the economy. Exemption of banks from tax on profits received from the provision of investment loans to domestic enterprises for a period of more than three years and directed to increase equity capital, was considered by the government as another reserve for increasing banking activity. In addition to this, expenses of commercial banks for opening mini-banks created in accordance with approved state programs were excluded from the taxable base.

In the same period, the emphasis was on the implementation of specific measures to strengthen monetary circulation and increase the stability of the national currency, its exchange rate. This significantly activated the population, which readily demonstrated their confidence in banks by opening deposit accounts with them. The volumes of the banks' deposit base increased. The banking services market was formed, the line of banking products was replenished with new types, for example, leasing. The development of retail services contributed to the creation of banks with a wide attraction of international banking and financial capital. The banking market of the republic was seriously changed as a result of the formation of banks with 100% private capital. Private banks intensified competition in the service mar-

ket, which became one of the most important stages in the development of the domestic banking system. The government and the Central Bank began to stimulate their development in every possible way, providing tax incentives and technical support for personnel training.

Stimulation of the development of private banks in the republic contributed to increased competition, improved quality of provided banking services, and efficient market distribution of financial resources. This, in turn, had a positive impact on the development of private entrepreneurship.

Currently, the economy of the Republic of Uzbekistan faces the challenge of supporting progressive structural changes. It is also necessary to take into account the fact that the economy is becoming more and more open, and therefore cross-border risks may increase. Therefore, the monetary policy should provide for the use of emergency mechanisms that provide instant liquidity at acceptable price parameters and facilitated procedures. In connection with the current economic and social trends, there is an objective need to reduce some administrative barriers and other obstacles.

The development of monetary policy is closely related to the presence in the banking system of the optimal amount of money that enterprises need for investment. However, the relatively low capitalization of banks and related standards do not allow banks to fully meet the investment demand of the non-financial sector. The need of enterprises for funds is compensated by self-financing and (or) external borrowing. Temporary tax breaks for credit institutions, including for their shareholders when channeling funds for the capitalization of banks, as well as raising funds through an IPO (Ini-

tial Public Offering), help stimulate the growth of capitalization. The involvement of resources withdrawn from the economy, for example, part of pension savings, etc., can have a great effect. In addition, it is necessary to reduce the temporary non-core responsibilities of credit institutions, to optimize the reporting process for territorial divisions. Legal entities and individuals should have more opportunities to purchase securities of commercial banks, in particular, through the use of credit resources and simplification of the registration process by the Central Bank of the issue of securities of commercial banks.

The world experience in overcoming low capitalization and maintaining it at a level that ensures the stable operation of the banking system still consists of two main approaches. In the first approach, the main source of capital growth should be own profit in combination with foreign capital - this is how banks of practically all countries of Central and Eastern Europe act. The second approach should involve the intensification of government measures to increase the capitalization of banks - this method was used by the governments of Japan, Norway, Chile, etc. etc.

In modern conditions, the following actions can be envisaged in monetary policy: first, to optimize tax incentives for funds aimed at capitalizing banks, and secondly, to increase the investment of financial resources in the banking sector. In addition, in order to maintain the interbank trading system, it is necessary to consider the mechanism for the sale of securities of commercial banks by banks with state participation. This can be done through subsequent sales of banking shares by the state, which are likely to be valued at a higher price level, which will

make this operation even more economically feasible.

The implementation of these measures, in our opinion, can stimulate both an outrunning growth in the capitalization of the banking sector and the full-scale participation of banks in the implementation of programs of economic transformations in the country.

In Uzbekistan in 2006-2007 credit policy has undergone a number of changes. This period was marked by the possibility of the emergence of mortgage lending. The benefits of this form of banking were quickly appreciated by the citizens of Uzbekistan. A new source of funds and forms of their social protection, especially for young people, was supported by two important laws: "On consumer credit" [7] and "On mortgage" [8].

The provisions of the Law of the Republic of Uzbekistan "On Consumer Credit" [7] are aimed at protecting the rights and interests of consumers and have significantly expanded the possibilities of the population to improve their living conditions, which contributed to a significant increase in consumer lending in banks.

In October 2006, the Law of the Republic of Uzbekistan "On Mortgages" came into force. Its adoption marked a new stage in the development of bank mortgage lending, defining the legal mechanism for issuing loans for the acquisition of real estate. The main purpose of the document was to regulate relations arising from the application of real estate pledge. The appearance on the consumer market of a new type of services - mortgages - helped to improve the living conditions of the population. Within the framework of the existing decree of the President of the Republic of Uzbekistan dated February 16, 2005 "On the further

development of housing construction and the housing market” [9], a number of new mechanisms are being introduced in the system of long-term mortgage lending for housing construction; lending.

The banks' strategies were focused primarily on strengthening cash circulation, creating cash reserves in branches, and increasing the efficiency of their activities.

The implementation of the measures of the Presidential Decree “On the strategy of reforming the banking system of the Republic of Uzbekistan for 2020-2025” [1] contributed to the further reform and liberalization of the banking system, thereby ensuring sustainable growth and a significant increase in the level of capitalization. At the same time, the priority areas were strengthening monetary circulation, increasing the stability of the national currency and its exchange rate, stimulating an increase in household deposits in bank deposits. The modern benefits provided by the government to the country's commercial banks, the constant stimulation of their striving for development predetermined the formation of the banking and financial market, in which credit institutions began to develop and offer their new instruments in order to track the bank's development trend and predict the prospects for cooperation.

An example is the fact that the assignment of a rating by one of the largest rating agencies was a guideline for foreign investors in choosing a partner bank when making investments, assessing risks and determining the volume of capital investments.

In the context of a consistent deepening of economic reforms, expansion of integration processes and increased competition in the market of banking prod-

ucts, banks have been and still remain the main source of financing for the real sector of the economy, the development of small business and, therefore, these are new jobs, which results in an increase in the welfare of the population of the republic.

In recent years, the basis for the development of the entire banking sector has been the far-reaching and more than once approved in practice decrees and decrees of the President of the Republic of Uzbekistan, decrees of the Cabinet of Ministers of the Republic.

The increase in the number of banks that have received an assessment of sustainable by the largest international agencies is a practical embodiment in the practice of the Decree of the President of the Republic of Uzbekistan Sh. Mirziyoyev "On the strategy of reforming the banking system of the Republic of Uzbekistan for 2020-2025" and achieving high international rating indicators.

Also of undeniable importance are the new requirements of the Basel Committee on Banking Supervision and the ways of their implementation in practice, and this is the minimization of credit and operational risks, consolidated supervision, approaches to risk management and their assessment.

The principles of the Basel Committee on Banking Supervision are aimed at developing a system of banking risk management and a system of supervision over banks.

The criteria put forward allow the banking supervisory authorities to choose the method of assessing the risks arising in banking, which most contributes to the current development of the level of banking development and the characteristics of the markets in which these banks operate.

The main goal of banking supervision in the Republic of Uzbekistan is to ensure the stability of the banking system, which has been proven in the context of the global financial and economic crisis. In turn, the stability of the banking system is an increase in the confidence of the population and investors in the country's banking system, it is the protection of the interests of depositors, it is an increase in prosperity.

The well-coordinated work of this chain depends on the state and directions of the transparent policy of the Central Bank of the republic.

On the part of the Central Bank, requirements for the republic's commercial banks are imposed on the basis of the recommendations of the Basel Committee in the field of banking risk management. This, in turn, meant strengthening the role of credit institutions in economic reforms by ensuring the stability of the banking system and improving the quality of its services.

These factors were the key to ensuring the stability of the banking system and its activity in the processes of economic reforms.

Undoubtedly, all this not only increased the level of capitalization of banks, but also strengthened the confidence of the population and business entities in the banking system and the legalization of their income, which will undoubtedly increase the volume of deposits in deposit accounts and reduce the out-of-bank circulation of cash.

For 2010-2011 a great deal of work has been done to further strengthen liquidity and increase the stability of the country's financial and banking system. The aggregate capital of commercial banks in 2010 increased by 36% and the achieved capital adequacy level of 23%

was 3 times higher than generally accepted international standards.

Until 2012 more than half of the operating commercial banks of the republic were rated "stable" from leading international rating agencies such as Fitch Ratings, Moody's and Standard & Poor's [10].

Positive changes took place in the credit and investment activities of banks. It is characteristic that the share of loans issued from internal sources in the total loan portfolio of commercial banks is 85.1%. External borrowings were attracted mainly on a long-term basis solely to finance investment projects to modernize strategic sectors of the economy, support small businesses and private entrepreneurship.

The highest appraisal was given to the activities of commercial banks in the financial rehabilitation of bankrupt enterprises transferred for debts to the balance sheets of banks. The introduced mechanism provides for the restoration of production activities at bankrupt enterprises, additional investment by banks in modernization, technical and technological renewal of production, financial recovery, the introduction of new types of products and management methods, as well as restoration and creation of new jobs. Thus, efficient, operating at a higher technological level, updated production facilities become much more attractive for new investors, who are already actively purchasing them from banks today.

Until 2012, out of 147 bankrupt enterprises transferred to the balance sheets of commercial banks, 140 enterprises were restored, of which 64 enterprises were sold to new investors. The banks invested 156 billion soums on their modernization and technological re-equipment, over 21

thousand jobs were created. The volume of production at the restored enterprises amounted to 460 billion soums, products worth over 165 million dollars were exported [11].

All this confirmed the need not only to strengthen, but also to deepen the interconnection and interdependence of national financial systems. A practical solution to this problem will be the basis of global trends in the future. Against this background, any changes in regulation in international financial markets will have an impact on the development of national financial sectors.

Conclusions. If we sum up the impact of the increase in the number of banks that received the rating of the "best" by international agencies, then we can trace the positive results, which are cited in all speeches of the President of the Republic when analyzing the main macroeconomic indicators. Therefore, the purposeful work of commercial banks to further improve mechanisms and increase lending to small businesses and private entrepreneurship, ultimately, serves to increase the welfare of the population and, most importantly, the power of the country. Development of retail banking products, both for the population and for entrepreneurs, is becoming an important area of the banks' activity in 2008-2020. Banks have structured their work in this direction, proceeding from the "golden" principle of world practice: the attractiveness of services for the population is proportional to the increase in the availability of loans to entrepreneurs. Ongoing reforms have stepped up the activities of banks in line with the previously adopted laws that are of great social importance and contributed to improving the living standards of the country's population - "On consumer credit" and "On mort-

gage". The coronavirus pandemic, which has hit the entire global economy, continues to test our strength. The crisis came to us from the outside. Its origins are not within the country, but are hidden in the imbalances of the world economy. The crisis could not be avoided and everything was foreseen. The world's leading economies have spent trillions of US dollars to overcome the coronavirus crisis. But the situation did not change for the better overnight. The crisis has consistently drawn the American continent, Europe and Asia into its orbit. The response of most states to the emerging global crisis was the adoption of packages of stimulating economic measures. Uzbekistan became one of the first states in the world that promptly responded to the growing turbulence of the global economy and began to implement proactive measures. To preserve the stability of the financial system, we have provided banks with additional liquidity. This was done to ensure the economic activity of small businesses and large enterprises. The amount of guaranteed compensation for deposits of individuals was increased. The government helped to reduce the risks of the banking sector associated with external borrowing and capital adequacy. Several billion soums were allocated to support housing construction and solve the problems of equity holders. To maintain business activity, unprecedented financial support was provided to small businesses. Work continued to drastically reduce administrative barriers. A new Tax Code was put into effect, which significantly reduced the rates on main taxes for enterprises making investments, temporary measures were introduced to reduce taxes and fees, and tax collection for certain enterprises was suspended. Tax preferences were also

provided. Hundreds of billions of soums have been allocated for the development of the agro-industrial complex and the implementation of infrastructure projects. In general, additional resources have been directed to the country's economy for anti-crisis purposes, which has become a powerful incentive to overcome the consequences of the global crisis. Responding to the challenges of new realities both in the republic itself and in the world banking community, commercial banks of Uzbekistan for 2017-2021. expanded the range of services offered, launched new banking products on the market and at the same time actively generate international standards for the activities of financial institutions. It should also be noted that commercial banks took an active part in preventing the factors of the coronavirus crisis. Along with this, the commercial banks of Uzbekistan in the context of anticrisis

management began to act as specific credit institutions, which, on the one hand, attracted temporarily free funds from the economy, and on the other hand, satisfied the financial needs of enterprises, private entrepreneurship and the population at the expense of attracted funds. In recent years, in the republic, as in the world banking practice as a whole, international and domestic experts have noted the presence of the main tendency - a departure from specialization and deepening of the universalization of banking activities, which predetermines the very content of the bank's operations and the essence of credit relations. Consequently, the anti-crisis measures and their implementation required the acceleration of the process of commercialization of banking activities, and the formation of large corporate enterprises became quite natural.

References

1. Decree of the 1st President of the Republic of Uzbekistan No. UP1749 "On measures to stimulate the creation of private commercial banks" (1997, April 24). [in Russian]
2. Resolution of the 1st President of the Republic of Uzbekistan "On the further development of housing construction and the housing market"(2005). [in Russian]
3. The Law of the Republic of Uzbekistan No. 3PY-370 "On Joint Stock Companies and Protection of Shareholders' Rights"(2014, May 6). [in Russian]
4. Lavrushina, O.I. (2013). *Bankivs'kyj menedzhment [Banking Management]*. M.: Knorus. [in Russian]
5. All our aspirations and programs are for the further development of the homeland and the improvement of the well-being of the people. Report of the 1st President of the Republic of Uzbekistan Islam Karimov at a government meeting on the results of the country's socio-economic development in 2010 and the most important priorities for 2011. Retrived from: www.press-service.uz. [in Russian]

6. Ten, V. (2002). Financial support of small businesses by the state. *Market, money and credit*, 8, 46-47.
7. The Law of the Republic of Uzbekistan No. 360-II “On guarantees of protection of citizens' deposits in banks” (2002, April 5). [in Russian]
8. The Law of the Republic of Uzbekistan No. 3PY-33 “On consumer credit” (2006, May 6). [in Russian]
9. The Law of the Republic of Uzbekistan No. 225-XII “On taxes from enterprises, associations and organizations” (1991, February 15). [in Russian]
10. 2012 will be the year of raising our homeland to a new level of development. Report of the 1st President of the Republic of Uzbekistan Islam Karimov at a meeting of the Cabinet of Ministers dedicated to the main results of 2011 and the priorities of socio-economic development for 2012. Retrieved from: www.press-service.uz. [in Russian]
11. Decree of the President of the Republic of Uzbekistan No.UP-5995 “On the strategy of reforming the banking system of the Republic of Uzbekistan for 2020-2025” (2020, May 12). [in Russian]

УДК 336.71

РОЗВИТОК БАНКІВСЬКОЇ СИСТЕМИ РЕСПУБЛІКИ УЗБЕКИСТАН В УМОВАХ ЕКОНОМІЧНИХ РЕФОРМ

ЗАЙНАЛОВ Жахонгир Расулович

доктор економічних наук, професор

Самаркандський інститут економіки та сервісу

Республіка Узбекистан

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-5141-544X>

e-mail: dz50@mail.ru

ХОТАМКУЛОВА Мадіна Санжар кизи

студентка

Самаркандський інститут економіки та сервісу

Республіка Узбекистан

e-mail: khotamkulova18madina@gmail.com

Анотація. У статті аналізується ситуація в банківському секторі Узбекистану, показано наявність ряду системних проблем, що перешкоджають його розвитку відповідно до економічними перетвореннями і потребами суспільства. Науково обгрунтовано необхідність реформування банківської системи країни, визначені основні напрями її реалізації щодо підвищення ефективності та забезпечення фінансової стабільності банківської системи, зниження державної частки в банківському секторі, підвищення доступності та якості фінансових послуг.

Ключові слова: модернізація економіки, фінансове посередництво, банківська система, управління ризиками в банках.

Банківська система Узбекистану є невід'ємною частиною фінансової системи країни.

Аналіз поточної ситуації в банківському секторі показує наявність ряду системних проблем, що перешкоджають розвитку банківського сектора. Серед таких проблем вказані висока частка присутності держави в банківському секторі, недостатній рівень якості корпоративного ме-

неджменту та управління ризиками в банках з державною участю, низький рівень фінансового посередництва в економіці.

Важливим завданням для банківської системи є кредитування, ефективність якого може бути досягнута при повністю незалежному прийнятті рішень, неупередженим підходом до кредитування, віддаючи перевагу високоприбутковим і конкурентоспро-

можним позичальникам. Іншим важливим завданням є посередництво в платежах і розрахункових операціях. Практика показала, що факторингові операції банків сприяли пом'якшенню платіжних труднощів, але були ще недостатньо розвинені. Більш перспективним бачиться організація вексельного обігу. Для виконання цих завдань важливим стало створення широкої мережі банківських структур.

Грунтовний ретроспективний аналіз еволюційних процесів розвитку банківської системи Узбекистану показав, що серйозні перетворення спостерігалися в інституційній інфраструктурі, лібералізації валютної політики, впровадженні інформаційних систем і системи міжбанківських електронних платежів, активізації діяльності на міжнародному ринку капіталу, реформи в сфері економічної лібералізації, створення консолідованого стабілізаційного фонду у вільно конвертованій валюті та Фонду гарантування вкладів громадян та багато іншого.

Політика Центрального банку крім стримування інфляції та запобігання різких коливань курсу національної

валюти спрямована на забезпечення фінансової стабільності через дотримання банками єдиних нормативних вимог, які носять економічний характер і спрямовані в першу чергу на захист інтересів кредиторів і вкладників банків, сприяють добросовісній конкуренції. При цьому постійно проводиться якісне оновлення законодавчої бази, вдосконалення і методів банківського нагляду. На основі рекомендацій Базельського комітету та міжнародної практики розроблений комплекс нормативних актів, що регулюють діяльність комерційних банків в рамках міжнародних стандартів фінансової звітності, спрямованих на розвиток системи управління банківськими ризиками та системи нагляду за банками.

Стратегія реформування банківської системи Республіки Узбекистан на 2020-2025 роки передбачає реалізацію системи заходів підвищення ефективності та забезпечення фінансової стабільності банківської системи, зниження державної частки в банківському секторі, підвищення доступності та якості фінансових послуг.

Список використаної літератури

1. О мерах по стимулированию создания частных коммерческих банков : Указ 1-го Президента Республики Узбекистан No. UP1749 от 24 апреля, 1997.
2. О дальнейшем развитии жилищного строительства и рынка жилья: Постановление 1-го Президента Республики Узбекистан. *Собрание законодательства Республики Узбекистан*, 2005.
3. Об акционерных обществах и защите прав акционеров : Закон Республики Узбекистан «О внесении изменений и дополнений в Закон Республики Узбекистан от 6 Мая, 2014 No. ЗРУ-370.
4. Лаврушина О.И. Банковское дело: учебник. М .: Кно Русь, 2013. 800 с.

5. Все наши стремления и программы направлены на дальнейшее развитие Родины и улучшение благосостояния народа. Отчет 1-го Президента Республики Узбекистан Ислама Каримова на заседании правительства об итогах социально-экономического развития страны в 2010 году и важнейших приоритетах на 2011 год. URL: www.press-service.uz.

6. Тен В. Финансовая поддержка малого бизнеса государством. *Рынок, деньги и кредит*. 2002. С. 46-47.

7. О гарантиях защиты вкладов граждан в банках : Закон Республики Узбекистан от 5 апреля 2002 г. № 360-П.

8. О потребительском кредите : Закон Республики Узбекистан от 6 мая 2006 г. № ЗРУ-33.

9. О налогах с предприятий, объединений и организаций : Закон Республики Узбекистан от 15 февраля 1991 г. № 225-ХП, статья 4. Утратил силу с 01.01.1998.

10. 2012 год станет годом поднятия нашей Родины на новый уровень развития. Выступление Первого Президента Республики Узбекистан Ислама Каримова на заседании Кабинета Министров, посвященном основным результатам 2011 года и приоритетам социально-экономического развития на 2012 год. URL: www.press-service.uz.

11. О стратегии реформирования банковской системы Республики Узбекистан на 2020-2025 годы : Указ Президента Республики Узбекистан от 12 мая 2020 года №УП-5995.

DOI: [https://doi.org/10.18371/fp.1\(41\).2021.667981](https://doi.org/10.18371/fp.1(41).2021.667981)

УДК: 336.1: 339.7

КОНКУРЕНТНІ ПОЗИЦІЇ УКРАЇНИ НА СВІТОВОМУ РИНКУ ФІНАНСОВИХ ПОСЛУГ

ЛИТВИН Олена Євгенівна*к.е.н., доцент кафедри цифрової
та міжнародної економіки**Навчально-наукового інституту економічних та соціальних відносин
Університету банківської справи*ORCID ID: <http://orcid.org/0000-0003-3437-2067>e-mail: kafedra_mm@ukr.net**ХМЕЛЕВСЬКА Вікторія Владиславівна***бакалаврант Навчально-наукового інституту економічних та соціальних
відносин Університету банківської справи*
e-mail: wersaweya@gmail.com

Анотація. Світовий ринок фінансових послуг займає одне з провідних місць в структурі світової економіки. Разом з цим відбувається постійний рух і перерозподіл ресурсів між учасниками міжнародних економічних відносин. Саме тому визначення рівня конкурентоспроможності України та посилення її конкурентних переваг на світовому ринку фінансових послуг є пріоритетним завданням формування економічної стратегії держави.

Ключові слова: конкурентоспроможність, світовий ринок, фінансові послуги.

Постановка проблеми. Суспільний розвиток країн сьогодні формується під впливом глобалізаційних зрушень та процесів економічної інтеграції. Посилення фінансової складової глобалізації є однією з найважливіших її властивостей сучасного етапу. В результаті глобального кругообігу капіталів і пов'язаних з ними послуг продовжує формуватися новий рівень вза-

Аннотация. Мировой рынок финансовых услуг занимает одно из ведущих мест в структуре мировой экономики. Вместе с этим происходит постоянное движение и перераспределение ресурсов между участниками международных экономических отношений. Именно поэтому определение уровня конкурентоспособности Украины и усиления ее конкурентных преимуществ на мировом рынке финансовых услуг является приоритетной задачей формирования экономической стратегии государства.

Ключевые слова: конкурентоспособность, мировой рынок, финансовые услуги.

ємозалежності економік різних країн світу. Зростаючі масштаби фінансових ресурсів обертаються в різноманітних сферах економічної активності і справляють дедалі більший вплив на розвиток світового господарства. Разом з цим відбувається постійний рух і перерозподіл ресурсів між учасниками міжнародних економічних відносин. Саме тому визначення рівня конку-

рентоспроможності України та посилення її конкурентних переваг на світовому ринку фінансових послуг є пріоритетним завданням формування економічної стратегії держави.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням оцінювання загальної конкурентоспроможності України на світовому ринку фінансових послуг присвячено наукові публікації низки вітчизняних вчених-економістів, зокрема Т.М. Боровик, Є.І. Войнової, О.А. Деревко, А.І. Дернової, Л.В. Кравченко, О.І. Лютого, В.В. Прядка та ін. Їх напрацювання становлять вагомий внесок у формування теоретико-методологічних та концептуальних засад розвитку світового ринку фінансових послуг в умовах глобалізації. Проте розгляд шляхів нарощення конкурентних позицій України на світовому ринку фінансових послуг досі не набув достатнього втілення у вітчизняній науковій літературі. Це визначає необхідність подальших досліджень у даній сфері.

Метою статті є оцінка конкурентних позицій України на світовому ринку фінансових послуг, виокремлення проблем та розроблення рекомендацій щодо їх нарощення.

Виклад основного матеріалу. Як інфраструктурний елемент світовий ринок фінансових послуг займає одне з провідних місць в структурі світової економіки. Рівень розвиненості ринку фінансових послуг в країні корелює з її економічним розвитком і відображає потенціал майбутнього економічного зростання. Саме тому визначення рівня конкурентоспроможності України та посилення її конкурентних переваг на світовому ринку фінансових послуг є пріоритетним завданням формування економічної стратегії держави.

Найвідомішим рейтингом міжнародної конкурентоспроможності країн, зокрема на світовому ринку фінансових послуг, є «індекс глобальної конкурентоспроможності» (Global Competitiveness Index), який, розраховується за методикою Всесвітнього економічного форуму (World Economic Forum) з 1996 р.

Оцінювання здійснюється за 12 основними компонентами, що формують конкурентоспроможність країни, які визначаються на підставі 114 економічних індикаторів. У 2019 р. Україна посіла 85-е місце в рейтингу серед 141 країни світу, що погіршило позицію країни в рейтингу на дві позиції за рахунок макроекономічної стабільності (-2,0), якості інститутів (-1,6) та динамічності бізнесу (-1,9), опустившись до показника трирічної давнини. За всі роки Україна, беручи участь у рейтингу, не піднімалася вище 68-го місця зі 125 країн у 2005 р. Згідно з оціночними судженнями експертів стосовно базових показників (1-7), прослідкуємо, як змінювалися позиції України в даному рейтингу (табл. 1) [1].

Загалом, огляд показників ефективності в динаміці свідчить про економічну стабільність країни, незважаючи на поодинокі випадки зниження показників.

Проте, слід зазначити, що індикатор фінансової системи має негативну тенденцію (-6,4 бали та 136-е місце у 2019 р.) за рахунок погіршення показників кредитування приватного сектору (-47,5 бали та 76-е місце у 2019 р.).

Низькими є також і інші результати за складовими групи «Розвиненість фінансового ринку» (табл. 2): міцність банків (135 місце), простота доступу до кредитів (103), регулювання фон-

дових бірж (134), фінансування через тощо [2].
місцевий ринок капіталів (114), до-
ступність до фінансових послуг (120)

Таблиця 1

Місце й оцінка (1-7) України в Індексі глобальної
конкурентоспроможності за 2010-2018 рр.

Індекс глобальної конкурентос- проможності	2010- 2011	2011- 2012	2012- 2013	2013- 2014	2014- 2015	2015- 2016	2016- 2017	2017- 2018
Місце України в рейтингу	89/139	82/142	73/144	84/148	76/144	79/140	85/138	81/137
Оцінка (1-7)	3,90	4,00	4,14	4,05	4,14	4,0	4,00	4,11
<i>Основні вимоги</i>	3,9	4,2	4,4	4,3	4,4	4,1	4,0	4,2
Інститути	3,0	3,0	3,1	3,0	3,0	3,1	3,0	3,2
Інфраструктура	3,8	3,9	4,1	4,1	4,2	4,1	3,9	3,9
Макроекономічна стабільність	3,2	4,2	4,4	4,2	4,1	3,1	3,2	3,5
Охорона здоров'я та початкова	5,7	5,6	5,8	5,8	6,1	6,1	6,0	6,0
<i>Підвищення ефективності</i>	4,0	4,0	4,1	4,0	4,1	4,1	4,0	4,1
Вища освіта та професійна	4,6	4,6	4,7	4,7	4,9	5,0	5,1	5,1
Товарний ринок	3,5	3,6	3,8	3,8	4,0	4,0	4,0	4,0
Ринок праці	4,5	4,4	4,4	4,2	4,1	4,3	4,2	4,0
Фінансовий ринок	3,3	3,4	3,5	3,5	3,5	3,2	3,0	3,1
Технологічна готовність	3,4	3,5	3,6	3,3	3,5	3,4	3,6	3,8

Джерело: Global Competitiveness Report.

Аналізуючи дані табл. 2, можемо зробити висновок, що місце України в рейтингу має позитивну динаміку порівняно з даними 2016–2017 рр. та негативну тенденцію порівняно з даними 2014–2016 рр. Позиції України змінюються з кількох причин: перш за все в результаті зміни ситуації в Україні; через зміни числа країн, які формують рейтинг; через зміну відносних позицій країн у рейтингу. Підсумковий результат демонструє невисоку конкурентоспроможність України на світовому ринку фінансових послуг.

Така ситуація зумовлена, в першу чергу, негативними тенденціями розвитку вітчизняного ринку фінансових послуг, серед яких:

1. Суттєве зменшення кількості банківських та небанківських фінансових установ в Україні, що призводить до погіршення конкурентного

середовища, рівня доступності, умов надання фінансових послуг, скорочення кількості робочих місць та неготовність населення брати кредити та вкладати гроші на депозити до тих фінансових установ, які зараз функціонують через негативну репутація деяких з них. Так, впродовж 2012-2018 рр. вітчизняний фінансовий сектор був представлений в основному небанківськими фінансовими установами, які займали 94,2%. Інші 5,8% припадали на банківські установи у структурі фінансового сектору України (табл. 3) [3, 4].

За період 2012-2018 рр. кількість банківських установ зменшилася більше ніж у 2 рази - з 176 до 77 од. Тільки впродовж 2012-2013 рр. кількість банківських установ змінювалася за висхідною траєкторією, а в інші періоди, зокрема протягом 2013-2018 рр., даний показник постійно зменшу-

вався. Найменше відхилення спостерігалось у 2017-2018 рр. і становило 5 од.

Таблиця 2

Динаміка індексу глобальної конкурентоспроможності України за складовими групи «Розвиненість фінансового ринку»

Показники	2014-2015 (144 країни)	2015-2016 (140 країни)	2016-2017 (138 країни)	2017-2018 (137 країни)
<i>Розвиток фінансового ринку</i>	107	121	130	120
<i>Ефективність</i>	109	113	124	118
- доступність до фінансових послуг	123	123	116	120
- фінансування через місцевий ринок капіталів	108	118	127	114
- простота доступу до кредитів	87	87	112	103
- наявність венчурного капіталу	97	102	123	118
<i>Надійність і довіра</i>	100	120	128	123
- міцність банків	138	140	138	135
- регулювання фондових бірж	127	135	137	134

Джерело: [2]

Протягом 2012-2018 рр. склалася така структура небанківських фінансових установ: частка фінансових компаній склала у середньому 32,3%; кредитних спілок - 24,7%; ломбардів - 23,4%; страхових компаній - 16,4%; недержавних пенсійних фондів - 3,5%; адміністраторів недержавних пенсійних фондів - 1,2%; довірчих товариств - 0,1%. Отже, нині на ринку фінансових послуг України за кількістю переважають такі види небанківських фінансових установ, як фінансові компанії, кредитні спілки, ломбарди та страхові компанії.

Дані у табл. 3 свідчать, що серед усіх небанківських фінансових установ переважна більшість належить фінансовим компаніям. Більше того, впродовж 2012-2018 рр. їх кількість постійно зростала. Найбільші значення даного показника зафіксовано протягом 2014-2015 рр. і 2017-2018 рр.,

коли їх кількість зросла, відповідно, на 174 од. і 122 од. Загалом протягом усього досліджуваного періоду кількість фінансових компаній збільшилася на 537 од., з 403 од. 2012 р. до 940 од. 2018 р.

Отже, впродовж 2012-2018 рр. відбувалися зміни у кількості небанківських фінансових установ унаслідок виключення останніх з державного реєстру. Варто зазначити, що основні причини таких змін пов'язані з недостатнім рівнем їх платоспроможності, невиконанням ними встановлених фінансових нормативів, виявленням порушень фінансового характеру, а також прийняттям рішення фінансовою установою стосовно припинення діяльності.

Незначне зростання та низька якість активів банківських та небанківських фінансових установ. Впродовж 2016-2018 рр. активи вітчизняного фінансо-

вого сектору більше чим на 90% були представлені, в основному, активами банківських установ. При цьому, протягом вищезазначеного періоду цей показник мав тенденцію до зростання. За такою ж динамікою змінювався і обсяг активів небанківських фінансових установ. У їх структурі переважа-

ли активи страхових і фінансових компаній. Структуру активів небанківських фінансових установ протягом 2016-2018 рр. складали, в основному, активи фінансових компаній, питома вага яких у середньому становила 62%.

Таблиця 3

Динаміка кількості банківських і небанківських фінансових установ

Показники	2012 р.	2013 р.	2014 р.	2015 р.	2016 р.	2017 р.	2018 р.
Банківські установи	176	180	163	117	96	82	77
Небанківські фінансові установи у т. ч.:	2041	2113	2087	2239	2125	1993	2024
Страхові компанії	414	407	382	361	310	294	281
Кредитні спілки	617	624	589	588	462	378	358
Ломбарди	473	479	477	482	456	415	359
Фінансові компанії	403	492	537	711	809	818	940
Довірчі товариства	2	2	2	2	2	2	2
Недержавні пенсійні фонди	94	81	76	72	64	64	62
Адміністратори недержавних пенсійних фондів	37	28	24	23	22	22	22
Інші фінансові установи	1	-	-	-	-	-	-

Джерело: [3, 4]

Низький рівень фінансової обізнаності та грамотності населення України, яке змушене самотійно отримувати знання та інформацію щодо фінансових установ та послуг, що ними надаються. Так, серед усього спектру фінансових послуг, 2018 р. громадяни обирали переважно такі фінансові послуги, як фінансовий лізинг (22,2 млрд. грн), фінансові кредити (66,6 млрд. грн), факторинг (48,1 млрд. грн), страхування (34,4 млрд. грн чистих страхових премій за укладеними договорами страхування), з них 44,6% (15,3 млрд. грн) припадає на добровільні види майнового страхування, а 17,8% (6,1 млрд. грн) - добровільне особисте страхування та 16,7% (або

5,7 млрд. грн) - обов'язкове страхування цивільної відповідальності власників транспортних засобів (рис. 1) [5]. При чому саме їх обсяги протягом 2016-2018 рр. мали тенденції зростання.

Уповільнений розвиток фондового ринку. Основними причинами цього є недосконалість нормативно-правової бази, низький рівень захисту прав інвесторів та акціонерів, нерозвиненість фінансової та фондової інфраструктури, недостовірність інформації про функціонування підприємства тощо. Так, загальний обсяг випусків емісійних цінних паперів, зареєстрованих Національною комісією з цінних паперів та фондового ринку у січні-

грудні 2019 р., становив 112680,0 млн. грн., що більше на 52325,2 млн. грн порівняно з відповідним періодом 2018 р. (60342,1 млн. грн.). Проте,

протягом 2015–2017 рр. спостерігався значно більший обсяг випусків емісійних цінних паперів (рис. 2) [6].

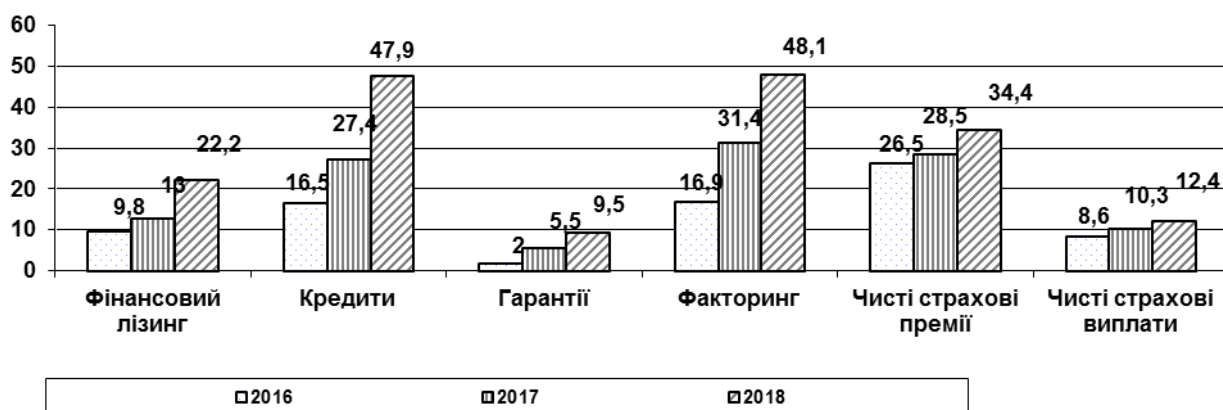

Рис. 1. Динаміка обсягів фінансових послуг, млрд. грн
Джерело: [5]

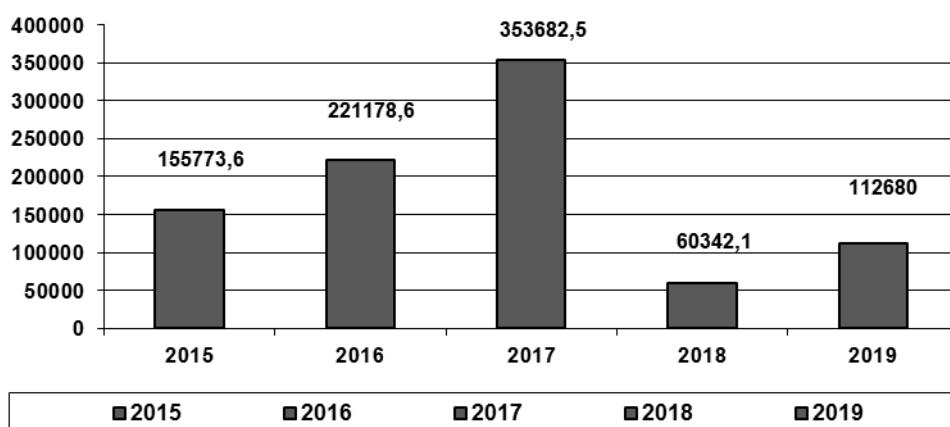

Рис. 2. Динаміка обсягу випусків емісійних цінних паперів, млн. грн.
Джерело: [6]

Окрім того, до перешкод, що стоять на заваді конкурентоспроможності ринку фінансових послуг України, слід віднести такі [5]:

- обмеженість інструментів у частині заходів впливу щодо порушень вимог до платоспроможності, які виявлені за результатами пруденційного нагляду на ринках фінансових послуг;
- відсутність механізмів, що виводять з ринку небанківських фінансових послуг фінансових установ, які не

виконують свої зобов'язання перед споживачами ринків небанківських фінансових послуг і, тим самим, створюють суттєві системні ризики для сектору;

- недосконалість інформаційно-комунікаційних технологій при взаємодії з учасниками ринку;

– недостатність інформації та знань у споживачів фінансових послуг, які необхідні для обґрунтованого вибору фінансової послуги, а також

оцінки рівня власних ризиків та майбутніх зобов'язань під час вибору фінансової послуги;

- невідповідність чинного законодавства, яке регулює ринок фінансових послуг, потребам та сучасному стану розвитку його учасників;

- відсутність єдиного стандартизованого електронного формату розкриття інформації у фінансовій звітності в порівнянні з найкращими світовими практиками (XBRL), що створює перешкоди в частині зрозумілості та прозорості для потенційних іноземних інвесторів ринку фінансових послуг;

- неналежний рівень наближення регуляторного середовища ринку фінансових послуг до міжнародних стандартів регулювання та нагляду в частині державного регулювання та нагляду відповідно до стандартів IAIS, IOPS та Solvency II;

- недостатність розвитку національної системи професійної сертифікації актуаріїв та недостатня кількість кваліфікованих актуаріїв на ринку страхових послуг, здатних виконувати актуарні розрахунки на високопрофесійному рівні;

- недостатність інструментів забезпечення захисту прав споживачів, у т.ч. відсутність системи гарантування на ринках страхування життя, кредитних спілок та недосконалість механізмів гарантування на ринку ОСЦПВ;

- низький фінансовий рівень спроможності громадян брати участь у системі недержавного пенсійного забезпечення та низький рівень довіри населення до цього фінансового ринку як споживача його послуг;

- недостатня зацікавленість роботодавців у фінансуванні недержавних пенсійних програм для працівників;

- збільшення ризиків, пов'язаних із фінансовою нестабільністю, у т.ч. неповернення пенсійних активів, які розміщені на депозитних рахунках банківських установ, до яких Національним банком України введено тимчасову адміністрацію або по яких прийнято рішення про їх ліквідацію та обмежений вибір фінансових інструментів, придатних для інвестування в них пенсійних коштів, внаслідок відставання розвитку ринку капіталу від потреб інституційних інвесторів;

- незначний розвиток та популяризація корпоративних недержавних пенсійних фондів.

Таким чином, низький рівень конкурентоспроможності України на світовому ринку фінансових послуг, значною мірою, є наслідком недорозвинуності її внутрішнього ринку фінансових послуг. Ключові індикатори розвитку ринку (надійність банківської системи, стан регулювання фондового ринку, доступність фінансових послуг та можливість залучення ресурсів через локальний ринок капіталів) є набагато нижчими, ніж у інших країн аналізованого сегменту. Подальший його багатовекторний розвиток ринку фінансових послуг потребує комплексного підходу до усунення зазначених причин.

В сучасних реаліях фінансовий сектор України працює в умовах прийнятої 2020 р. «Стратегії розвитку фінансового сектору України до 2025 року» [7], заходи якої спрямовані на реформування сектору фінансових послуг з акцентом на інтеграцію до ЄС. На наш погляд, якщо відбудеться вжиття хоча б якоїсь частки запланованих у цій Стратегії заходів, то ринок фінансових послуг повинен перейти на певний новий якісний рівень, проте під питан-

ням залишається зростання конкурентоспроможності України на світовому ринку фінансових послуг. Зменшення показників експорту фінансових послуг у 2,5 рази у 2019 р. порівняно з 2015 р., зокрема страхових послуг, свідчить про значне зменшення світової конкурентоспроможності. З іншого боку, сьогодні відбувається вжиття санаційних заходів сектору фінансових послуг, які, на думку урядовців, повинні зміцнити самих фінансових посередників, відповідно, результат це може дати лише через певний час.

Проте якщо звернутись до концепції М. Портера, то можна сказати, що, окрім інновацій, ніщо не може зміцнити конкурентні позиції фінансових посередників, відповідно, запропоновані заходи держави ніяким чином позитивно не відобразяться на підвищенні конкурентоспроможності України на світовому ринку фінансових послуг. Перш за все в Україні необхідно сфокусуватись на створенні спеціалізованих факторів. Держава має бути відповідальною за базову та вищу освіту, базову інфраструктуру, охорону здоров'я, а компанії повинні розвивати передові, спеціалізовані та специфічні галузі та кластери.

В межах державної стратегії формування світового фінансового центру в Україні необхідно вибрати обласні центри з відносно добре розвиненою сьогодні транспортною, телекомунікаційною, готельною, освітньою мережею, на базі яких слід удосконалювати фінансову інфраструктуру. Такими центрами рекомендуємо вибрати Київ, Львів, Одесу та Харків. Відповідно, разом з обов'язковими банківськими послугами для всіх центрів, в кожному з них слід додатково вибрати певну фінансову

спеціалізацію. Так, наприклад, Києву варто надати найскладнішу задачу розвитку фондового ринку, відповідно, сконцентрувати всі зусилля на операціях з цінними паперами. За Львовом необхідно закріпити послуги зі страхування та перестрахування, зокрема міжнародного товарообігу. Одесі треба надати повноваження розвитку ісламських фінансових послуг, а Харкову – фінансові послуги, пов'язані з китайською валютою ренмінбі.

Залежно від вибраної спеціалізації необхідно почати адаптацію вищої освіти, курсів підвищення кваліфікації, процес вивчення міжнародного досвіду надання фінансових послуг. Обов'язково слід запровадити вивчення шести іноземних мов, які є офіційними мовами ООН (англійська, арабська, іспанська, китайська, російська і французька), а також сформувати підвищений бюджетний набір на спеціальності міжнародних економічних відносин, фінансів, програмування, іноземних мов, які є ключовими для міжнародного фінансового центру.

Паралельно з цим держава повинна слідувати спеціальній програмі щодо податкового стимулювання саме стратегічних напрямів у вибраних центрах, що автоматично сконцентрує відповідних фінансових посередників. В реаліях України дуже важливо, щоб деклараційним чином заявлена державна стратегія відповідала дійсності.

Серед спеціальних заходів, що запустять процес формування міжнародного фінансового центру в Україні та автоматично підвищать її конкурентоспроможність на світовому ринку фінансових послуг, можна виділити такі:

1. Підвищити загальну конкурентоспроможність країни, зокрема змінити фінансові послуги відповідно до потреб бізнесу, впровадити фінансові інновації, розширити види фінансових послуг. Для цього необхідно створити агентство фінансових інновацій з наявністю експертів найвищого професіонального рівня, під час звернення до якого автоматично будуть вноситись корективи до законодавства щодо надання можливості впровадження окреслених фінансових інновацій у діяльність відповідного фінансового посередника [8].

2. Забезпечити доступність фінансових послуг та простоту доступів до кредитів в Україні, що можна здійснити шляхом впровадження онлайн-обслуговування як резидентів, так і нерезидентів.

3. Підвищити стійкість банків за рахунок забезпечення достатнього обсягу власного капіталу (за відсутності надлишкового); збалансованості структури активів та пасивів за строками і сумами; належного рівня рентабельності діяльності банку та його підтримки. Частково це легше зробити в економіці, що розвивається, а для України, на жаль, сьогодні ситуація ускладнюється несприятливою економічною ситуацією.

4. Поліпшити силу законних прав, що може бути здійснене за рахунок [9] удосконалення законодавства щодо забезпечених угод, неплатоспроможності, фідучіарної передачі права власності на об'єкт, фінансового лізингу, дебіторської заборгованості та прямого переказу дебіторської заборгованості, угод з тимчасовим зберіганням права власності. Також необхідно забезпечити ведення реєстрів фідучіарної передачі права

власності на об'єкт, угод щодо фінансового лізингу, дебіторської заборгованості і прямого переказу дебіторської заборгованості, угод з тимчасовим зберіганням права власності, які є вагомими для третіх осіб, заставного забезпечення. Відповідно до наявної світової практики доцільно дати змогу об'єктам, що перебувають у власності жінок (ювелірні прикраси, побутова техніка, меблі), виступати заставою за комерційним кредитом. Слід забезпечити можливість використання як окремо, так і в поєднанні дебіторської заборгованості запасів, матеріального рухомого майна як заставного забезпечення, а також таких рухомих активів, як майбутні активи, набуте майно, як забезпечення за кредитом. Варто забезпечити можливість використання як застави майбутні, умовні, грошові, негрошові борги та зобов'язання. Необхідно забезпечити пріоритетність виплати боргів у разі ліквідації або банкрутства боржника, а розпочати слід з тих, які перебувають у реєстрі.

Глибину кредитної інформації, відповідно до Стратегії [7], вже покращують, що має позитивно відобразитись на однойменному індексі, такі ж позитивні зрушення простежуються і за часткою дорослих, що зареєстровані в кредитному бюро, а також часткою дорослих, що внесені в кредитний реєстр. Відповідно до джерела [10] необхідно в кредитну інформацію в Україні внести такі дані, як інформація фінансовим посередникам про фірми та приватні особи, які бажають взяти кредит; кредитна історія (як позитивна, так і негативна); дані про пов'язані компанії з фінансовими інститутами за останні два роки. Вартість інформації повинна бути

нижчою за 1% доходу на душу населення. Повинна забезпечуватись доступність інформації для самих позичальників про власну кредитну історію.

Також варто впровадити послугу для банків і фінансових установ з кредитного рейтингу позичальників. Доцільно розширити покриття населення в базі даних кредитних бюро та реєстраторів, що збільшить частку дорослих, що зареєстровані в кредитному бюро та кредитному реєстрі, відповідно, збільшить показник отримання кредитів, а водночас і конкурентоспроможність країни на світовому ринку фінансових послуг. Також на законодавчому рівні в Україні необхідно лібералізувати обмеження щодо впровадження нових фінансових послуг, що може реалізовуватись через запропоноване раніше експертне агентство. На законодавчому рівні доцільно посилити захист міноритарних інвесторів через комплексний підхід, що вносить корективи в положення щодо цінних паперів, корпоративних законів, цивільно-процесуальних кодексів та правил судової думки.

В межах державної стратегії розвитку України як світового фінансового центру доцільно зобов'язати потенційне експертне агентство фінансових послуг проводити постійну роботу зі спрямування фінансових посередників в напрямі розширення послуг іноземним споживачам, зокрема стимулювати створення іноземних відділень. В Україні це є можливим за умови спільної кооперації декількох банківських установ зі значним обсягом фінансових ресурсів. Паралельно в країні необхідно розвивати потужну правову систему, зокрема послуги, пов'язані із захистом українських

фінансових посередників за кордоном. Для України за кордоном за умов обмеженості капіталу доцільно зосереджуватись на роздрібних фінансових послугах, а також супроводі українського бізнесу за кордоном.

Для всіх українських банків, на нашу думку, доцільно розробляти нові фінансові продукти для бізнесу та населення, що також стосується інших суб'єктів ринку фінансових послуг, зокрема страхових компаній. Варто зосередити увагу на розширенні доступності фінансових послуг для населення; вжитті заходів щодо розширення освіченості населення, рекламних акцій, відкриття рахунків за спрощеною процедурою, зокрема не тільки в банківських установах, але й в інститутах партнерської мережі, що більш тісно працює з населенням; зниженні вартості ведення рахунків; автоматичному відкритті банківського рахунку під час користування будь-якою банківською послугою [11].

Банкоматно-термінальна система в Україні користується великим попитом, тому доцільно розширяти її покриття, зокрема в сільській місцевості, або забезпечувати дистанційне та віртуальне обслуговування клієнтів віддалених місць. В сучасних реаліях України підвищення витратної частини бюджету сім'ї, на жаль, дуже важко фінансовим установам акумулювати національні депозитні кошти, тому стратегія оперування на іноземних ринках є певним виходом. Важливо також українським фінансовим посередникам працювати над іміджем надійності і формувати довіру, зокрема до банківських установ.

Потенційному експертному агентству фінансових послуг в Україні необхідно вживати заходів щодо сти-

мулювання банками підтримки свого іміджу, здійснення більш жорсткого контролю над діяльністю фінансових установ, що спрямований на підтвердження професіоналізму співробітників і керуючих фінансовими установами, запобігання банкрутству фінансових установ, жорсткої правової відповідальності за недоброякісну роботу, пов'язану з обманом та незаконним заволодінням фінансовими коштами споживачів фінансових послуг.

На рівні держави уряд повинен стимулювати соціально-економічне зростання в країні, що збільшить благополуччя населення, в результаті чого зростатиме дохідна частина бюджету сім'ї, знизяться комунальні виплати, а також вартість транспортної логістики для населення. Важливим є проведення політики зменшення облікової ставки, а також оптимізації діяльності таким чином, щоб мати можливість підвищити ставку по депозитам.

В Україні доцільно збільшувати доступність населення до фінансових послуг, зокрема за рахунок відкриття нових філій, або підійти до покриття більш інноваційно. Ще одним напрямом є збільшення кредитного покриття, що, на нашу думку, можливе лише за кардинального зменшення відсоткових ставок по кредиту. Ефективність ринку фінансових послуг виявляється також у збільшенні кількості фінтехкомпаній, появу яких в Україні доцільно стимулювати, а ро-

зробки яких слід впроваджувати у діяльність фінансових посередників. Також варто допускати на український ринок іноземних фінансових посередників зі значною позитивною історією та переймати їх досвід.

Сьогодні Україна стала більш відкритою для іноземних фінансових посередників, що виявилось у значному збільшенні імпорту фінансових послуг, що може позитивно вплинути на конкурентоспроможність України на світовому ринку фінансових послуг [12]. Такий процес, на нашу думку, гальмувати недоцільно, що пов'язано з передачею світового досвіду. Весь час фінансові посередники повинні працювати над збільшенням власних активів, відповідно, українські компанії не є винятком.

Висновки. Отже, Україна на сьогодні перебуває на тому етапі розвитку, коли потрібно здійснювати явні стратегічні дії щодо пошуку нових конкурентних позицій на світовому ринку. Для підвищення конкурентоспроможності України на світовому ринку фінансових послуг доцільно поставити мету розвитку країни як світового фінансового центру з виділенням спеціалізації за чотирма основними напрямками, а саме: на операціях з цінними паперами, страхуванні міжнародних торгових потоків, ісламських фінансових послугах, операціях з китайською валютою ренмінбі.

Список використаної літератури

1. Україна втратила позиції у світовому рейтингу конкурентоспроможності. URL: <https://www.epravda.com.ua/news/2019/10/9/652410/> (дата звернення 23.02.2020).

2. Позиція України в рейтингу країн світу за індексом глобальної конкурентоспроможності 2017-2018. URL: <http://edclub.com.ua/analitika/rozuciya-ukrayiny> (дата звернення 23.02.2020).
3. Основні показники діяльності банків України за 2012–2018 рр. URL: https://bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=34661442 (дата звернення 23.02.2020).
4. Публічні звіти про діяльність Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг за 2012–2018 рр. URL: <https://www.nfp.gov.ua/ua/Richni-zvity-Natskomfinposluh.html> (дата звернення 23.02.2020).
5. Стратегічний план діяльності Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг на 2020–2022 рр.: затв. розпорядженням Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг від 04.06.2019 р. № 1021. URL: https://www.nfp.gov.ua/files/DepFinMon/Strategy/C%D1%82%D1%80%D0%B0%D1%82%D0%B5%D0%B3%D1%96%D1%87%D0%BD%D0%B8%D0%B9_%D0%BF%D0%BB%D0%B0%D0%BD_2020-2022.pdf (дата звернення 23.02.2020).
6. Аналітичні дані щодо розвитку фондового ринку. URL: <https://www.nssmc.gov.ua/news/insights/> (дата звернення 23.02.2020).
7. Стратегія розвитку фінансового сектору України до 2025 року. URL: https://mof.gov.ua/storage/files/Strategija_financovogo_sektoru_ua.pdf (дата звернення 23.02.2020).
8. Литвин О.Є., Білошапка В.В. Особливості цифрового маркетингу в банківській діяльності. *Фінансовий простір*. 2020. №4 (40).
9. Doing Business 2018: Getting Credit – Legal Rights Questionnaire. 2018. 18 р. URL: <http://www.doingbusiness.org/~media/WBG/DoingBusiness/Documents/Methodology/Survey-Instruments/DB18/DB18-Legal-Rights-Creation-questionnaire-en.pdf?la=en> (дата звернення 23.02.2020).
10. Getting Credit Methodology. Doing Business. 2017. URL: <http://www.doingbusiness.org/Methodology/Getting-Credit> (дата звернення 23.02.2020).
11. Литвин О.Є. Нові підходи до шляхів підвищення ефективності банківської системи України // *Механізми забезпечення ефективності та*

конкурентоспроможності банківської системи та економіки України: монографія за заг. ред. д.е.н. Г.Т. Карчевої. Київ: ДВНЗ «Університет банківської справи», 2019. С. 279-287.

12. Литвин О. Україна в системі міжнародних економічних відносин в умовах інституціоналізації та глобальної конвергенції. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Міжнародні відносини.* 2019. Вип. 1(49). С. 36-40.

DOI: [https://doi.org/10.18371/fp.1\(41\).2021.667981](https://doi.org/10.18371/fp.1(41).2021.667981)

JEL Classification: G10, G14, G18, G28.

COMPETITIVE POSITION OF UKRAINE ON THE WORLD MARKET OF THE FINANCIAL SERVICES

LYTVYN Olena

PhD, Associate Professor

Educational and Scientific Institute of

Economic and Social relations,

Banking University

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-3437-2067>

e-mail: kafedra_mm@ukr.net

KHMELEVSKA Victoria

Bachelor student,

Educational and Scientific Institute of

Economic and Social relations,

Banking University

e-mail: wersaweya@gmail.com

Abstract. *The world market of the financial services takes one of the leading places in a structure of the world economy. At the same time, there is a constant movement and redistribution of resources among the participants in the international economic relations. That is why, determining the level of Ukraine's competitiveness and strengthening its competitive advantages is a priority for the formation of the state's economic strategy in the global market of the financial services.*

Keywords: *competitiveness, world market, financial services.*

Nowadays a social development of the countries is formed under the influence of globalization shifts and processes of the economic integration. Strengthening the financial component of globalization is one of its most important features at the present stage. As a result of the global cycle of the capital and related services, a new level of interdependence of the world economies continues to emerge. The growing scale of the financial resources revolves in various areas of the economic activity and has an increasing impact on the development of the world economy. At the same time, there is a constant movement and redis-

tribution of resources among the participants in the international economic relations. That is why, determining the level of Ukraine's competitiveness and strengthening its competitive advantages is a priority for the formation of the state's economic strategy in the global market of the financial services.

The purpose of the article is to assess a competitive position of Ukraine in the global market of the financial services, to highlight problems and develop recommendations for their growth.

Nowadays Ukraine has become more open to foreign financial intermediaries. It has resulted in a significant increase in

imports of the financial services, which may have a positive impact on the competitiveness of Ukraine in the global market of the financial services. In our opinion, it is inexpedient to slow down such a process, which is connected with the transfer of the world experience. Financial intermediaries must work all the time to increase their own assets and of course, Ukrainian companies are not an exception.

Thus, Ukraine is currently at the stage of the development when it is necessary

to take clear strategic actions to find new competitive positions in the world market. Increasing the competitiveness of Ukraine in the global market of the financial services, it is advisable to set the goal of the developing of the country as a global financial center which is specialized in four main areas, such as: securities transactions, international trade insurance, Islamic financial services, and Chinese renminbi transactions.

References

1. Ukraina vtratyła pozytsii u svitovomu reitynhu konkurentospromozhnosti [Ukraine has lost its position in the world competitiveness ranking]. epravda.com.ua. Retrieved from: <https://www.epravda.com.ua/news/2019/10/9/652410/> [in Ukrainian]
2. Pozytsiia Ukrainy v reitynhu krain svitu za indeksom hlobalnoi konkurentospromozhnosti 2017-2018 [Ukraine's position in the ranking of countries according to the global competitiveness index 2017-2018]. edclub.com. Retrieved from: <http://edclub.com.ua/analitika/pozyciya-ukrayiny>. [in Ukrainian]
3. Osnovni pokaznyky diialnosti bankiv Ukrainy za 2012–2018 [The main indicators of the banks of Ukraine for 2012-2018]. bank.gov.ua. Retrieved from: https://bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=34661442 [in Ukrainian]
4. Publichni zvity pro diialnist Natsionalnoi komisii, shcho zdiisniuie derzhavne rehuliuвання u sferi rynkiv finansovykh posluh za 2012–2018 [Public reports on the activities of the National Commission for State Regulation of Financial Services Markets for 2012-2018]. nfp.gov.ua. Retrieved from: <https://www.nfp.gov.ua/ua/Richni-zvity-Natskomfinposluh.html>. [in Ukrainian]
5. Stratehichnyi plan diialnosti Natsionalnoi komisii, shcho zdiisniuie derzhavne rehuliuвання u sferi rynkiv finansovykh posluh na 2020–2022 rr.: zatv. rozporiadzhenniam Natsionalnoi komisii, shcho zdiisniuie derzhavne rehuliuвання u sferi rynkiv finansovykh posluh vid 04.06.2019 r. # 1021. nfp.gov.ua Retrieved from: https://www.nfp.gov.ua/files/DepFinMon/Strategy/C%D1%82%D1%80%D0%B0%D1%82%D0%B5%D0%B3%D1%96%D1%87%D0%BD%D0%B8%D0%B9_%D0%BF%D0%BB%D0%B0%D0%BD_2020-2022.pdf. [in Ukrainian]

6. Analitychni dani shchodo rozvytku fondovoho rynku [Analytical data on the development of the stock market]. nssmc.gov.ua. Retrieved from: <https://www.nssmc.gov.ua/news/insights/>. [in Ukrainian]
7. Stratehiia rozvytku finansovoho sektoru Ukrainy do 2025 roku [Strategy for the development of the financial sector of Ukraine until 2025]. Retrieved from: https://mof.gov.ua/storage/files/Strategija_financovogo_sektoru_ua.pdf. [in Ukrainian]
8. Lytvyn O.Ye. & Biloshapka V.V. (2020). Osoblyvosti tsyfrovoho marketynhu v bankivs-kii diialnosti [Features of digital marketing in banking]. *Finansovyi prostir - Financial space*, 4(40), 117-126. [in Ukrainian]
9. Doing Business 2018: Getting Credit – Legal Rights Questionnaire. 2018. 18 p. Retrieved from: <http://www.doingbusiness.org/~media/WBG/DoingBusiness/Documents/Methodology/Survey-Instruments/DB18/DB18-Legal-Rights-Creation-questionnaire-en.pdf?la=en>.
10. Getting Credit Methodology. Doing Business. 2017. Retrieved from: <http://www.doingbusiness.org/Methodology/Getting-Credit>.
11. Lytvyn O.Ye. (2019). *Novi pidkhody do shliakhiv pidvyshchennia efektyvnosti bankivskoi systemy Ukrainy* [New approaches to ways to increase the efficiency of the banking system of Ukraine]. In H.T. Karchevoi (Ed.), *Mekhanizmy zabezpechennia efektyvnosti ta konkurentospromozhnosti bankivskoi systemy ta ekonomiky Ukrainy - Mechanisms for ensuring the efficiency and competitiveness of the banking system and the economy of Ukraine*. (pp. 279-287). Kyiv: DVNZ «Universy`tet bankivs`koyi spravy`». [in Ukrainian]
12. Lytvyn O. (2019). *Ukraina v systemi mizhnarodnykh ekonomichnykh vidnosyn v umovakh instytutsionalizatsii ta hlobalnoi konverhentsii* [Ukraine in the system of international economic relations in the conditions of institutionalization and global convergence]. *Visnyk Kyivskoho natsionalnoho universytetu imeni Tarasa Shevchenka. Mizhnarodni vidnosyny - Bulletin of Taras Shevchenko National University of Kyiv. International relations*, 1(49), 36-40. [in Ukrainian]

DOI: [https://doi.org/10.18371/fp.1\(41\).2021.829110](https://doi.org/10.18371/fp.1(41).2021.829110)

УДК336.71; 338.124.4

СОВРЕМЕННОЕ СОСТОЯНИЕ БАНКОВСКОЙ СИСТЕМЫ КАЗАХСТАНА В УСЛОВИЯХ КРИЗИСА

ЖАГЫПАРОВА Аида Орынтаевна

кандидат экономических наук, ассоциированный профессор кафедры финансов Евразийского национального университета имени Л. Н. Гумилева, Казахстан
e-mail: Zhagyparova_Aida@mail.ru

СЕМБИЕВА Ляззат Мыктыбековна

доктор экономических наук, профессор кафедры финансов Евразийского национального университета имени Л. Н. Гумилева, Казахстан
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-7926-0443>
e-mail: sembiyeva@mail.ru

САМАРХАН Гулия Айдоосқызы

студентка, Евразийский национальный университет имени Л.Н. Гумилева, Казахстан

Аннотация. В статье исследован практический опыт становления и реформирования банковской системы Республики Казахстан с 1987 г., проанализированы качественные показатели деятельности коммерческих банков, предложены меры с помощью которых можно улучшить финансовое развитие банковской системы Казахстана в условиях кризиса.

Ключевые слова: банковская система, финансовая устойчивость, кризис, антикризисные меры, Национальный банк Республики Казахстан.

Анотація. У статті досліджено практичний досвід становлення та реформування банківської системи Республіки Казахстан з 1987 р., проаналізовані якісні показники діяльності комерційних банків, запропоновані заходи за допомогою яких можна поліпшити фінансовий розвиток банківської системи Казахстану в умовах кризи.

Ключові слова: банківська система, фінансова стійкість, криза, антикризові заходи, Національний банк Республіки Казахстан.

Постановка проблемы. Финансовый кризис вызвал широкий резонанс в мире, показал уязвимость банковских систем большинства государств. Банковские кризисы отражают сложный процесс приспособления банковских систем к новым макроэкономи-

ческим условиям.

В условиях мирового кризиса отношения руководителей коммерческих банков Республики Казахстан (далее – РК) подверглись значительным изменениям. Присутствует тенденция ужесточения требования к за-

емщикам, практически выдача кредитов уменьшилась, постоянно проводятся анализ и оценка рисков. Одним из первоисточников банковского кризиса в Казахстане явилось бесконтрольное внешнее заимствование. Республика столкнулась с негативными последствиями мирового экономического кризиса, государство оказало огромную помощь финансовой системе, при этом заботясь о реальной экономике и благосостоянии граждан.

В период кризисных явлений государство заинтересовано в поддержке банков в целях обеспечения устойчивости всей финансовой системы и экономики. В связи с этим, Президентом РК поручено принять комплекс мер по оздоровлению банковского сектора. Не своевременное принятие данных мер может снизить доверие к банкам, как экономическим посредникам, привести к нестабильности экономики.

Анализ последних исследований и публикаций. Теоретической основой исследования послужили работы по теории банковского дела – С.Б.Мақыша, Г.С. Сейткасимова, О.И. Лаврушина, И.Д. Мамоновой, Gerald Jr., Daniela, Rym Ayadi, Paul Newson, Mishra Diveshi др. В ходе исследования изучены общая и специальная литература, разработки ведущих организаций по системе оценки кредитных рисков теории банковского дела, материалы научных конференций и семинаров, законодательные и другие нормативные акты, соответствующие методические и проектные материалы, а также рекомендации зарубежных исследователей по вопросам формирования и оптимизации деятельности банков.

Целью статьи является обоснова-

ние мер по повышению финансовой устойчивости банковской системы РК в условиях финансового кризиса.

Изложение основного материала исследования. Современная экономика представляет собой очень сложную систему, каждая часть которой тесно связана с другими и играет важную роль. Но, одну из важнейших ролей играет банковская система, обеспечивающая на современном этапе развития экономических взаимоотношений нормальное функционирование всей экономики в целом.

Сейчас невозможно представить гармонично развитое государство без разветвленной сети банков. И действительно, банки играют в современной экономике роль многочисленных сердец, с помощью которых возможно развитие и становление экономикополитической мощи государства. На сегодняшний день, банки являются экономическим инструментом в руках правительства [1]. Самыми важными задачами банков являются: обеспечение бесперебойного денежного оборота и оборота капитала, предоставление широкого круга возможностей вложения денежных средств с целью накопления сбережений народного хозяйства.

Современная банковская система Казахстана сложилась в результате различных преобразований, проведенных в рамках банковской реформы, осуществляемой с 1987 года. Ее формирование делится на три этапа:

На первом этапе (1988–1991 гг.) в условиях существования СССР была проведена реорганизация государственных отраслевых специализированных банков путем передачи части функций центра в республиканские подразделения соответствующих бан-

ков, созданы первые коммерческие банки и сделаны начальные шаги по передаче Госбанку отдельных функций центрального банка.

Второй этап (1992–1993 гг.) характеризуется постепенным переходом Национального банка (далее – НБ) РК к выполнению ряда функций центрального банка в рамках существования рублевой зоны, экстенсивным формированием и развитием коммерческих банков, началом формирования национальной банковской нормативно-правовой базы.

На третьем этапе (с ноября 1993 г.) в связи с введением национальной валюты на НБ РК была возложена полная ответственность за функционирование денежно-кредитной сферы. Вводились классические принципы его взаимоотношений с бюджетом и банками, укреплялась система регулирования деятельности банков [2]. Организационно-правовое оформление двухуровневой банковской системы произошло с принятием Закона Казахской ССР от 7 декабря 1990 г. «О банках и банковской деятельности в Казахской ССР». Дальнейшее совершенствование и реорганизация банковской системы происходило с принятием Закона РК от 13 апреля 1993 г. «О Национальном банке Республики Казахстан», Закона РК от 14 апреля 1993 г. «О банках в Республике Казахстан», «Постановления Президента РК от 15 февраля 1995 г. № 2044 «Об утверждении Программы реформирования банковской системы в Казахстане на 1995 г.», Указа Президента РК, имеющего силу закона, от 31 сентября 1995 г. «О банках и банковской деятельности в Республике Казахстан».

На четвертом этапе (2004 г.) произошли кардинальные изменения в

кредитной системе страны. НБ был реорганизован путем выделения из него государственного учреждения «Агентство Республики Казахстан по регулированию и надзору финансового рынка и финансовых организаций» (Указ Президента РК от 31 декабря 2003 г.) [2, 172], после функции и полномочия Агентства были переданы новообразованному Комитету по контролю и надзору финансового рынка и финансовых организаций НБ РК (Указ Президента РК от 12 апреля 2011 года № 25), а с 1 января 2020 года функционирует новый государственный орган РК – Агентство Республики Казахстан по регулированию и развитию финансового рынка (Указ Президента РК от 11 ноября 2019 года №203 «О дальнейшем совершенствовании системы государственного управления Республики Казахстан»).

Агентство является государственным органом, обеспечивающим надлежащий уровень защиты прав и законных интересов потребителей финансовых услуг, содействующим обеспечению стабильности финансовой системы и развитию финансового рынка, осуществляющим государственное регулирование, контроль и надзор финансового рынка и финансовых организаций, а также иных лиц в пределах компетенции [4].

В настоящее время Республика Казахстан имеет двухуровневую банковскую систему. На первом уровне находится НБ РК. На втором – все остальные банки (рис.1).

НБ РК является государственным органом, обеспечивающим разработку и проведение денежно-кредитной политики государства, функционирование платежных систем, осуществляющим валютное регулирование и ва-

лютный контроль, содействующим обеспечению стабильности финансовой системы и проводящим государственную статистику, а также осуществляющим в пределах своей ком-

петенции государственное регулирование, контроль и надзор за финансовым рынком, финансовыми организациями и иными лицами и в области финансового законодательства РК [5].

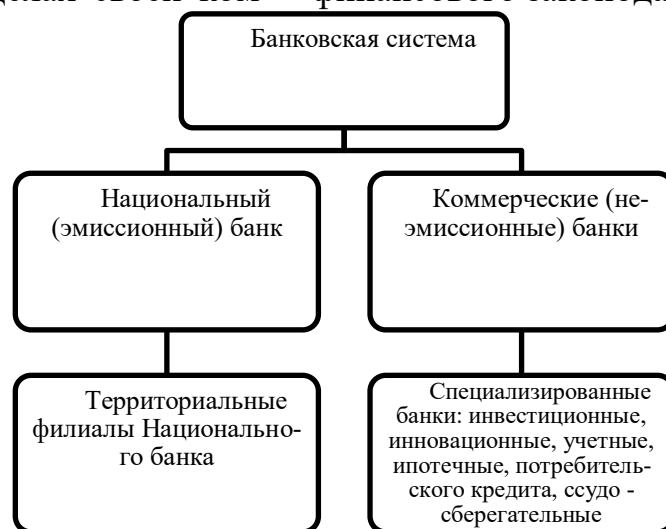

Рис. 1. Банковская система Казахстана

Источник: составлено автором на основе [3]

Законом «О банках и банковской деятельности» определено, что банки второго уровня создаются в форме акционерных обществ без права выпуска акций на предъявителя. Банки могут образовываться на основе любой формы собственности, за исключением государственных банков, которые создаются только на основе государственной собственности. Учредителями и акционерами банков могут быть юридические и физические лица-нерезиденты Казахстана с учетом особенностей создания дочерних банков банками-нерезидентами РК, предусмотренные законом. Банкам второго уровня разрешается привлечение денежных средств от юридических и физических лиц, открытие и введение корреспондентских счетов банков и небанковских финансовых учреждений, а также металлических счетов банков; осуществление кассовых, переводных, учетных, ссудных, трасто-

вых, клиринговых, сейфовых, ломбардных операций; финансирование капитальных вложений; также разрешено проведение операций с иностранной валютой [7]. По состоянию на 1 марта 2021 года в РК функционируют 25 банков, из них 15 банков с иностранным участием, в том числе 12 дочерних банков второго уровня, 1 банк со 100% государственным участием (рис. 2).

Тенденция сокращения количества банков в условиях роста неопределенности была обусловлена рядом причин. К их числу можно отнести: отзыв лицензий, слияния с другими банками, преобразования в филиал, добровольная ликвидация и другие причины.

Банковский сектор Казахстана продолжает оставаться основным каналом перемещения денежных средств из финансового сектора в реальный сектор экономики. Его состояние в насто-

ящий момент определяет влияние трех системных факторов – это снижение доступа к дешевым внешним ресурсам, нерешенные структурные про-

блемы в экономике, колебания валютного курса.

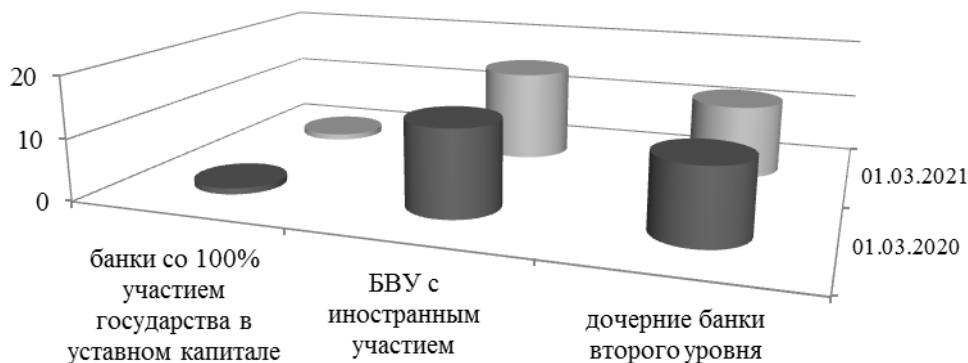

Рис. 2. Структура банковского сектора РК

Источник: составлено автором на основе [11], [12]

Из табл. 1 можно понять, что банковской сектор имеет значимую роль в экономике Казахстана. Большую часть охватывает отношение активов к ВВП

– 41,6 %, а коэффициент размещения части средств во внутренние активы на 01.03.2021 г. составляет 1,053.

Таблица 1

Роль банковского сектора в экономике РК

Наименование показателя	01.03.20 20	01.03.20 21
ВВП, млрд. тг	69 679,6	74 961,6
Отношение активов к ВВП, %	38,4%	41,6%
Отношение ссудного портфеля к ВВП, %	20,9%	20,5%
Отношение вкладов клиентов к ВВП, %	25,6%	29,5%
Коэффициент размещения части средств во внутренние активы	1,029	1,053

Источник: составлено автором на основе [11], [12]

Устойчивая банковская система крайне важна для безопасного функционирования государства, ее успешное развитие необходимо для экономики, так как она обеспечивает кредитно-финансовое обслуживание всего хозяйственного оборота страны [8]. В условиях экономической нестабильности происходит эскалация негативных факторов в финансово-кредитной сфере. Это требует от современных коммерческих банков адекватной системы управления финансовой устой-

чивостью, в основе которой – диагностика финансового состояния банка. Аспекты анализа и оценки финансового состояния банка приобретают самостоятельное теоретическое и прикладное значение. Всесторонний анализ финансового состояния банка повышает надежность как отдельного банка, так и всей банковской системы в целом.

Финансовая устойчивость коммерческого банка может рассматриваться как комплексная характеристика, от-

ражающая состояние его финансовых ресурсов, которые обеспечивают все аспекты деятельности банка и позволяют сохранять платежеспособность, ликвидность, прибыльность [9]. Обеспечение финансовой устойчивости является основополагающей целью деятельности любого коммерческого банка. Следовательно, управленческая система банка должна быть настроена таким образом, чтобы движение всех

имеющихся ресурсов (финансовых, информационных, человеческих, временных, технических) было направлено на достижение вышеуказанной цели. Финансовая устойчивость банка определяется результатами оценки его финансового состояния на определенный момент времени. В экономической литературе выделяют 4 типа финансовой устойчивости (табл. 2).

Таблица 2

Типы финансовой устойчивости

№	Наименование	Сохранение финансовой устойчивости
1.	текущая	на данный момент времени
2.	краткосрочная	на срок до 90 дней
3.	среднесрочная	на срок до 180 дней
4.	долгосрочная	на срок свыше 180 дней

Источник: составлено автором на основе [10]

Для лучшего понимания процессов, происходящих внутри банка, а также процессов взаимодействия банка с окружающей средой целесообразно использовать системный подход как один из наиболее современных и распространенных методов исследования различных объектов. Рассматривая современный коммерческий банк как открытую социально-экономическую систему, можно утверждать, что на финансовую устойчивость оказывают влияние две группы факторов: внешние (включают факторы макросреды, а также факторы инфраструктуры региона, в котором функционирует банк) и внутренние (происходящие внутри банка взаимодействия составляющих его элементов (подразделений или конкретных сотрудников) для достижения поставленных целей).

Основными источниками проявления кризисных явлений в банковском секторе РК являются кредитная экспансия, внешний долг банковской системы, слабость ресурсной базы бан-

ков Казахстана, высокая концентрация банковской системы и кредитный либерализм.

Практика показывает, что кризисы неодинаковы не только по своим причинам и последствиям, но и по своей сути. Существуют специфические особенности в типологии банковских кризисов. Необходимость в разветвленной классификации кризисов связана с дифференциацией средств и способов управления ими. Многообразие кризисных ситуаций обусловлено открытостью банковской отрасли как системы, взаимодействием с внешней и внутренней средой. Кризис в банковской сфере можно охарактеризовать по классификационным признакам, учитывающим индивидуальные особенности протекания кризиса в банках. Мировой кризис привнес достаточно много новых факторов, влияющих на банковский сектор РК, которые складываются в новые доминанты развития финансовой системы Казахстана. Если рассматривать фи-

нансовые аспекты среди тенденций, преобладающих в последнее время, то можно выделить следующие: резкое сокращение темпов роста банковской

системы, существенное ухудшение качества активов, снижение доходности казахстанских банков.

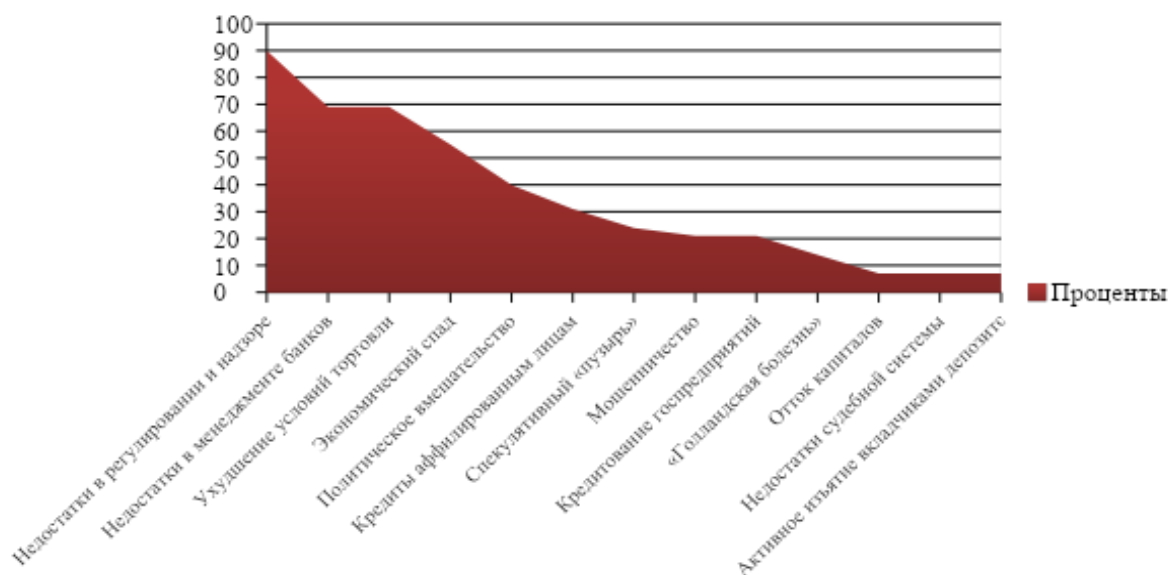

Рис. 3. Степень влияния различных факторов на развитие кризисных явлений в банковском секторе

Источник: составлено автором на основе [15]

Анализ и оценка финансового состояния коммерческого банка являются важными элементами процесса управления. С помощью анализа, как функции управления, осуществляется внутреннее регулирование деятельности банка. Дальнейшее изложение материала будет основываться на понимании того, что субъектом анализа является управленческий коллектив коммерческого банка, на который возложены соответствующие аналитико-контрольные функции. Проанализируем основные показатели функционирования банковского сектора РК и антикризисные меры НБ РК.

Активы банков второго уровня РК по состоянию на 01.03.2021 г. составили 31995,4 млрд. тг (на 01.01.2021 г. – 31 171,7 млрд. тг), увеличение с начала 2021 г. – 2,6%. В структуре активов наибольшую долю (45,3%) занимает ссудный портфель

(основной долг) в сумме 15373,2 млрд. тг (уменьшение с 01.01.2021 г. на 2,7% с 15 792,1 млрд. тенге) (табл. 3).

Вклады клиентов занимают значительную часть пассивов, в 2020 г. – 17813,8 млрд. тг или 66,6%, в 2021 г. – 22106,4 млрд. тг или 69,1%. Год за годом вклады клиентов увеличиваются и сохраняет свою позицию. Вклады клиентов по состоянию на 01.03.2021 г. составляют 22106,4 млрд. тг или 79,2% от совокупных обязательств, прирост с 01.03.2020 г. составил 4292,6 млрд. тг или 24%, в частности, прирост вкладов юридических лиц составил 2479,1 млрд. тг, вкладов физических лиц – 16% (рис. 4).

Регулятивный капитал за год показал позитивную динамику и на 01.03.2021 г. составил 4942,8 млрд. тг, коэффициенты достаточности капита-

ла к1 – 21,8%, к1-2 – 21,8%, к2 – 27,4% (табл. 4).

Таблица 3

Структура совокупных активов банковского сектора РК

Наименование показателя	01.03.2020		01.03.2021	
	млрд. тг	в % к итогу	млрд. тг	в % к итогу
Наличные деньги, аффинированные драгметаллы и корреспондентские счета	3374,9	11,7	3100,2	9,1
Вклады, размещенных в других банках	1874,4	6,5	4826,6	14,2
Ценные бумаги	6423,4	22,3	7855,3	23,1
Банковские займы и операции «обратное РЕПО»	14 537,6	50,4	15 373,2	45,3
Инвестиции в капитал	479,3	1,7	584,1	1,7
Прочие активы	21 555,3	7,5	2234,2	6,6
Всего активы (без учета резервов (провизий))	28 844,9	100	33 973,5	100
Резервы (провизии) в соответствии с требованиями международных стандартов финансовой отчетности, в том числе:	-2114,5	-7,3	-1978,1	-5,8
Резервы (провизии) по корреспондентским счетам и вкладам в других банках	-5,1	0,0	-5,0	0,0
Резервы (провизии) по ценным бумагам	-34,9	-0,1	-39,8	-0,1
Резервы (провизии) по банковским займам и операциям «Обратное РЕПО»	-1949,2	-6,8	-1795,4	-5,3
Резервы (провизии) на покрытие убытков по инвестициям в дочерние и ассоциированные организации	-47,3	-0,2	-0,1	0,0
Резервы (провизии) по прочей банковской деятельности и по дебиторской задолженности	-77,9	-0,3	-137,8	-0,4
Всего активы	26 730,5		31 995,4	

Источник: составлено автором на основе [11], [12]

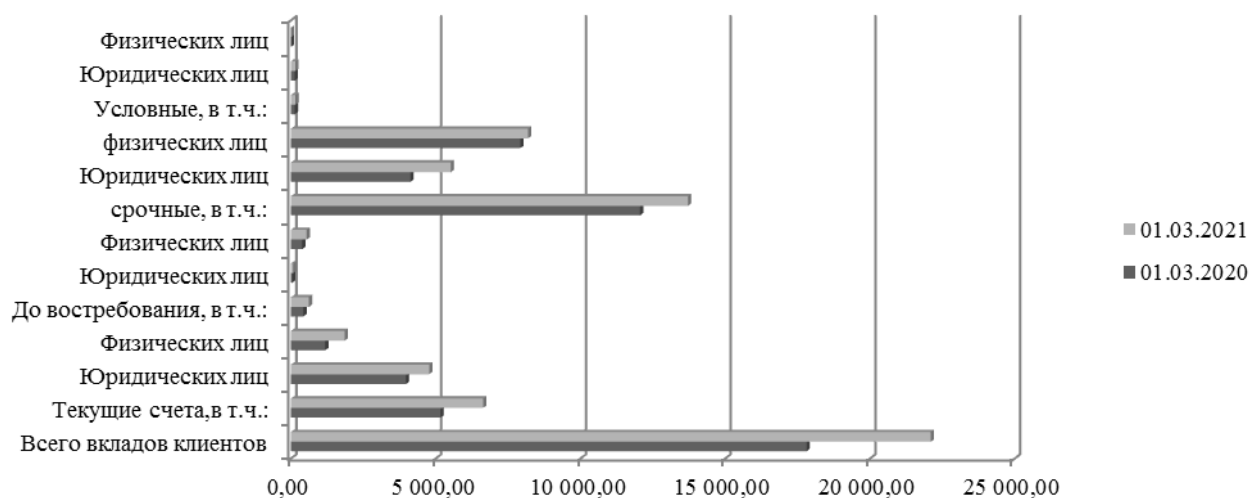

Рис. 4. Динамика вкладов банковского сектора РК

Источник: составлено автором на основе [11], [12]

Позитивную динамику за период исследования продемонстрировали также коэффициенты ликвидности к4, к4-1, к4-2, к4-3 (рис. 5). Высоколик-

видные активы (среднемесячное значение) составили 9 326,3 млрд. тг или 34,9% от активов (на начало 2020 г. –

9 174,6 млрд. тг), увеличение с начала 2020 г. – 1,7%.

Таблица 4

Достаточность собственного капитала банковского сектора РК

Наименование	01.03.2020		01.03.2021	
	млрд. тг	%	млрд. тг	%
Капитал первого уровня, в том числе:	3694.4	79.7	3931.7	79.5
Основной капитал	3689.6	79.6	3927.1	79.5
Добавочный капитал	4.6	0.1	4.6	0.1
Капитал второго уровня	938.5	20.3	1011.1	20.5
Корректировка собственного капитала	162.8	3.51	58.3	1.18
Всего расчетный собственный капитал	4633.0	100	4942.8	100
Коэффициент достаточности собственного капитала k1	-	19.8	-	21.8
Коэффициент достаточности собственного капитала k1-2	-	19.8	-	21.8
Коэффициент достаточности собственного капитала k2	-	24.8	-	27.4

Источник: составлено автором на основе [11], [12]

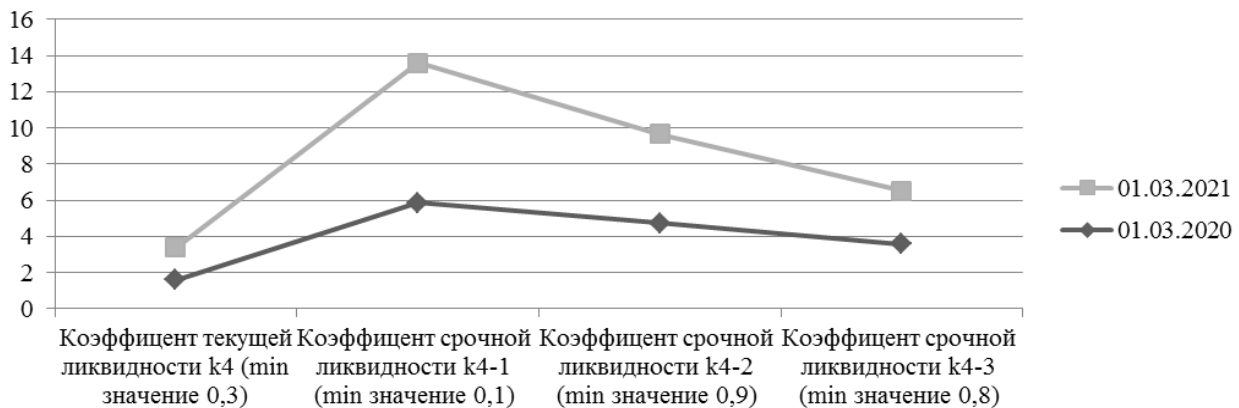

Рис. 5. Динамика ликвидности банковского сектора РК

Источник: составлено автором на основе [11], [12]

При этом, доходность банковского сектора остается стабильной (рис. 6).

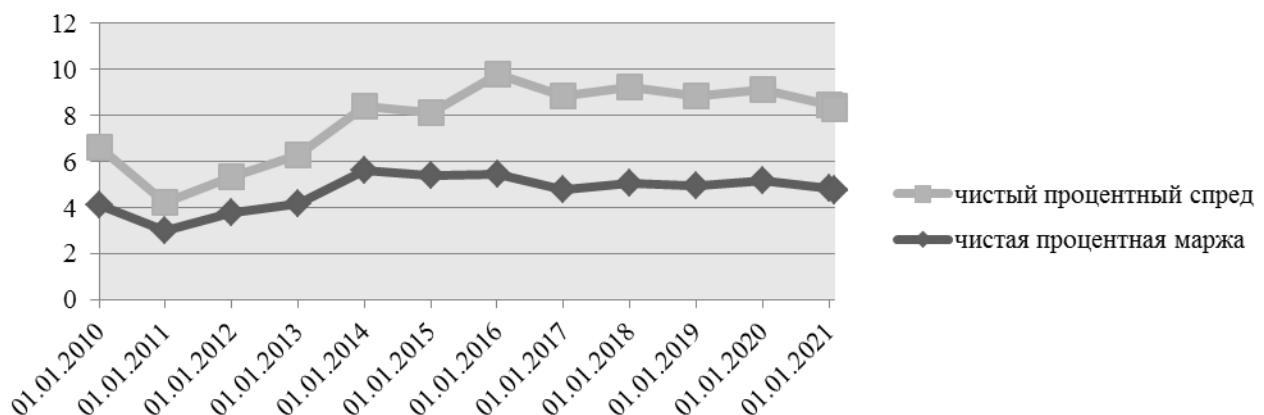

Рис. 6. Доходность банковского сектора РК

Источник: составлено автором на основе [11], [12]

Анализ концентрации банковского сектора РК показал, что по состоянию на 01.03.2021 г. доля 5 крупнейших банков в совокупных активах банковского сектора снизилась с 64,0% до

63,9%, в совокупных вкладах клиентов - увеличилась до 67,1%, в совокупном ссудном портфеле - увеличилась до 66,4% (табл. 5).

Таблица 5

Концентрация банковского сектора РК

Наименование показателя	01.01.2021	01.03.2021
Доля 5 крупнейших банков в совокупных активах банковского сектора РК	64,0%	63,9%
Доля 5 крупнейших банков в совокупном ссудном портфеле банковского сектора РК	64,5%	66,4%
Доля 5 крупнейших банков в совокупных вкладах клиентов банковского сектора РК	66,5%	67,1%

Источник: составлено автором на основе [11], [12]

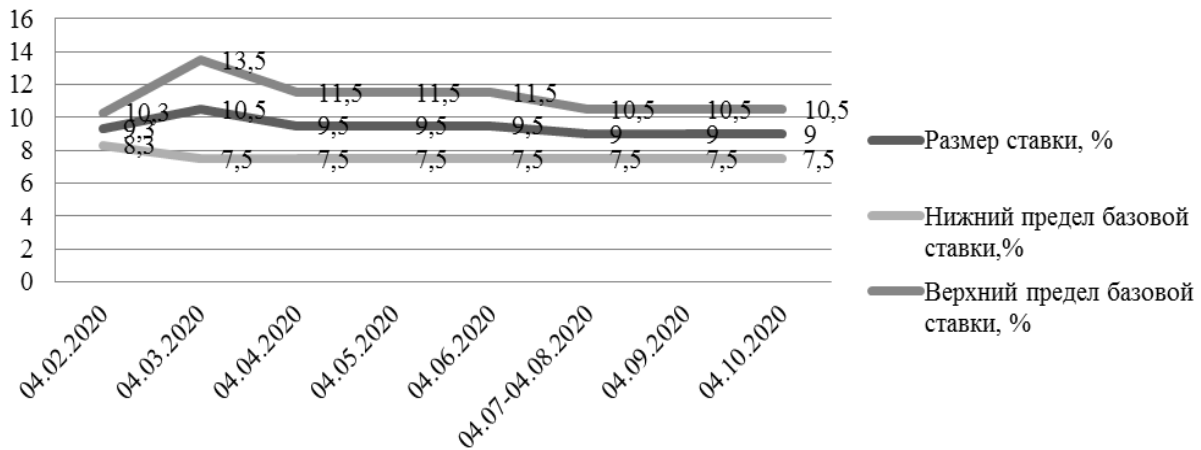
Оценка антикризисных мер НБ РК свидетельствует о том, что на фоне негативного влияния пандемии COVID-19 и снижения цен на мировых сырьевых рынках на экономику Казахстана, Национальный банк страны проводит оперативную и слаженную работу в рамках денежно-кредитной политики, в режиме инфляционного таргетирования при плавающем обменном курсе тенге. Основным инструментом денежно-кредитной политики Национального банка является базовая ставка. После обвала цен на нефть и в целом на энергоресурсы НБ РК запустил ряд необходимых мер, направленных на обеспечение макроэкономической стабильности и снижение последствий внешних шоков для экономики Казахстана. Так, 10.03.2020 г. регулятор принял внеочередное решение о повышении базовой ставки до 12,0% с расширением процентного коридора до $\pm 1,5$ п. п. Это решение способствовало снижению давления на курс, предотвращая рост инфляционных ожиданий и эффект переноса обменного курса на цены. С начала апреля

2020 г., учитывая риск значительного снижения экономической активности в стране, НБ РК начал процесс постепенного смягчения денежно-кредитных условий, принято решение о снижении базовой ставки до 9,5% с расширением процентного коридора до ± 2 п. п. Снижение базовой ставки в комплексе с другими антикризисными мерами позволило сгладить влияние последствий коронавируса на казахстанскую экономику и поддержать деловую активность. Далее, по мере ослабления давления на валютном рынке и снижения проинфляционных рисков, с одновременным нарастанием опасений, связанных с более резким, чем ожидалось ранее, спадом деловой активности в первом полугодии 2020 г., НБ РК в июле 2020 г. снизил базовую ставку до 9% с сужением процентного коридора до $\pm 1,5$ п. п., которая сохраняется на этом уровне. Последующее снижение базовой ставки было ограничено ввиду сохранения повышенной неопределенности как на внутреннем, так и на внешних рынках. С учетом снижения базовой ставки в апреле и июле и прогноза годовой ин-

фляции в 2020 г. значение базовой ставки в реальном выражении составило 1,9% в октябре 2020 г. Это ниже

3%-3,5%. Соответственно можно сказать, что денежно-кредитная политика носит стимулирующий характер

кредитная политика носит стимулирующий характер.

ис. 7. Размер базовой ставки в РК в 2020 г., %
 Источник: составлено автором на основе [6]

По итогам октября 2020 г. годовая инфляция составила 7,1%, что несколько ниже оценок НБ РК и свидетельствует о стабилизации ситуации на потребительском рынке. В свою очередь, продовольственная и непродовольственная инфляция сложились также ниже оценок. Так, индекс цен на продовольственные товары составил 110,7% при прогнозном значении 111,5%, на непродовольственные — 105,6% при прогнозе 116,7% (рис. 8). Динамика инфляции формировалась

под влиянием введения карантинных мер на фоне распространения коронавирусной инфекции и последующего повышения спроса на определенные товары [13]. Прогноз инфляции в текущем году предусмотрен в пределах 8%-8,5%, при этом ввиду текущей ситуации и проделанной работы НБ РК годовая инфляция по итогам 2020 г. прогнозируется ниже прогнозных значений, а в 2021 г. предполагается снижение инфляции к верхней границе целевого коридора 4%-6%.

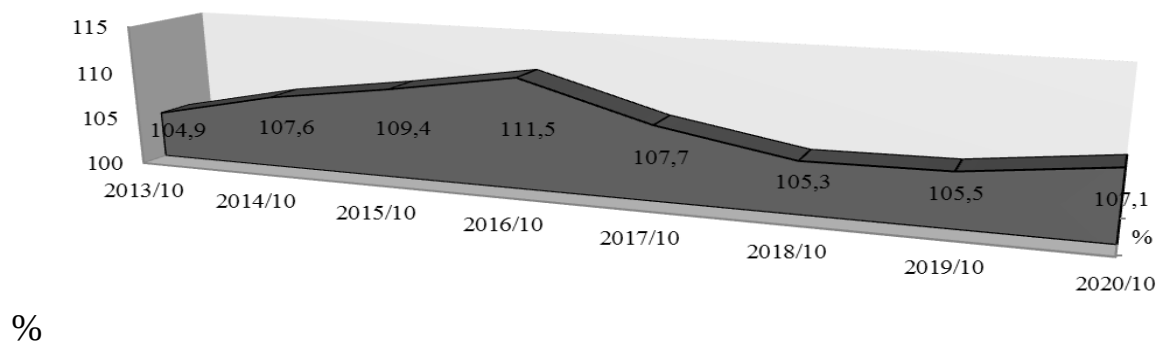

Рис. 8. Индекс потребительских цен в РК,
 Источник: составлено автором на основе [13]

Решительные и своевременные действия НБ РК в рамках денежно-

кредитной политики и проведение антикризисных мер позволили нивелировать негативные последствия кризиса и оказали положительное влияние на восстановление деловой активности в стране. Индекс деловой активности в октябре 2020 г. увеличился до 48,8%, что является лучшим показателем за год. В свою очередь, кредитование экономики увеличилось на 7,1% за год, до 14,3 трлн тг. Рост обусловлен в том числе льготным кредитованием со стороны НБ РК, который финансирует государственные и правительственные программы на общую сумму до 2,3 трлн. тг, что составляет более 50% финансирования антикризисного пакета и является беспрецедентным. Восстановление деловой активности в стране также характеризуется положительной динамикой в ре-

альном секторе экономики.

Представители МВФ дали положительную оценку антикризисным мерам НБ и Правительства РК по борьбе с пандемией коронавируса. По мнению МВФ, меры, проведенные в ответ на пандемию COVID-19 и резкое ухудшение внешних условий, были решительными и своевременными.

Казахстан поставил цель не только минимизировать последствия кризисных явлений через поддержку банков, поддержку малого и среднего бизнеса, рынка ипотечного кредитования, но и выйти на качественно новый уровень развития. Кроме того, антикризисную программу Казахстана положительно характеризуют прозрачность и поступательность.

Таблица 6

Антикризисная программа Казахстана в период кризиса

Наименование мероприятия	Принятые меры (Да/нет)
Повышение требований к нормативам безопасного и ликвидного функционирования банков	Да
Увеличение требований к минимальному размеру уставного и регулятивного (собственного) капитала	Да
Поддержание ликвидности банков	Да
Совершенствование банковского законодательства и нормативных актов, регулирующих деятельность банков	Да
Совершенствование системы страхования вкладов физических лиц	Да
Снижение нормативов обязательных резервных требований и порядка их соблюдения; ставки рефинансирования	Да

Источник: составлено автором на основе [16]

В период кризисных явлений государство заинтересовано в поддержке банков в целях обеспечения устойчивости всей финансовой системы и экономики. В связи с этим, Президентом РК поручено принять комплекс мер по оздоровлению банковского сектора. Несвоевременное принятие данных мер может снизить доверие к

банкам, как экономическим посредникам, что необходимо для обеспечения стабильности экономики. Основными целями Программы являются:

- повышение эффективности надзорного процесса для предупреждения рисков в банковском секторе на раннем этапе;
- солидарная докапитализация

банков с акционерами и обеспечение финансовой стабильности банковского сектора;

- восстановление кредитования реального сектора экономики;
- осуществление бесперебойного оказания банковских услуг экономике и населению;
- обеспечение конкурентоспособности банковского сектора в рамках интеграционных процессов (ВТО и ЕЭП).

Государственные меры по обеспечению финансовой устойчивости банковского сектора будут осуществляться по трем основным направлениям:

- изменение регулятивной и надзорной среды для повышения качества и оперативности надзорного реагирования;
- оздоровление системообразующего банка;
- меры по докапитализации крупных банков.

Основными принципами Программы являются платность, срочность и возвратность государственных средств, добровольное участие банков и солидарная ответственность акционеров банков.

В целях обеспечения условий для оздоровления и роста капитализации банков на принципах солидарного участия акционеров, будет оказана государственная поддержка за счет инвестиций НБ РК. Акционерное общество «Казахстанский фонд устойчивости» является оператором Программы и реализует механизм финансовой поддержки банков, предоставляя денежные средства на условиях субординированного долга, соответствующего критериям для включения в состав регуляторного капитала бан-

ка.

Кроме того, снижение числа игроков на банковском рынке отрицательно сказывается на уровне банковской конкуренции. Данные анализа показывают, что уровень конкуренции на банковском рынке Казахстана уступает рынкам развитых стран.

В целях финансового оздоровления банков и повышения стабильности казахстанской банковской системы необходимо последовательное проведение следующих мер: увеличение капитала банков, улучшение качества активов, реструктуризация банковской системы. Реструктуризации кредитных организаций рассматривается как одно из направлений поддержания стабильности банковской системы.

Казахстан стремится в тридцатку наиболее развитых государств. В этих странах доступность банковских кредитов обеспечивается только за счет низкой ставки рефинансирования и высокого уровня монетизации экономики. То есть, за счет адекватной денежно-кредитной политики. Никакие другие пути обеспечения доступности кредитов не используются, поскольку они приводят к искажению рыночных отношений. Текущая ситуация в Казахстане, когда государство выделяет деньги из бюджета, Национального фонда и ЕНПФ для кредитования частного и государственного бизнеса по субсидированным ставкам, является для развитых стран крайним исключением, а не нормой.

Ставки по кредитам от 6% и выше вполне приемлемы для текущего этапа развития нашей экономики. В таких условиях бизнес и население с удовольствием берут кредиты, в результате быстро растет спрос и инвестиции в экономике, что дает большой стимул

для роста ВВП.

Есть три ключевые причины, по которым Казахстан не смог достичь идеальной банковской системы.

Первое. Сейчас всё в экономике было бы значительно лучше, если бы правительство реализовало свои планы по диверсификации. В этом случае страна не зависела бы от цены на нефть, и экономику так не лихорадило, как сегодня. В недиверсифицированной и импортозависимой экономике, как у нас, падение цен на нефть автоматически означает девальвацию национальной валюты и последующий рост инфляции. Процентные ставки на финансовом рынке напрямую зависят от инфляции. То есть, как только увеличивается инфляция, немедленно растут ставки на депозиты и кредиты.

Второй причиной является неверная денежно-кредитная политика, которую проводил Национальный банк до февраля 2016. Если бы мы перешли на инфляционное таргетирование несколько лет назад, то даже при отсутствии диверсификации экономики текущая инфляция была бы гораздо ниже. Также у нас не было бы шоковых девальваций, подобных тем, которые случились в 2014 и 2015 гг. В отсутствие скачкообразных девальваций и инфляций доверие к тенге было бы на гораздо большем уровне, что автоматически означает низкий уровень долларизации депозитов. Поскольку сегодня, единственный драйвер для роста у нас - нефть, при низких ценах на сырье нас ждут тяжелые года. Этот сложный период может продлиться еще больше, если экономические власти продолжают совершать ошибки и не смогут завоевать доверие к себе. Пока в этом уверенности нет.

Третьей причиной является искаже-

ние рыночных отношений в банковском секторе со стороны государства. Использование государственных денег для кредитования бизнеса по субсидированным процентным ставкам приводит к искажению рыночных отношений. У государства ресурсы ограничены, и оно субсидирует ставки только для очень малой части заемщиков. То есть это дает минимальный эффект для экономики, скорее, наносит большой вред. Субсидирование любого частного бизнеса приводит к снижению рыночной мотивации и развитию у реального сектора экономики бюджетного иждивенчества. Государство, вместо того, чтобы проводить разумную монетарную и фискальную политики, выступает конкурентом для коммерческих банков, искажая рыночное ценообразование в банковском секторе.

Выводы. Роль банковского сектора в развитии экономики можно повысить: минимизировав риски и обеспечив высокий уровень доверия и прозрачности, создав адекватный условиям рынка бизнес-климат. В данный момент на банковском рынке в условиях роста неопределенности обозначились опасные тенденции: валютизация, кредитование заемщиков при отсутствии признаков реальной деятельности, ненадлежащие активы банков, наличие рисков портфельных ссуд, переоцененные залоги, а также отсутствие реальных признаков связанности заемщика с собственником и другие причины. Все это снижает роль банков в создании новой стоимости, в стимулировании развития реального сектора экономики. Проведенный анализ качественных показателей деятельности коммерческих банков в Республике Казахстан, позволил сде-

лать выводы об их позитивной динамике. Банковский сектор Казахстана по динамике своего развития намного опережает как темпы роста ВВП, так и наиболее успешные несырьевые отрасли страны. Привлекая внешнее финансирование, банки наряду с нефтяными компаниями являются основными поставщиками валютных средств в республику, оказывая существенное влияние на курсообразование национальной валюты. Рассматривая динамику капитала крупнейших банков Казахстана, представленную в ходе исследования было отмечено, что к пятерке лидеров по капиталу можно отнести Народный банк Казахстана, ДБ АО «Сбербанк», АО «KaspiBank», АО «ForteBank», АО «Банк ЦентрКредит». В целях дальнейшего развития

банковского сектора, а также, учитывая предстоящее вступление Казахстана в ВТО, предполагается провести работу по совершенствованию банковского законодательства с учетом международных стандартов, развитию конкуренции либерализации доступа иностранных банков на отечественный финансовый рынок, принятию мер по совершенствованию консолидированного надзора на основе оценки рисков (с учетом действующих конгломератов в РК и возникающих в связи с этим рисков), снижению банковских рисков связанных с экспансией банков на внешние рынки, потребительским кредитованием и кредитованием малого бизнеса, совершенствованию финансовой статистики.

Список литературы

1. Сейткасимов, Г.С. Банковское дело: учебник. А.: Каржы-каражат, 2011. 182 с.
2. Жоламанова, М.Т. Деньги. Кредит. Банки: Учебное пособие. Алматы: Евразийский институт рынка, 2011. 384 с.
3. Мақыш С.Б. Банк ісі: Оқулық. Алматы: Жеті жарғы, 2009. 552 бет.
4. Официальный сайт Агентства Республики Казахстан по регулированию и развитию финансового рынка. URL: <https://www.gov.kz>.
5. О Национальном Банке Республики Казахстан: Закон РК от 30 марта 1995 года № 2155. URL: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=1003548. (дата обращения: 10.04.2021)
6. Официальный интернет-ресурс Национального банка Республики Казахстан. URL: <https://www.nationalbank.kz>. (дата обращения: 10.04.2021)
7. О банках и банковской деятельности в Республике Казахстан: Закон РК от 31 августа 1995 года № 2444. URL: https://online.zakon.kz/document/?doc_id=1003931. (дата обращения: 10.04.2021)
8. Банковское дело: учебное пособие / Л. И. Юзвович та ін.; под ред. Н. Н. Мокеевой. Екатеринбург: Изд-во Урал. ун-та, 2020. 296 с.

9. Соколинская Н.Э. Банки, монетарное регулирование и финансовые рынки на пути к устойчивому росту экономики: монография. М.: Русайнс, 2018. 119 с.
10. Коробова Г.Г. Банковское дело: учебник. М.: Магистр, 2018. 480 с.
11. Текущее состояние банковского сектора Республики Казахстан по состоянию на 1 марта 2020 года. URL: <https://www.gov.kz>. (дата обращения: 10.04.2021)
12. Текущее состояние банковского сектора Республики Казахстан по состоянию на 1 марта 2021 года. URL: <https://www.gov.kz>. (дата обращения: 10.04.2021)
13. Бюро национальной статистики Агентства по стратегическому планированию и реформам Республики Казахстан. URL: <https://www.gov.kz/memleket/entities/stat?lang=ru>. (дата обращения: 10.04.2021)
14. Niyazbekova Sh., Kosmagambetova, S. Global banking crises: causes, factors and implications. *Вестник финансового университета*. 2014. 1. С. 110-121.
15. Caprio, G., Klingebiel, D. (1997). Bank In solvency: Bad Luck, Bad Policy, or Bad Banking? Annual World Bank Conference on Development Economics 1996. Washington, DC, p. 79-104.
16. Об итогах работы банковских систем государств-участников ЕвразЭС и перспективах развития банковского сектора государств Сообщества. URL: <http://www.evrazes.com>. (дата обращения: 10.04.2021)

DOI: [https://doi.org/10.18371/fp.1\(41\).2021.829110](https://doi.org/10.18371/fp.1(41).2021.829110)

JEL Classification: E58, G01, G21, H12

CURRENT STATE OF THE BANKING SYSTEM OF KAZAKHSTAN IN THE CONDITIONS OF THE CRISIS

ZHAGYPAROVA Aida*Ph.D in Economics, Associate Professor of the Finance department**L.N. Gumilyov Eurasian National University, Kazakhstan**e-mail: Zhagyparova_Aida@mail.ru***SEMBIYEVA Lyazzat***Doctor of Economics, Professor of Finance department**L.N. Gumilyov Eurasian National University, Kazakhstan**ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-7926-0443>**e-mail: sembiyeva@mail.ru***SAMARKHAN Guliya***Student,**L.N. Gumilyov Eurasian National University, Kazakhstan*

Abstract. *The article examines the practical experience of formation and reform of the banking system of the Republic of Kazakhstan since 1987, analyzes the quality indicators of commercial banks, proposed measures to improve the financial development of the banking system of Kazakhstan in a crisis period.*

Keywords: *banking system, financial stability, crisis, anti-crisis measures, National Bank of Kazakhstan.*

The article contains a retrospective analysis of development of the banking system of Kazakhstan, by identifying five stages of its development. Currently, the Republic of Kazakhstan has a two-tier banking system. The functions of the National Bank of Kazakhstan and the organization peculiarities of commercial banks are analyzed. On March 1, 2021, 25 banks operate in the Republic of Kazakhstan, of which 15 banks with foreign participation, including 12 subsidiary banks of the second tier, 1 bank with 100% state participation.

The authors identified the tendency for

a reduction in the number of banks in the face of growing uncertainty was due to a number of reasons. Among them are: the revocation of licenses, mergers with other banks, the transformation into a branch, voluntary liquidation and other reasons.

The banking sector of Kazakhstan continues to be the main channel for the movement of funds from the financial sector to the real sector of the economy. Its state at the moment is determined by the influence of three systemic factors - a decrease in access to cheap external resources, unresolved structural problems

in the economy, and exchange rate fluctuations.

The main sources of manifestation of crisis phenomena in the banking sector of Kazakhstan are credit expansion, external debt of the banking system, weak resource base of banks in Kazakhstan, high concentration of the banking system and credit liberalism.

If we consider the financial aspects among the trends prevailing in recent years, the following can be distinguished: a sharp decline in the growth rate of the banking system, a significant deterioration in the quality of assets, and a decrease in the profitability of Kazakhstani banks.

The authors analyzed the main indicators of the functioning of the banking sector of the Republic of Kazakhstan and the anti-crisis measures of the National Bank of the Republic of Kazakhstan. It is clear that in times of crisis, the state is interested in supporting banks in order to ensure the stability of the entire financial system and economy. In this regard, the

President of the Republic of Kazakhstan instructed to take a set of measures to improve the banking sector. Late adoption of these measures can reduce the credibility of banks as economic intermediaries, which is necessary to ensure the stability of the economy.

Government measures to ensure the financial stability of the banking sector will be carried out in three main areas:

- changing the regulatory and supervisory environment to improve the quality and efficiency of supervisory response;
- rehabilitation of a systemically important bank;
- measures for additional capitalization of large banks.

The main principles of the Program are payment, urgency and repayment of public funds, voluntary participation of banks and joint and several liability of bank shareholders.

References

1. Seitkasimov, G.S. (2011). *Bankovskoe delo [Banking: textbook]*. A.: Karzhyskarazhat. [in Russian]
2. Zholamanova, M.T. (2011). *Den'gi. Kredit. Banki: Uchebnoe posobie [Money. Credit. Banks: Study Guide]*. Almaty: Eurasian Market Institute. [in Russian]
3. Makysh, S.B. (2009). *Bank ici: Onulyk*. Almaty: Zheti zhargy. [in Kazakh]
4. Ofitsial'nyy sayt Agentstva Respubliki Kazakhstan po regulirovaniyu i razvitiyu finansovogo rynka [The official website of the Agency of the Republic of Kazakhstan for the Regulation and Development of the Financial Market]. Retrieved from: <https://www.gov.kz>. [in Russian]
5. Law of the Republic of Kazakhstan No. 2155 “On the National Bank of the Republic of Kazakhstan” (1995, March 30). Retrieved from: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=1003548. [in Russian]

6. Ofitsial'nyy internet-resurs Natsional'nogo banka Respubliki Kazakhstan [Official Internet resource of the National Bank of the Republic of Kazakhstan]. Retrieved from: <https://www.nationalbank.kz>. [in Russian]
7. Law of the Republic of Kazakhstan No. 2444 “On banks and banking activities in the Republic of Kazakhstan” (1995, August 31). Retrieved from: https://online.zakon.kz/document/?doc_id=1003931. [in Russian]
8. Yuzvovich, L. I., Mokeeva, N.N., Slepukhina, Yu.E & et al. (2020). *Bankovskoe delo: uchebnoe posobie [Banking: textbook]*. Yekaterinburg: Ural Publishing House University. [in Russian]
9. Sokolinskaya, N.E. (2018). *Banki, monetarnoe regulirovanie i finansovye rynki na puti k ustoychivomu rostu ekonomiki [Banks, monetary regulation and financial markets on the way to sustainable economic growth: monograph]*. M.: Rusays. [in Russian]
10. Korobovoi, G.G. (2018). *Bankovskoe delo: uchebnik [Banking: textbook]*. M.: Magister. [in Russian]
11. Tekushchee sostoyanie bankovskogo sektora Respubliki Kazakhstan po sostoyaniyu na 1 marta 2020 goda [Current state of the banking sector of the Republic of Kazakhstan as of March 1, 2020]. Retrieved from: <https://www.gov.kz>. [in Russian]
12. Tekushchee sostoyanie bankovskogo sektora Respubliki Kazakhstan po sostoyaniyu na 1 marta 2021 goda [Current state of the banking sector of the Republic of Kazakhstan as of March 1, 2021]. Retrieved from: <https://www.gov.kz>. [in Russian]
13. Byuro natsional'noy statistiki Agentstva po strategicheskemu planirovaniyu i reformam Respubliki Kazakhstan [Bureau of National Statistics of the Agency for Strategic Planning and Reforms of the Republic of Kazakhstan]. gov.kz. Retrieved from: <https://www.gov.kz/memleket/entities/stat?lang=ru>. [in Russian]
14. Niyazbekova, Sh., Kosmagambetova, S. (2014). Global banking crises: causes, factors and implications. *Vestnik finansovogo universiteta - Financial University Bulletin*, 1, 110-121.
15. Caprio, G., Klingebiel, D. (1997). Bank In solvency: Bad Luck, Bad Policy, or Bad Banking? *Annual World Bank Conference on Development Economics 1996*. Washington, DC, 79-104.
16. Ob itogakh raboty bankovskikh sistem gosudarstv-uchastnikov EvrAzES i perspektivakh razvitiya bankovskogo sektora gosudarstv Soobshchestva [On the

results of the banking systems of the EurAsEC member states and the prospects for the development of the banking sector of the Community states]. Retrieved from: <http://www.evrazes.com>. [in Russian]

DOI: [https://doi.org/10.18371/fp.1\(41\).2021.102111](https://doi.org/10.18371/fp.1(41).2021.102111)

УДК 336.74

АЛЬТЕРНАТИВНІ ВАЛЮТИ ЯК ДРАЙВЕР ГРОШОВОГО ПЛЮРАЛІЗМУ

ПАНТЕЛЄЄВА Наталія Миколаївна*доктор економічних наук, професор**Черкаський інститут Університету банківської справи*ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-6457-6912>e-mail: nnpanteleeva2017@gmail.com**БОНДАР Жанна Богданівна***здобувач вищої освіти,**Черкаський інститут Університету банківської справи*e-mail: zhannabondar13@gmail.com

Анотація. В статті обґрунтовано значення альтернативних валют у формуванні грошового плюралізму, наявність сильної кореляції між їх виникненням і розвитком та економічними кризами, науково-технічним прогресом і глобальними трендами. Доведено зміну парадигми сприйняття альтернативних валют – від прямого протистояння та конкуренції до співіснування у доповненні до традиційної грошової системи. Розкрито сутність альтернативних валют, їх функції та топологію, виявлено характеристичні особливості окремих їх видів, зокрема, валют, що засновані на часу, енерговалют, цифрових валют, валют громад, на основі компаративного аналізу, визначено їх сильні і слабкі сторони, а також можливості і загрози для їх прийняття і поширення.

Ключові слова: грошова система, кредитно-банківська система, грошовий плюралізм, альтернативні валюти, криптовалюта.

Аннотация. В статье обосновано значение альтернативных валют в формировании денежного плюрализма, наличие сильной корреляции между их возникновением и развитием и экономическими кризисами, научно-техническим прогрессом и глобальными трендами. Доказано смену парадигмы восприятия альтернативных валют - от прямого противостояния и конкуренции к сосуществованию в дополнении к традиционной денежной системе. Раскрыта сущность альтернативных валют, их функции и топология, выявлены характерные особенности отдельных их видов, в частности, валют, основанных на времени, энерговалют, цифровых валют, валют общин, на основе сравнительного анализа, определены их сильные и слабые стороны, а также возможности и угрозы для их принятия и распространения.

Ключевые слова: денежная система, кредитно-банковская система, денежный плюрализм, альтернативные валюты, криптовалюта.

Постановка проблеми. Сучасна кредитно-банківська система базується на непорушних положеннях грошової і валютної системи і авторитеті грошей, як засобу товарно-грошових і

кредитних відносин, де гроші є об'єктом обміну, а за інших обставин засобом обігу і засобу накопичення, а також валютою при здійсненні валютних відносин. Проте із збільшенням

частоти глобальних викликів, а саме зростанням економічної і соціальної нерівності, тіньової і спекулятивної економіки, підвищенням невизначеності і кризових явищ з важкими наслідками для національних та глобальної економіки в цілому, пришвидшуються процеси еволюційного розвитку кредитно-банківської системи.

Виникнення феномену альтернативних валют та їх поширення в умовах грошового плюралізму підтверджує, що останній варто розглядати з позиції субсидіарності, адже альтернативні валюти фактично намагаються компенсувати недосконалість грошово-кредитної політики і провали ринку, задовольнити соціальні потреби, адже їх антициклічний характер тривалий час проявлявся переважно під час економічних криз. Сьогодні процес цифрового перезавантаження всіх без винятку традиційних систем потребує більш комплексного дослідження сутності і потенціального впливу альтернативних валют на грошову і кредитно-банківську системи.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням дослідження сутності альтернативних валют, особливостей їх функціонування та визначення проблемних аспектів приділяли увагу зарубіжні і вітчизняні вчені та експерти, зокрема: С. Альварес, Р. Абдуллаєв, С. Афоніна, Є. Балацкій, Г. Білоглазова, Б. Бернанке, А. Генкін, Ч. Гудхард, В. Достов, Б. Івасів, Г. Карчева, В. Катасонов, К. Кемпбелл, М. Кінг, В. Корнеєв, В. Кравець, Л. Красавіна, М. Крюгер, Д. Кочергін, А. Маклауд, І. Лютий, О. Махаєва, Дж. Мілль, Р. Міллер, В. Міщенко, С. Міщенко, А. Мороз, С. Науменкова, І. Нікішкіна, Н. Пантелєєва, В. Пономарьов, Л. Примостка, М. Ріверо,

М. Савлук, Р. Сайфуллаєва, Ш. Сайфуллаєв, І. Сисоєв, П. Сенищ, Р. Селджін, К. Скінер, Т. Смовженко, І. Сухій, В. Усоскін, Т. Утолін, І. Фішер, М. Фрідмен, Ю. Хватов, С. Хант, В. Хаустова, Н. Чоу, Д. Чаум, Я. Юдонг, О. Яковлев та ін.

Метою статті є систематизація теоретико-методичних засад, передумов виникнення та поширення альтернативних валют, визначення їх характеристик особливостей та видів, а також слабких і сильних сторін, загроз і можливостей.

Результати дослідження. Посилення диспропорцій у розвитку світової валютної системи внаслідок кризових явищ на макро- і мікрорівні світової і національної економік, інфляція, девальвація національних валют і дестабілізація в розвитку грошових і валютних систем зумовили втрату фінансової стабільності та екологічної, економічної та соціальної стійкості. Ці процеси та їх негативні наслідки постійно активізують пошук інноваційних форм альтернативних валют, що здатні радикально трансформувати сферу грошових і валютних відносин, врахувати виклики глобалізованого світу задля забезпечення фінансової стабільності.

Поряд з цим, важливою передумовою для виникнення альтернативних валют та їх поширення є науково-технічний прогрес і глобальні тренди, а саме цифровізація, що на основі інформаційно-комунікаційних технологій, інтернету та мереж високошвидкісної передачі інформації сприяє прискоренню здійснення фінансових операцій і підвищує швидкість обігу капіталу. Такий її потужний потенціал стає основою для трансфор-

маційних процесів грошової і валютної системи.

Як наслідок, наприкінці ХХ століття з'явилися електронні гроші, платіжні картки і безготівкові розрахунки. Зокрема, електронні гроші не вплинули на масу грошей в обігу і не похитнули право центральних банків на монополію емісії грошей і сеньйораж. На початку ХХІ століття відкриті стандарти для платіжних систем з узгодженими міжнародними принципами конфіденційності і соціальної відповідальності, мобільний та інтернет-банкінг відкрили цифровий простір і підвищили доступність фінансових послуг для значної кількості клієнтів. В свою чергу, це відкрило широкі можливості скорочення обігу готівкових грошей, створення рівних умов і прозорості фінансової діяльності для всіх економічних агентів. Окрім цього, зумовило появу цифрових активів, першим типом яких стала криптовалюта, що в свою чергу, відкрило новий етап для розробки амбіційної політики майбутнього розвитку грошей. Таким чином, альтернативні валюти сьогодні представляють неформальну грошову систему, що не перебуває під контролем традиційних інститутів. Їх множина і поширення сформуvalи таке поняття як грошовий плюралізм.

Аналізуючи ставлення суспільства до альтернативних валют, за поведінковим підходом можна виокремити нефінансові і фінансові чинники прийняття альтернативних валют. До перших відносяться можливість купівлі ексклюзивних товарів, дотримання і виконання договірних умов, вплив політичних або моральних стимулів розвитку громад, задоволення бажання і готовність до ризику, зло-

чинні наміри щодо отримання нелегального доходу або багатства, ухилення від сплати податків тощо. До других варто включити отримання прибутку від фінансових спекуляцій, використання на свою користь цінову різницю при біржовій торгівлі, зміну вартості внаслідок інфляції, зміну обмінного курсу, прагнення до заощадження грошей тощо.

Поряд з розумінням передумов виникнення, подальше поширення альтернативних валют паралельно з традиційними грошима не можливе без сприйняття їх сутності. Сьогодні альтернативні валюти, як вже зазначалося раніше, є доповненням до фіатних грошей національної або міжнародної валютної системи. Шляхи їх створення є досить різноманітними: від випуску їх національними або місцевими державними органами для підтримки або стимулювання економіки до створення приватними особами або установами. Обіг альтернативних валют частіше обмежений географічною зоною, наприклад, територією певної країни, а представлені вони можуть бути у вигляді конкретного товару або абстрактними розрахунковими одиницями, або без наявності конкретних форм.

Паралельне впровадження альтернативних (приватних) валют за умови визнання їх товаром і випуску ринковим способом, серед яких внаслідок конкуренції активними залишаться такі, що найкращим чином будуть виконувати функції грошей заради досягнення грошової стабільності, обґрунтував ще Ф.А. Хайек [1].

Спираючись на підхід П. Бйоттке до походження грошей, тобто те, що гроші спочатку були неформального походження, а після появи цен-

тральних банків, прийняття нормативно-правових норм, політик, регулювання тощо, вони стали внутрішнім та/або зовнішнім (світовим) інститутом [2, с.335], сформовано авторську позицію до сутності альтернативних валют. Вважаємо, що альтернативні валюти виникають самостійно, як ендегенний інститут, і розвиваються в процесі самоорганізації, що визначається накопиченням інформації та її перетворенням у знання, а також вміння, норми, досвід і практику співпраці вільних людей в умовах постійних змін. З формуванням необхідного інституційного середовища вони наближаються до переходу в екзогенний інститут, швидкість і завершеність якого залежить від тривалості правової невизначеності і позиції сприйняття офіційними регуляторами та іншими офіційними фінансовими установами, якщо такі альтернативні валюти не ініційовані безпосередньо ними ж.

Достатньо повно можливість виконувати альтернативними валютами функції грошей обґрунтовано в роботі [3, с.64-66], де доведено, що їм притаманні функції міри вартості, засобу обігу і засобу платежу, нагромадження, світових грошей, а також специфічні функції, які знаходять свою реалізацію або зникають, зокрема, регуляторна, інтегруюча та соціально-сегментуюча, а також соціальні – історико-культурологічна, статусна, соціально-стратифікаційна, регуляторно-поведінкова, конфліктогенна, моральності. Формування безготівкового суспільства передбачає виокремлення типів альтернативних валют як матеріальних і цифрових, зокрема:

- 1) валюти з внутрішньою корисністю;
- 2) токени, що мають меншу внутріш-

ню цінність внаслідок обмеженого використання; 3) централізована цифрова валюта; 4) розподілена або децентралізована валюта [4]. Бачимо, що до категорії альтернативних валют включено цифрові валюти, обіг яких вже не обмежується певною географічною зоною, для цього достатньо динамічно і швидко було забезпечено їх конвертованість між різними видами, розроблено криптовалютні гаманці, специфічні системи та платформи для розширення їх функцій і задоволення побажань власників.

До особливостей альтернативних валют можна віднести те, що вони є: платіжними засобами; мають емітента, відмінного від держави; циркулюють поза банківською системою; здатні виконувати традиційні і специфічні функції грошей. Уточнюючи характеристичні особливості альтернативних валют, зауважимо, що вони, на нашу думку, можуть бути класифіковані за такими ознаками:

- 1) актив – матеріальний і нематеріальний;
- 2) територіальне поширення – глобальні, регіональні або місцевої спільноти, корпоративні. Так, корпоративна валюта заснована на обміні продуктами і послугами в системі відносин B2B переважно малого і середнього бізнесу, її не можна обмінювати на законний платіжний засіб, але вона створює додаткові переваги щодо здешевлення кредитів і транзакцій порівняно з традиційною валютою;
- 3) рівень управління (емісія) – централізовані та децентралізовані;
- 4) ефект дії – економічно і соціально орієнтовані;
- 5) регулювання – регульовані та нерегульовані;
- 6) забезпечення – забезпечені і незабезпечені. Варто зазначити, що така типологізація не є остаточною внаслідок

невпинного розвитку технологій та схем поширення та впровадження альтернативних валют у грошово-кредитну систему.

Зараз існує достатньо велика множина альтернативних валют, які виникають в рамках певних концепцій, що претендують на існування паралельно з традиційною грошовою системою, проте на нашу думку, найбільш перспективними видами альтернативних валют є валюти, забезпечені енергією, цифрові валюти та валюти, засновані на часі.

Ідея енерговалюти («енергетичного» долару) та енерговалютної, замість золотовалютної, системи була висловлена ще Т. Едісоном і набула поширення у 90-х роках у працях П. Кузнецова, який в 1995 році звернувся до ООН з проханням розглянути метод об'єктивної оцінки ефективності через енергетичні показники, можливість створення Міжнародного Центру енергетичних розрахунків для організації обміну товарною продукцією, не прибігаючи до послуг зграї фальшивомонетників (Міжнародного валютного фонду та банківських систем країн-сімки) [5]. Пізніше вченим було запропоновано навіть змінити номінал світової валюти в грамах золота на номінал в якій-небудь одній з енергетичних одиниць (калоріях, джоулях або кВт-годинах) [6]. Не дивлячись на те, що концепція енерговалюти не набула широкого поширення та розроблення, відповідно до позицій А. Гальчинського [7], Б. Івасіва [8], О. Лаврушіна [9] та інших учених, енерговалюта відповідає та здатна виконувати функції сучасних грошей.

Цифрові валюти наразі стали невід'ємною ознакою сучасного фінансового світу, після запуску у 2009 році криптовалютної системи. Наразі відбувається активна дискусія щодо сутності, можливостей та загроз криптовалют. До головних загроз та ризиків криптовалют відносять її фізичну не підкріпленість та її використання для розвитку ринку нелегальних товарів (наркотиків, зброї, контрабанди). В той же час до головних переваг криптовалюти відносять практично безмежні можливості і захищеність транзакцій, анонімність, заздалегідь відомий обсяг емісії, відсутність або низька вартість комісій за здійснення платежів. Проте стурбованість центральних банків та інших центральних органів управління пов'язана перш за все з її децентралізованістю, а саме незалежністю емісії за рахунок математичного алгоритму, що може вплинути на монополію емісії грошей і контроль грошових коштів. До інших загроз можна віднести проблему довіри, схожість з фінансовою пірамідою, обмеженість розрахунків [10].

Для кращого розуміння особливостей функціонування традиційних, електронних і цифрових валют здійснено компаративний аналіз (табл.1).

Активне поширення криптовалют зумовило появу інших цифрових активів та їх класифікацію, зокрема, за ознаками: рівня захисту та анонімності транзакцій; рівня капіталізації мети використання, ринку обігу, виду емісії [12, 13, 14].

Таблиця 1

Компаративний аналіз особливостей традиційних і електронних грошей,
цифрової валюти

Характерна ознака	Традиційні гроші	Електронні гроші	Цифрова валюта
Формат грошей	Паперовий	Цифровий	Цифровий
Одиниця обліку	Традиційна валюта (євро, долар США, фунт стерлінгів, інші), що має законний статус пропозиції		Розроблена валюта без законного статусу пропозиції
Правовий статус	Мають	Мають	Не мають
Емітент	Центральний банк	Законно визначена установа, що є емітентом електронних грошей	Приватна компанія або приватна особа, що діють у межах власних рішень і суджень
Вимога наявності емітента	Так	Так	Ні
Порядок емісії	Монопольний	Централізований	Децентралізований
Технічні передумови емісії	Немає	Немає	Безпосередньо залежить від потужностей комп'ютерів
Джерело емісії	Громадське	Приватне	Приватне
Обсяг емісії	Гнучкий	Відносно гнучкий	Негнучкий
Правила емісії	Емісія на основі інфляційного таргетування	Емісія на основі еквівалентного обміну на інші грошові форми	Комп'ютерний протокол з лімітами
Зміна умов емісії	Так	Так	Так, за умови домовленості з основними майнерами
Вартість емісії	Низька	Низька	Висока внаслідок витрат на електроенергію для обчислень
Пропозиція грошей	Фіксована	Фіксована	Не фіксована
Засіб обміну	Так	Так (обмежене)	Обмежене, зростає в мережевому середовищі
Офіційне визнання як засобу платежу	Так	Так	Ні
Регулювання та нагляд	Здійснюється	Здійснюється	Не здійснюється

Джерело: побудовано на основі опрацювання [3, 11, 13]

Ідея альтернативної валюти, заснованої на часі, та валюти громад не є новою. Вона належить Е. Кану і виникла у відповідь на припинення фінансування американських програм соціального забезпечення для вразливих категорій людей. Е. Кан створив

TimeBanks USA – платформу для навчання людей моделі «pay it forward» [15]. Альтернативна валюта, заснована на часі, – це тип грошей, вартість яких заснована на одиницях часу, коли робочий час можна скоротити до стандартизованої одиниці економічної

вартості, яку потім можна обміняти. Вона відноситься до регіональних валют.

Інституційна структура впровадження і поширення цієї альтернативної валюти базується на створенні системи обміну (LETS) і тайм-банку (TimeBanking) – спільнот, що працює з часом як з валютою. TimeBanking створює гроші за допомогою вбудованої щедрості, стимулює творчість, породжує соціальне підприємництво та громадянську активність. Години TimeBank унікальні, бо вони відкидають ринкову ціну, порівнюючи всі години і створюючи тільки моральні зобов'язання [16]. Вони все більше переходять в онлайн. Обмеженням є конвертація в грошовий вираз і використання поза спільнотою.

Значна кількість TimeBanking працює в США, Великобританії, Швеції, Японії, Аргентині, Іспанії, Ізраїлі, Греції та інших країнах. Основною метою тайм-банків є реабілітація неповнолітніх правопорушників, осіб з обмеженими можливостями, підтримка ініціатив захисту прав жінок, створення умов для осіб поважного віку, тобто її відмінністю є соціальна орієнтованість і толерантність в умовах формування цифрового покоління [17].

Для кращого розуміння вищезначених видів альтернативних валют доречно здійснити аналіз їх слабких і сильних сторін, загроз і можливостей (табл. 2).

Таблиця 2

SWOT-аналіз сучасних концепцій альтернативних валют

Валюта	Слабкі сторони	Сильні сторони	Загрози	Можливості
Цифрові валюти	цінність залежить від попиту	здійснення тран-закцій поза БС	обмежувальне регулювання і нагляд	інтенсивне створення нових валют
	використання обмежене	міжнародний обмін		формування нового онлайн товариства
	вразливість до шахрайства	конвертація в інші валюти		розвиток інфраструктури
	висока волатильність	криптографічний захист		
Валюта громад	використання на купівлю товарів і послуг в межах громади	високий рівень прийняття	внаслідок відсутності широкого поширення може перетворитись у ваучерну систему	забезпечення стабільності, свободи від спекуляції і макроекономічних факторів
	необхідність конвертації поза межами громади	підтримується і може бути обмінена на фіатну валюту		стимулювання регіонального розвитку
	продаж залежить від попиту в межах громади	здійснення прямих транзакцій без посередників		попередження відтоку капіталу
Валюта, заснована на часі	неготовність суспільства	прямий і самий справедливий обмін послугами	нормативне регулювання, податки і обме-	відхиляє необхідність у грошах будь якої форми

	обмежене коло торгових партнерів	прибуток обмежений в часі, що не дозволяє отримувати більш ніж віддається	ження отримання соціальних пільг може вплинути на поширення цієї валюти	пряма взаємодія, що сприяє побудові соціально-орієнтованого суспільства
	індивідуальність послуг впливає на попит			

Джерело: власна розробка

Висновки. Сучасний етап розвитку грошового плюралізму можна охарактеризувати наближенням до субсидіарності, основоположному принципу Європейського Союзу, що полягає у використанні влади і вжитті заходів на будь якому рівні лише в тому випадку і в тій мірі, що є необхідними для суспільного блага. Тому грошовий плюралізм не варто розглядати з позиції конкуренції альтернативних валют до традиційних, адже субсидіарність наголошує на доцільності доповне-

ності сучасної реальності. В цьому аспекті розвиток і поширення альтернативних валют є найкращим підтвердженням. Напрямами подальшого наукового пошуку передбачається дослідження альтернативних валют в умовах COVID-19, а також впровадження цифрових валют центральних банків у відповідь кредитно-банківської системи на розвиток грошового плюралізму.

Список використаної літератури

1. Хайек Ф. А. Частные деньги. URL: <https://www.litmir.me/br/?b=139813&p=2> (дата звернення: 18.04.2021)
2. Boettke P.J., Coyne Ch.J., Leeson P.T. Institutional Stickiness and the New Development Economics. *American Journal of Economics and Sociology*. 2008. Vol. 67, no. 2. P. 331–358.
3. Пантелєєва Н.М. Реформування міжнародної валютної системи в умовах формування нової фінансової архітектури. *Фінансовий простір*. 2011. № 3. С. 28-42.
4. Hileman G. A History of Alternative Currencies. URL: <https://www.hillsdale.edu/wp-content/uploads/2016/02/FMF-2014-A-History-of-Alternative-Currencies.pdf> (дата звернення: 18.04.2021)
5. Кузнецов П.Г. Меморандум в ООН. URL: <http://www.pobisk-memory.narod.ru/files/memorandum.zip> (дата звернення: 18.04.2021)
6. «Динар залива», золото, енерговалюта и вектора в мультивалютное будущее после Первой глобальной Великой депрессии. URL: <http://elitetrader.ru/index.php?newsid=5932> (дата звернення: 18.04.2021)

7. Гальчинський А. Теорія грошей. К. : Видавництво Соломії Павличко «Основи», 2001. 416 с.
8. Івасів Б.С. Гроші та кредит: Підручник. Вид. 3-тє, змін, й доп. Тернопіль: Карт-бланш, К.:Кондор, 2008. 528 с.
9. Деньги, кредит, банки : учебник / кол. авторов ; под ред. д-ра экон. наук, проф. О.И. Лаврушина. 9-е изд., стер. М.: КНОРУС, 2010. 560 с.
10. Суворкова Н.М. Проблемы, препятствующие развитию цифровых криптографических валют в России. Аллея науки. 2018. Т.4, №9 (25). С. 65-68. URL: <https://www.elibrary.ru/item.asp?id=36542675>(дата звернення: 18.04.2021)
11. Шлюндт Н. Ю. Национальная цифровая валюта как контрсанкционный инструмент (на примере современных американо-венесуэльских отношений). Ars Administrandi (Искусство управления). 2018. Т.10, № 3. С. 519–530. doi: 10.17072/2218-9173-2018-3-519-530.
12. Кочергин Д.А., Янгирова А.И. Центробанковские цифровые валюты: ключевые характеристики и направления влияния на денежно-кредитную и платежную системы. Финансы: теория и практика. 2019. №23(4). С. 80-98. doi: <https://doi.org/10.26794/2587-5671-2019-23-4-80-98>
13. Юзефальчик И. Цифровые валюты центральных банков: подходы к внедрению и роль в финансовой системе. Банковский вестник. 2019. №11 (676). С. 27-34. URL: <https://www.elibrary.ru/item.asp?id=41583386> (дата звернення: 18.04.2021)
14. Пантелеева Н.М., Рогова Н.В. Криптоактиви: проблеми типізації та регулювання. Регулювання та перспективи ринку криптоактивів: матеріали Всеукраїнського наукового форуму, 23 жовтня 2018. КНЕУ, м. Київ. С.138-141.
15. Timebanking, the alternative currency that could change our society URL: <https://www.fairplanet.org/story/timebanking-the-alternative-currency-that-could-change-our-society/> (дата звернення: 18.04.2021)
16. TimeBank Hours: A Time-Based Currency For Communities That Care. URL: <https://www.changemakers.com/strongcommunities/entries/timebank-hours-time-based-currency-communities-care> (дата звернення: 18.04.2021)
17. Forget Bitcoins, time to shift on Time-Based Currency. URL: <https://medium.com/socialtech-e-v/forget-bitcoins-time-to-shift-on-time-based-currency-b8dc66719592> (дата звернення: 18.04.2021)

DOI: [https://doi.org/10.18371/fp.1\(41\).2021.102111](https://doi.org/10.18371/fp.1(41).2021.102111)

JEL Classification E42, E58, E52

ALTERNATIVE CURRENCIES AS A DRIVER OF MONEY PLURALISM

PANTIELIEIEVA Nataliia

*Dr.Sc. in Economics, PhD in Technical sciences, Prof.,
Cherkasy Institute of the Banking University,
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-6457-6912>
e-mail: nnpanteleeva2017@gmail.com*

BONDAR Zhanna

*student,
Cherkasy Institute of the Banking University
e-mail: zhannabondar13@gmail.com*

Abstract. *The article substantiates the importance of alternative currencies in the formation of monetary pluralism, the presence of a strong correlation between their emergence and development and economic crises, scientific and technological progress and global trends. A change in the paradigm of perception of alternative currencies - from direct confrontation and competition to coexistence in addition to the traditional monetary system has been proved in the article. The essence of alternative currencies, their functions and topology are revealed, the characteristic features of their individual types, in particular, currencies based on time, energy currencies, digital currencies, community currencies are revealed also, based on a comparative analysis, their strengths and weaknesses, as well as opportunities and threats to their acceptance and distribution are identified.*

Keywords: *monetary system, credit and banking system, money pluralism, alternative currencies, cryptocurrency.*

Increasing the frequency of global challenges, namely the growth of economic and social inequality, shadow and speculative economies, increasing uncertainty and crises with severe consequences for the national and global economy as a whole, accelerates the evolutionary development of the credit and banking system.

The emergence of the phenomenon of alternative currencies and their spread in the context of monetary pluralism confirms that the latter should be considered from the standpoint of

subsidiarity, because alternative currencies actually try to compensate the monetary system imperfections and market failures, to meet social needs, because their countercyclical nature for a long time manifested itself mainly during economic crises. An important prerequisite for the emergence of alternative currencies and their spread is scientific and technological progress and global trends, namely digitalization, which based on information and communication technologies, the Internet and high-speed information networks

accelerates financial transactions and increases capital turnover. Such a powerful potential becomes the basis for the transformation processes of the monetary system.

Analyzing the attitude of society to alternative currencies, the behavioral approach can distinguish non-financial and financial factors of the adoption of alternative currencies. Ways to create alternative currencies are quite diverse: from their issuance by national or local government agencies (to support or stimulate the economy) to the creation of individu-

als or institutions. The circulation of alternative currencies is often limited to a geographical area, such as the territory of a particular country, and they can be presented in the form of a specific product or abstract units of account, or without specific forms. In our opinion, the most promising types of alternative currencies are energy-backed currencies, digital currencies and time-based currencies.

For a better understanding of the features of the functioning of traditional, electronic and digital currencies, their comparative analysis was carried out.

References

1. Khayek, F. A. *Chastnye den'g [Private money]*. Retrieved from: <https://www.litmir.me/br/?b=139813&p=2> [in Russian]
2. Boettke, P.J., Coyne, Ch.J. & Leeson, P.T. (2008). Institutional Stickiness and the New Development Economics. *American Journal of Economics and Sociology*, 67(2), 331–358.
3. Pantielieieva, N.M. (2011). Reformuvannia mizhnarodnoi valiutnoi systemy v umovakh formuvannia novoi finansovoi arkhitektury [Reforming the international monetary system in the context of the formation of a new financial architecture]. *Finansovyi prostir - Financial space*, 3, 28-42. [in Ukrainian]
4. Hileman, G. A. (2016). *History of Alternative Currencies*. Retrieved from: <https://www.hillsdale.edu/wp-content/uploads/2016/02/FMF-2014-A-History-of-Alternative-Currencies.pdf>
5. Kuznetsov, P.G. Memorandum v OON [Memorandum to the UN]. pobisk-memory.narod.ru. Retrieved from: <http://www.pobisk-memory.narod.ru/files/memorandum.zip> [in Russian]
6. «Dinar zaliva», zoloto, energovalyuta i vektora v mul'tivalyutnoe budushchee posle Pervoy global'noy Velikoy depressii ["Dinar of the Gulf", gold, energy and vectors in a multicurrency future after the First global Great Depression]. elitetrader.ru. Retrieved from: <http://elitetrader.ru/index.php?newsid=5932> [in Russian]
7. Halchynskyi, A. (2001). *Teoriia hroshei [Theory of money]*. K. : Vydavnytstvo Solomii Pavlychko «Osnovy». [in Ukrainian]

8. Ivasiv, B.C. (2008). *Hroshi ta kredyt*[*Money and Credit*]. Ternopil: Kart-blansh, K.:Kondor. [in Ukrainian]
9. Lavrushin, O.I. (2010). *Den'gi, kredit, banki* [*Money, credit, banks*]. M.: KNORUS. [in Russian]
10. Suvorkova, N.M. (2018). Problemy, prepyatstvuyushchie razvitiyu tsifrovyykh kriptograficheskikh valyut v Rossii [Problems hindering the development of digital cryptographic currencies in Russia]. *Alleya nauki - Alley of Science*, 9(25), 65-68. Retrieved from: <https://www.elibrary.ru/item.asp?id=36542675> [in Russian]
11. Shlyundt, N. Yu. (2018). Natsional'naya tsifrovaya valyuta kak kontrsanktsionnyy instrument (na primere sovremennykh amerikano-venesuel'skikh otnosheniy)[National digital currency as a counter-sanction tool (on the example of modern American-Venezuelan relations)]. *Ars Administrandi*, 3, 519–530. doi: 10.17072/2218-9173-2018-3-519-530. [in Russian]
12. Kochergin, D.A. & Yangirova, A.I. (2019). Tsentrobankovskie tsifrovye valyuty: klyuchevye kharakteristiki i napravleniya vliyaniya na denezhno-kreditnyuyu i platezhnuyu sistemy[Central bank digital currencies: key characteristics and directions of influence on the monetary and payment systems]. *Finansy: teoriya i praktika - Finance: theory and practice*, 23(4), 80-98. doi: <https://doi.org/10.26794/2587-5671-2019-23-4-80-98> [in Russian]
13. Yuzefal'chik, I. (2019). Tsifrovye valyuty tsentral'nykh bankov: podkhody k vnedreniyu i rol' v finansovoy sisteme[Digital currencies of central banks: approaches to implementation and role in the financial system]. *Bankovskiy vestnik - Banking Bulletin*, 11 (676), 27-34. Retrieved from: <https://www.elibrary.ru/item.asp?id=41583386> [in Russian]
14. Pantielieieva, N.M. & Rohova, N.V. (2018) Kryptoaktyvy: problemy typizatsii ta rehuliuвання [Crypto assets: problems and types of regulation]. *Rehuliuвання ta perspektyvy rynku kryptoaktyviv: materialy Vseukrainskoho naukovofo forumu - materials of the All-Ukrainian Science Forum: Regulating and promising the crypto asset market* (pp. 138-141). Kyiv : KNEU. [in Ukrainian]
15. Timebanking, the alternative currency that could change our society. fairplanet.org. Retrieved from: <https://www.fairplanet.org/story/timebanking-the-alternative-currency-that-could-change-our-society/>
16. TimeBank Hours: A Time-Based Currency For Communities That Care. changemakers.com. Retrieved from :

<https://www.changemakers.com/strongcommunities/entries/timebank-hours-time-based-currency-communities-care>

17. Forget Bitcoins, time to shift on Time-Based Currency. medium.com.
Retrieved from: <https://medium.com/socialtech-e-v/forget-bitcoins-time-to-shift-on-time-based-currency-b8dc66719592>